D

พระราชพงศาวดารเหนือ

ม.ร.ว. เจตจันทร์ ประวิตร ม.ร.ว. สุชาติจันทร์ ประวิตร
ม.ร.ว. รวีจันทร์ ประวิตร อุภาศรี กฤษณมระ
นะเพ็งพาแสง กฤษณมระ และ ม.ร.ว. เหมือนจิต ประวิตร

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
มหาเสวกเอก เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี
(ม.ร.ว. มูล ดารากร)
ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

TUDC 22/04/2563

TUDC 22/04/2563

คำนำ

เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี (ม.ร.ว. มูล ดารากร) ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส กำหนดวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๐๑ นายอาภรณ์ กฤษณามระ หม่อมหลวงแสงโสม กฤษณามระ หม่อมหลวงเหมือนจันทร์ ประวิตร ได้มาแจ้งความประสงค์แก่เจ้าหน้าที่ ณ หอสมุดแห่งชาติว่า หม่อมราชวงศ์เจตจันทร์ ประวิตร หม่อมราชวงศ์สุชาติจันทร์ ประวิตร หม่อมราชวงศ์อวัชจันทร์ ประวิตร เด็กชายอุภาศรี กฤษณามระ เด็กชายนะเพ็งพาแสง กฤษณามระ หม่อมราชวงศ์เหมือนจิต ประวิตร ผู้เป็นหลานท่านเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี จะจัดพิมพ์หนังสือพงศาวดารเหนือ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้

หนังสือเรื่องพงศาวดารเหนือนี้ ได้พิมพ์รวมอยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ซึ่งเป็นหนังสือเล่มใหญ่ มีเรื่องพงศาวดารเรื่องต่าง ๆ รวมหลายเรื่อง เฉพาะเรื่องพงศาวดารเหนือนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงพระนิพนธ์อธิบายไว้ในคำนำเมื่อจัดพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๗ ดังต่อไปนี้

"หนังสือพงศาวดารเหนือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่ยังดำรงพระเกียรติยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล มีรับสั่งให้พระวิเชียรปรีชา (น้อย) เป็นผู้รวบรวมเรื่องมาเรียบเรียงเมื่อปีเถาะ นพศก จุลศักราช ๑๑๖๙ พ.ศ. ๒๓๕๐ ต้นฉบับที่มีในหอพระสมุดมีบานแพนกดังนี้

"ข้าพระพุทธเจ้า พระวิเชียรปรีชาน้อยเจ้ากรมราชบัณฑิตยขวา ได้รับพระราชทานเรียงเรื่องสยามราชพงศาวดารเมืองเหนือ ตั้งแต่บาธรรมราช สร้างเมืองสัชชนาไลยเมืองสวรรคโลก ได้เสวยราชสมบัติ ทรงพระนามพระเจ้าธรรมราชาธิราช เป็นลำดับลงมาจนถึงพระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยาโบราณราชธานี โดยกำลังสติปัญญาสักกานุรูปอันน้อย ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ"

หนังสือที่รวมเรียกว่าพงศาวดารเหนือนี้ ที่จริงเป็นหนังสือหลายเรื่องมีมาแต่ครั้งกรุงเก่า แต่เดิมดูเหมือนจะจดจำไว้เป็นเรื่องต่าง ๆ กัน ได้เคยเห็นมาบางเรื่องมีอยู่ในที่

อื่น จะพึงเอามารวบรวมแลแต่งหัวต่อเชื่อมให้เป็นเรื่องเดียวกัน เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรับสั่งให้พระวิเชียรปรีชาเรียบเรียง วิธีเรียบเรียงอยู่ข้างจะไขว้เขวสับสน บางทีเรื่องเดียวกันเล่าซ้ำเป็นสองหนก็มี หนังสือพงศาวดารเหนือนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งให้พิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อปีมะเส็ง เอกศกจุลศักราช ๑๒๓๑ พ.ศ. ๒๔๑๒ มีเรื่องตำนานพระแก้วมรกตติดอยู่ข้างท้ายด้วย ในการพิมพ์ใหม่ครั้งนี้ (พ.ศ. ๒๔๕๗) เพื่อจะให้สะดวกแก่ผู้อ่าน ข้าพเจ้าได้ลงชื่อเรื่องไว้ทุก ๆ เรื่องในพงศาวดารเหนือ แลเรื่องที่เล่าซ้ำกันได้ตัดออกเสีย แต่ขอให้ผู้อ่านเข้าใจว่าหนังสือพงศาวดารเหนือนี้พิมพ์ตามฉบับเดิม ข้าพเจ้าไม่ได้สอบสวนลงเนื้อเห็นความจริงเท็จของเรื่องราวไว้ในที่นี้."

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้ร่วมกันบำเพ็ญอุทิศแด่ท่านเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี และให้พิมพ์หนังสือนี้แจกจ่ายเป็นกุศลวิทยาทาน ขอกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นปัจจัยดลบันดาลให้ท่านเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี จงประสบแต่อิฐวิบุลมนุญผลตามฐานะทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๑๘ กรกฎาคม ๒๕๐๑.

พระราชพงศาวดารเหนือ

๏ ศุภมัสดุพระพุทธศักราช จำเดิมแต่องค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าเสด็จดับขันธ์เข้าสู่พระนิพพาน พระองค์ประดิษฐานบวรพุทธศาสนา ๕๐๐๐ พรรษา ณ วันอังคาร เดือนหก ขึ้นสิบห้าค่ำ ปีมะเส็ง สัมฤทธิศก พระพุทธเจ้านิพพาน พระอาจารย์เจ้าตั้งปีมะเมียเป็นเอกศก ล่วงแล้วสี่เดือน พระยาอชาตสัตรูให้ชุมนุมพระอรหันต์ยกปฐมสังคายนายกหนึ่ง แล้วล่วงไปได้ ๑๐๐ ปีระกา สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑ ปี จึงพระเจ้ากาลาโศกราช ให้ตั้งทุติยสังคายนายครั้งหนึ่ง แล้วล่วงไปได้ ๒๑๘ ปีมะแมอัฐศก จุลศักราช ๓๕ ปี จึงพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ตั้งตติยสังคายนายครั้งหนึ่ง แล้วล่วงไปได้ ๒๓๘ ปีมะเมียสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๓ ปี พระมหินทเถรเจ้าตั้งจตุตถสังคายนายครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธศาสนาล่วง ๔๓๓ ปี พระเจ้าวัฏฏคามินีอภัยในลังกาทวีป ชุมนุมพระอรหันต์มากกว่า ๑๐๐๐ ทำปัญจมสังคายนายกขึ้นในใบลานจารเป็นอักษรลังกาขึ้นหนึ่งสำเร็จ เมื่อพระพุทธศักราชล่วง ๙๕๖ ปี พระพุทธโฆษาจารย์ไปแปลธรรมในลังกา แล้วได้อาราธนาพระแก้วมรกต ซึ่งสถิตอยู่เมืองลังกาเข้ามาเรือซัดไปเข้าปากน้ำบันทายมาศ

เรื่องพระยาสักรดำตั้งจุลศักราช

๏ ศุภมัสดุ พระพุทธศักราช ๓๐๖ ปีกุน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงกษัตริย์เมืองตักกศิลามหานคร ทรงพระนามชื่อพระยาสักรดำมหาราชาธิราช ทรงอานุภาพมหิทธิฤทธิอันล้ำเลิศกว่ากษัตริย์ทั้งหลาย พระองค์เสวยราชสมบัติ พระองค์เสด็จอยู่ยังพระที่นั่งเย็นเป็นที่รโหฐานพิมานจตุรมุขเบื้องอุดรทิศ จึงทรงพระดำริด้วยพระพุทธศาสนาเป็นฝ่ายข้างพระพุทธจักรนั้นฝ่ายหนึ่ง จึงมีพระราชโองการสั่งแก่อดิตพราหมณ์ปโรหิตว่าตั้งแต่วันนี้ไปจนสิ้นพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าอนุญาตไว้ ๕๐๐๐ พรรษา ให้ตั้งจุลศักราชไว้สำหรับกรุงกษัตริย์สืบไปเมื่อหน้า จึงให้ตั้ง ณ วันพฤหัสบดี เดือนห้า แรมค่ำหนึ่ง จุลศักราชปีชวดเอกศกเป็นมหาสงกรานต์ไปแล้ว จึงให้ยกขึ้นเป็นจุลศักราชวันเดือน

ปีใหม่ ถ้าแลมหาสงกรานต์ยังมิไป ยังเอาเป็นปีใหม่ไม่ได้ ด้วยดฤถีเดือนนั้นยังไม่ครบ ๓๖๑ วัน พระองค์ให้ตั้งพระราชกำหนดจุลศักราชแล้วพระองค์สวรรคตในปีนั้น เสวยราชสมบัติ ๗๒ ปี จุลศักราชได้ศก ๑

สร้างเมืองสวรรคโลก ยกบาธรรมราชขึ้นเป็นพระยาธรรมราชา ครองเมืองสวรรคโลก

๏ จึงเจ้าฤาษีสัชนาไลยเจ้าฤาษีสิทธิมงคลทั้งสองพี่น้องมีอายุยืนได้ ๑๐๐ ปี แต่พระชินสีห์ยังดำรงราชสมบัติจนได้ตรัสแก่สัพพัญญุตญาณ เป็นพระพุทธเจ้าโปรดสัตว์ทั้งหลาย ทสคาเม มีบ้านอันขึ้นแก่นางสารีอันเป็นมารดาพระสารีบุตรเถรเจ้า แลพราหมณ์ทั้ง ๑๐ บ้านย่อมเป็นลูกหลานเจ้าฤาษีทั้งสองมีอายุยืนได้ ๓๐๐ ปี สูง ๓ วา อายุได้ ๒๐๐ ปีสูง ๙ ศอก หมู่ชะพ่อชีพราหมณ์กินบวชแลทรงพรตบ่อนจะฆ่าสัตว์ จึงมีอายุยืน ผู้มีเวรจึงพลันตาย ผู้หาเวรมิได้อายุยืน เจ้าฤาษีสัชนาไลยจึงว่าแก่เจ้าฤาษีสิทธิมงคลว่าเราจะเข้านฤพานแล้วเอ็นดูแก่ลูกหลานแห่งเรา อันจะสืบไปในอนาคตกาล แล้วก็ให้โอวาทไว้ในพระพุทธศาสนา กำกับไสยศาสตร์ให้ไว้ด้วยกัน แลเจ้าฤาษีสัชนาไลยจึงให้หาลูกหลานอันเป็นผู้เฒ่าผู้แก่กว่าชนทั้งหลาย จึงสั่งสอนว่าสูเจ้าทั้งหลายอันอยู่ทั้ง ๑๐ บ้านอย่าประมาทลืมตน ทั้งฝั่งน้ำสมุทรก็หมดไปแล้ว เขาจะสร้างบ้านสร้างเมืองจะมีภัยเป็นอันมาก สูท่านจงชวนกันทำกำแพงกันตัว อย่าให้เมามัวแก่ตัณหา สาตราเร่งตกแต่งไว้ ผู้ใดถ้าเป็นใหญ่ให้ครอบครองกัน ชะพ่อชีพราหมณ์ภายหน้า จะเป็นคฤหัสถ์ถัดจุกเกล้า ฆ่าสัตว์ น้ำพิษพิชมูลชมพูจะกลายเป็นเหล้า ชะพ่อชีพราหมณ์จะมาทุกตำบล จะละคำพระทศพล จะเอาคำโทโสโลโภ มักได้ให้ท่านฉิบหาย บ่จะสั่งเจ้าไว้ สูเจ้าจงเอาพนมเพลิงเข้าไว้ในเมือง เป็นที่สร้างพรตบูชากุณฑ์ผู้เฒ่าจะสั่งสอนจงทำตามคำ ครั้นเจ้าฤาษีสั่งสอนลูกหลานแล้ว ก็เหาะขึ้นไปถึงเขาใหญ่ชื่อภูเขาหลวงสร้างสมณธรรมภาวนาได้บัญจมฌานสมาบัติขาดจากตัณหา ด้วยปัญญาแห่งตน

๏ จึงบาธรรมราช ให้หาชะพ่อชีพราหมณ์ทั้งหลาย นายบ้านมาพร้อมกันแล้วจึงปันหน้าที่ให้ชะพ่อชีพราหมณ์กำหนดกฎหมายเกณฑ์หน้าที่ ให้ทำกำแพงหนา ๘ ศอก สูง ๔ วา กว้าง ๕๐ เส้น ยาว ๑๐๐ เส้น จึงบาธรรมราชผู้รู้ฤกษ์พานาที ได้ยินใน

สำนักเจ้าฤาษีผู้เป็นปู่ว่า ณ วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้นหกค่ำ ปีมะโรง โทศก ภายหน้าจะได้ลูกนาคมาเป็นพระยาตั้งแต่พระพุทธเจ้านิพพานได้ ๕๐๐ ปี พระฤาษีเจ้าท่านทำนายไว้ ถ้าอัครสาวกแลสมณพราหมณ์ชีมีเป็นธรรมเมื่อใดอกเมืองจะหักเจ็ดภาคหาผู้จะยามิได้ ฝ่ายคฤหัสถ์จะเป็นฝ่ายชี ๆ จะเป็นฝ่ายคฤหัสถ์ รู้นักจะพลันตาย อย่าหมายใจต่างทางปรำคาญแต่เท่านี้จะมิไปภายหน้า แลมีบาธรรมราชเป็นประธาน ให้ชะพ่อชีพราหมณ์ตัดเอาแลงมาทำเป็นกำแพง มีบาธรรมราชเป็นผู้ใหญ่ ว่าท่านทั้งหลายย่อมยังคัยขัญชากันให้เอาแลงมาทำเป็นแผ่น ก่อเป็นกำแพงถึงเจ็ดปีจึงแล้ว ยานประตูเป็นพนักงานเมืองใด ทำประตูสะกัด ๕๐ เส้น ยาว ๑๐๐ เส้น ทำด้วยปูน สร้างวัดวาอารามกุฎีสถาน ให้เป็นทานแก่สงฆ์ทั้งหลาย อันได้บรรลุโลกุตรธรรม เป็นพระโสดาบันแลสกิทาคามีอนาคามี แล้วจึงชะพ่อชีพราหมณ์ ตั้งวิหารพระอิศวรแลพระนารายณ์เป็นที่ตั้งพิธี ชวนกันอดอาหาร ๗ วัน กินบวช ๗ วัน จึงสระเกล้า จึงขึ้นโล้อัมพวายแก่พระอิศวรเป็นเจ้าอยู่ท่าพระดาบสอันจะมา

๏ แลเจ้าฤาษีคำนึงถึงตระกูล พอเข้าฌานสมาบัติอันเป็นบาทแห่งอภิญญาแล้วเหาะมาในอากาศเวหา ก็เข้าถึงพนมภูผา ยังชะพ่อชีพราหมณ์ทั้งหลาย ก็มาให้บูชาแลบาธรรมราชเป็นประธาน จึงถามว่าข้าแต่ปู่เจ้าทั้งสอง ข้าพเจ้าก่อสร้างเมืองตามคำเจ้ากูบริบูรณ์แล้ว ขอพระนามกรเมืองแก่เจ้ากู แล้วเจ้าฤาษีสัชนาไลยว่าวันนี้เราขึ้นไปเยือนพระอินทรถึงสวรรคเทวโลกเราจึงลงมาวันนี้ ก็ให้ชื่อว่าเมืองสวรรคโลกมาจนถึงบัดนี้ แล้วเจ้าฤาษีสัชนาไลยแลเจ้าฤาษีสิทธิมงคล ให้ประชุมชีพ่อพราหมณ์ทั้งหลายแล้วก็ว่าผู้ใดจะสมควรแก่เมืองนี้ พราหมณ์ก็ว่ามีแต่บาธรรมราช เป็นผู้เฒ่าผู้แก่กว่าตูข้าทั้งหลาย แลฤาษีว่าในแผ่นดินนี้จะเป็นพระยามีสามตระกูล คือกษัตริย์ แลเศรษฐีแลพราหมณ์ ประเสริฐในแผ่นดินนี้ แลเจ้าฤาษีจึงตั้งบาธรรมราชให้เป็นพระยา ชื่อพระยาธรรมราชา จึงตั้งนางท้าวเทวี อันเป็นหลานสาวแห่งนางโมคคัลลีบุตรนายบ้านหริภุญไชยมาเป็นอัครมเหสีอยู่ในราชวังแล้ว แลเจ้าฤาษีจึงคิดได้ว่าธาตุแลกระดูกนิ้วซ้ายตูหากไปเอามาเมื่อพระเจ้านิพพาน ตูก็เอามากับพระธาตุอันพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชแจกไว้ยังฝั่งอยู่ที่ใต้ต้นไม้รัง มีแร้งตัวเมียหากอยู่เฝ้ารักษา แลท่านจงเอามาประดิษฐาน

ไวเถิด ครั้นเจ้าฤๅษีสั่งสอนลูกหลานแล้ว ก็เหาะไปในอากาศเวหา ถึงภูผาหลวงได้ ๗ วันก็นิพพาน

๏ แลพระยาธรรมราชาเจ้าจึงให้หาชะพ่อชีพราหมณ์ ชุมนุมกันพิภายเอาพระธาตุพระพุทธเจ้าขึ้นมาบรรจุไว้ในเมือง จึงให้ช่างก่อที่บรรรุพระธาตุ จึงให้บาพิศณุคนหนึ่ง บาชัพศิคนหนึ่ง บาฤทธิรจนาคนหนึ่ง บาอินทคนหนึ่ง บาพรหมคนหนึ่ง บาทั้งห้าคนนี้ย่อมเป็นช่างคิดอ่านด้วยกันว่าเราจะทำให้ดูงาม ดูหลากกว่าช่างทั้งหลายในแผ่นดินนี้ ครั้นคิดด้วยกันแล้ว จึงให้ตัดเอาแลงมาทำเป็นแผ่นยาว ๓ ศอก กว้าง ศอก ๑ ยาว ๕ ศอก กว้าง ๒ ศอก ทำเป็นบัวหงาย แลหน้ากระดานแลชานทรงมันให้งาม จึงขุดเป็นสระกรุด้วยแลงทำด้วยปูน จึงตั้งฐานชั้นหนึ่ง แลสมเด็จพระเจ้าธรรมราชาธิราชเสด็จไปด้วยชะพ่อชีพราหมณ์ทั้งหลาย ถึงต้นไม้รังซึ่งแรงทำรังนั้นแล้วจึงขุดเอาผอบแก้วใหญ่ห้ากำใส่พระธาตุนั้นขึ้นมา จึงบูชานมัสการด้วยดอกไม้ธูปเทียนแล้ว เชิญพระธาตุมาถึงเมืองแล้ว พระธรรมราชาเจ้าจึงป่าวร้องแก่คนทั้งหลายผู้ศรัทธา ก็เอาทองมาประมวลกันได้ ๒๕๐๐ ตำลึงทอง ให้ช่างตีเป็นสำเภาเภตราจึงใส่พระธาตุพระพุทธเจ้าลอยอยู่ในน้ำบ่อ จึงก่อเป็นพระธาตุเจดีย์สวมขึ้นบีหนึ่งจึงแล้วแต่องค์ ยอดยังไม่มี แลพระสงฆเจ้าทั้งหลายจึงนมัสการ อันว่าชะพ่อชีพราหณ์ทั้งหลายอันอยู่ในปัญจมัชฌคาม อันเป็นหลานเหลนแห่งนางโมคคัลลี อันเป็นพระมารดาพระโมคคัลลาน์ แลนางสารีเป็นพระมารดาพระสารีบุตร อันอยู่ในปัญจมัชฌคามก็กลายมาเป็นเมืองสวรรคโลก แลพระธาตุพระสารีบุตรเจ้า ก็บรรจุไว้ในเจดีย์พระธาตุข้างเหนือแลธาตุพระโมคคัลลาน์เจ้า ก็บรรจุไว้ในบ้านนางโมคคัลลี แลนางทั้งสองนี้ก็เป็นญาติแก่กัน แลบ้านอุตรคามนี้ เดิมแต่ล้วนชะพ่อชีพราหมณ์ไปค้าขายแก่กัน กินบวชถือศีลด้วยกัน แลเจ้าธรรมกุมารลูกพระธรรมราชา แลเจ้าอุโลกกุมาร เป็นเจ้าภิกษุทรงไตรปิฎกแลออกจากพระศาสนา พระบิดามารดาแลเผ่าพันธ์ให้เป็นพระยา จะได้ช่วยกันป้องกันอันตรายศัตรู อันจะมาแต่ทิศต่าง ๆ ครั้นคิดแล้วจึงให้พระสาส์นนั้นไปแก่ชาวบ้านปัญจมัชฌคาม ให้ทำกำแพงล้อมบ้านให้รอบคอบแล้วให้ตั้งเรือนหลวงแล้ว จึงให้มารับเอาเจ้าอุโลกกุมารราชาภิเษกให้เป็นพระยาศรีธรรมาโศกราช ในเมืองหริภุญไชย ด้วยนางพราหมณี แล้วให้ชาวบ้านอุตรคามทำกำแพงล้อมบ้านให้มั่นคงแล้ว จึงชะพ่อ

ชีพราหมณ์ผู้ใหญ่ มารับเอาธรรมกุมารไปราชาภิเษกด้วยนางพราหมณี ก็ได้ชื่อว่ากัมโพชนครคือเมืองทุ่งยั้ง แลให้สำสันนั้นไปถึงบ้านบรพคาม ตกแต่งกำแพงแลคูให้ทำพระราชวังให้บริบูรณ์แล้ว จึงให้ชะพ่อชีพราหมณ์ผู้ใหญ่มารับเอาเจ้าสีหกุมารไปราชาภิเษกด้วยนางพราหมณีนั้น จึงให้ชื่อเมืองบริบูรณ์นคร อันว่าเมืองทั้งสเมืองนี้เป็นกษัตริย์ชื่อตรงต่อกัน แล้วจะได้มีใจโลภแก่ราชสมบัติหามิได้ ต่างกันต่างก็อยู่ ครั้นถึงเทศกาลก็ถวายบังคมลาแล้วก็ไป แลจะได้มีใจชังแลมีจิตริษยาแก่กันหามิได้ แต่กษัตริย์สืบ ๆ กันมาได้ ๓ ชั่วตระกูล

เรื่องพระร่วงอรุณกุมารเมืองสวรรคโลก

๏ พระพุทธศักราชได้ ๕๐๐ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จุลศักราช ๘๖ ปีกุน พระยาอภัยคามินีศิลาจารย์บริสุทธิอยู่ในเมืองหริภุญไชยนคร ย่อมออกไปจำศีลอยู่ในเขาใหญ่จึงร้อนถึงอาสนนางนาคอยู่มิได้ ก็ขึ้นมาในภูเขาใหญ่นั้น ก็มาพบพระยาอยู่จำศีล เธอก็มาเสพเมถุนด้วยนางนาค ๆ อยู่ได้เจ็ดวันแล้วจะลาไป พระยาจึงให้ผ้ารัตตกัมพลแลพระธำมรงค์ไปแก่นางนาคให้ชมต่างพระองค์ นางนาคก็กลับลงไป พระยาก็เข้ามาเมืองดังเก่า แลนางนาคก็มีครรภ์แก่ แลนางนาคก็ว่าลูกตนมิใช่เป็นไข่ แลจะเป็นมนุษย์ทีเดียว แลจะคลอดในเมืองนี้มิได้ แล้วจึงขึ้นมาถึงภูเขาที่อาสนแห่งพระยานั้น ก็ประสูติกุมาร ผ้าแลแหวนนั้นนางก็ไว้แก่ลูกตนแล้วก็หนีลงไปเมืองนาค

๏ แลมีพรานพเนจร คนหนึ่ง ออกไปหาเนื้อในป่า ได้ยินเสียงกุมารร้องไห้แลพรานเข้าไปก็เห็นกุมาร แล้วพรานก็สัญญาว่าลูกท้าวหลานพระยาแลเห็นตูมากลัวตูแลซัดลูกเสีย พรานจึงเอากุมารนั้นไปให้ภรรยาตนเลี้ยงไว้เป็นบุตรบุญธรรม

๏ แลสมเด็จพระเจ้าอภัยคามินีราช ใช้ให้เสนาอำมาตย์สร้างพระมหาปราสาทจึงให้เกณฑ์เอาชาวบ้านมาถากไม้ตั้งเสาพระมหาปราสาท แลพรานนั้นก็ต้องเกณฑ์มาถากไม้ จึงเอากุมารนั้นเข้ามาไว้ด้วยแลร้อนด้วยรัศมีพระอาทิตย์ พรานนั้นจึงเอากุมารนั้นเข้ามาไว้ในร่มพระมหาปราสาท ๆ ก็โอนไปเป็นหลายที พระยาเห็นก็หลากพระทัยจึงให้เอาพรานนั้นเข้ามาถามดู แลพรานจะพรางมิได้ก็บอกว่าลูกเขาซัดเสียในป่า แล

ข้าพเจ้าเอามาเลี้ยงไว้เป็นลูก พระยาจึงถามว่ามีอันใดอยู่ด้วยกุมารนั้นบ้าง จึงกราบทูลว่ามีแหวนแลผ้าอยู่ด้วยกัน พระยาจึงให้พรานเอามาดูก็รู้ว่าเป็นราชบุตรแห่งตน พระองค์จึงให้รางวัลแก่พรานนั้น แล้วพระองค์จึงให้หาชะแม่นมรับเอากุมารนั้นมาเลี้ยงไว้แล้วพระองค์ให้ชื่อกุมารนั้นว่าเจ้าอรุณราชกุมาร

๏ แลวยังมีกุมารผู้หนึ่งอันเกิดร่วมชาติมนุษย์ ด้วยนางอัครมเหสีชื่อว่าเจ้าฤทธิ-กุมาร เป็นน้องเจ้าอรุณราชกุมาร แลเจ้าพี่น้องทั้งสองร่วมใจกัน แลเจ้าอรุณราชกุมารได้พุทธทำนายพระพุทธเจ้าเมื่อไปฉันเพลนอกบ้านปัญจมัชฌคาม แลพระยาอภัยคามินีมาคิดแต่ในพระทัยว่า เมืองใดจะสมควรแก่ลูกแห่งกู้ จึงเห็นแต่เมืองสัชนาไลยยังแต่พระราชธิดา แลพระราชบุตรหามิได้ แลพระยาอภัยคามินีจึงเอาเจ้าอรุณราชกุมารเป็นพระยาในเมืองสัชนาไลย ก็ได้นามชื่อพระยาร่วง แลพระองค์จึงให้สร้างพระวิหารทั้ง ๕ ทิศ สร้างพระจำลองไว้แทนพระองค์ ติดพระมหาธาตุแลพระระเบียงสองชั้นแล้วเอาแลงทำเป็นค่าย และเสาโคมรอบพระวิหาร แลพระองค์ก็ให้หาช่างทองมาทุกบ้านทุกเมืองจึงให้เอาทองแดงมาทำเป็นลำพระขรรค์ยาว ๘๘ ศอกกึ่ง ต้น ๕ ศอกกึ่ง ปลาย ๓ ศอก แลแก้วใส่ยอด ๑๕ ใบ แลบัลลังก์แท่นรองยอดใหญ่ ๕ กำ ตระกูลทองคำ ๑๐ ชั้นแลหุ้มทองแดง ขลิบขนุนลงมาถึงตีนคูหา แลสร้างอุโบสถให้เป็นทานแก่พระสงฆเจ้า แลให้สร้างที่ต้นรังพระธาตุเป็นวิหารและพระเจดีย์ จึงให้ชื่อว่าวัดเขารังแร้ง แลพระเจ้าอรุณราชคือพระยาร่วงนั้น แลท้าวพระยาประเทศเมืองใด ๆ จะทนทานอานุภาพพระองค์ก็หามิได้ มาถวายบังคมทั่วสกลชมพูทวีป เพราะพระองค์ต้องพุทธทำนายพระพุทธเจ้า แลอายุพระองค์เจ้าได้ ๕๐ ปี พอครบพระพุทธศักราชได้ ๑๐๐๐ ปี จุลศักราช ๑๑๙ ปีมะโรง นพศก จึงคนอันเป็นใหญ่กว่าทั้งหลายนำเอาช้างเผือกงาดำกับเขียวงูมาถวายแก่พระองค์ ด้วยบุญที่พระองค์ทำหุ่นช้างใส่ดอกไม้ ถวายแก่พระพุทธเจ้าแต่ชาติก่อน แลเมื่อพระองค์จะลบศักราชพระพุทธเจ้า จึงให้นิมนต์พระอชิตเถร แลพระอุปคุตเถร แลพระมหาเถรไลยลายคือพราหมณ์ เป็นเชื้อมาแต่พระรามเทพ แลพระอรหันต์เจ้าทั้ง ๕๐๐ พระองค์ ทั้งพระพุทธโฆษาจารย์วัดรังแร้ง แลชุมนุมพระสงฆเจ้าทั้งหลาย ณ วัดโคกสิงคารามกลางเมืองสัชนาไลย แลท้าวพระยาในชมพูทวีปคือไทยแลลาวมอญจีน พม่าลังกา

พราหมณ์เทศเพศต่าง พระองค์เจ้าให้ทำหนังสือไทยเฉียง มอญพม่าไทยแลขอมเฉียงขอมมีมาแต่นั้น

๏ พระยาร่วงมีพระราชโองการตรสแก่เจ้าฤทธิกุมาร ว่าพระยากรุงจีนเหตุใดจึงมิมาช่วยลบศักราช มาเราพี่น้องจะไปเอาพระยากรุงจีนมาเป็นข้าเราให้ได้ ครั้นพระยาทั้งสองพี่น้องคิดด้วยกันแล้ว จึงบังคับอำมาตย์ทั้งหลาย ให้แต่งเรือลำหนึ่งยาวแปดวาปากกว้างสี่ศอก ครั้นได้ฤกษ์วันอาทิตย์เสด็จออกไปด้วยกำลังน้ำ แลอันเป็นชาติแห่งนางช้างวลาหกเทวบุตร แลนอกนั้นเทวบุตรไปด้วย พระองค์ทั้งสองมีแต่พระขรรค์ธนูศิลป์ทั้งพระภูมิแลพระพายเจ้าก็พัดพาไป แลนางเมขลาเจ้าสมุทรก็ยืนดีรักษามิให้เป็นอันตรายแลไปได้เดือนหนึ่งจึงถึงกรุงจีน แลวันเมื่อไปถึงนั้นยังเกิดเป็นอัศจรรย์ให้เป็นหมอกตกมิให้เห็นพระจันทร์พระอาทิตย์ แลจีนทั้งหลายให้ขนลุกหนังหัวพองทั้งเมือง สะท้านสะเทือนหวั่นไหวนักหนา แลพระยากรุงจีนจึงให้หาเสนาอำมาตย์มาชุมนุมในท้องพระโรงแลพิพากษาด้วยกันแล้ว จึงใช้ให้ขุนแก้วการจีนพิจารณาดูในท้องมหาสมุทร แลขุนแก้วการจีนไปข้างใต้ข้างเหนือ มิได้เห็นสำเภาลำใดลำหนึ่งในท้องทะเลมิได้ แลเห็นแต่เรือน้อยลำหนึ่ง มีไทยสองคนขี่ลอยมา แลขุนแก้วการจีนได้เห็นแล้ว จึงกลับไปทูลพระเจ้ากรุงจีน ๆ ก็รู้ในพระทัยแห่งพระองค์ด้วยมีพระพุทธทำนายไว้แต่ก่อนอยู่ในเมืองแห่งกูว่ามีไทยสองคนพี่น้องจะข้ามทะเลมาแสวงหาเมีย แลชายผู้หนึ่งจะเป็นเจ้าแก่ชาวชมพูทวีป แลจะลบศักราชพระพุทธเจ้า แล้วแลมาถึงกูเที่ยงแท้แล้ว ครั้นพระยากรุงจีนรู้ในพระทัยแล้ว จึงใช้พลจีนออกมารับพระองค์ขึ้นมาถึงเรือนหลวงแล้ว จึงให้นั่งบนแท่นแก้วแลพระยากรุงจีนจึงถวายบังคมแล้วจึงซวนเจรจา แลพระยาร่วงก็ทรงภาษาได้ทุกประการแลพระเจ้ากรุงจีน จึงนำเอาพระราชธิดามาถวายให้เป็นพระอัครมเหสี ด้วยเหตุว่านางนั้นได้ทำบุญไว้ด้วยพระองค์แต่ชาติก่อนมา ได้สร้างพระไตรปิฎกทั้งสามไว้ในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้ากกุสันธ์ แลเมื่อพระพุทธเจ้าเราไปนั่งฉันจันหันในบ้านปัญจมัชฌคาม เป็นนาคให้น้ำเป็นทานแก่พระพุทธเจ้าเรา ๆ ก็ทำนายไว้ว่า นาคนี้จะได้ลบศักราชพระตถาคตเมื่อถ้วน ๑๐๐๐ ปี ได้แก่พระยาร่วงเจ้านี้ แลพระยากรุงจีนก็รู้ทุกประการ จึงตามพระทัยพระยาร่วงทุกประการ อันจะขัดนั้นมิได้ จึงให้นางราชกัลยาณีแก่พระองค์เจ้า แลพระยากรุงจีนใช้ให้อำมาตย์แต่งสำเภาเภตราลำหนึ่งกับเครื่องบรรณาการ และพระยา

กรุงจีนจึงผ่าตรามังกรออกเป็นสองภาค และข้างหางให้มาแก่พระราชธิดา ถ้าแลเมื่อหน้าไปจะมีสาส์นถึงกันแล้ว ให้เอาตราประกับกันดู ถ้าแลเป็นดวงเดียวกัน จึงสันทัดว่าราชสาส์พระราชธิดา พระเจ้าร่วงจึงมาสู่สำเภากับนางพสุจเทวี แลเจ้าฤทธิราชกุมารแลฝูงจีนทั้งหลาย ๕๐๐ เป็นบริวารใช้สำเภาไปได้เดือนหนึ่งจึงถึง ด้วยอานุภาพแห่งเทพยดา ครั้นถึงเมืองสัชนาไลยแล้ว ขณะนั้นน้ำทะเลขึ้นมาถึงเมืองสัชนาไลย จึงใช้สำเภาไปมาหากันได้ พระองค์เสด็จขึ้นถึงเรือนหลวงแห่งพระองค์เจ้าแล้ว และท้าวพระยาทั้งหลายกราบถวายบังคม แลจีนทั้งหลายก็ทำถ้วยชามถวาย จึงเกิดมีถ้วยชามแต่นั้นมา ท้าวไททั้งสองก็อยู่เย็นเป็นสุข ตั้งแต่ทำบุญให้ทานรักษาศีล แลถือความสัจอยู่มิให้พลาดพลั้ง จึงมีตะบะเดชะว่าสิ่งใดก็เป็นสิ่งนั้นทุกอัน แลพระองค์ก็จึงให้เอาพสุจกุมารผู้เป็นน้อง ตั้งพระราชวังอยู่นอกเมือง แลเจ้าพสุจกุมาร เจ้าฤทธิกุมาร เป็นอันรักใคร่กันเป็นนักหนา มิได้ฉันทาโทษาแก่กัน ไปมาด้วยกัน เข้าไปถวายบังคมด้วยกันมิได้ขาดในพระราชวัง

๏ แลเมืองพิไชยเชียงใหม่มีแต่พระราชธิดา แลหาพระราชบุตรมิได้ แต่อำมาตย์เมืองพิไชยเชียงใหม่ จึงกราบทูลขอพระราชทานเจ้าฤทธิกุมารจะให้เสวยราชสมบัติสืบตระกูลมิให้ขาดเสียได้ แลสมเด็จพระอรุณราช จึงพระราชทานเจ้าฤทธิกุมารผู้เป็นน้อง เสด็จขึ้นไปด้วยกัน แลให้เจ้าพสุจกุมารอยู่รักษาเมืองกับนางพสุจเทวี พระองค์ทรงช้างเผือกงาดำมีฤทธิยิ่งหนักหนา กับด้วยอำมาตย์เสนาเสด็จประพาสตีนพนมใหญ่กึ่งกลางหน แลจึงเจ้าฤทธิกุมารผู้น้องผันหน้าช้างเข้าต่อกันแล้ว พระองค์จึงจับเอาคนทีทองเต็มไปด้วยน้ำทรงอธิษฐานให้เป็นแดนแว่นแคว้นแห่งเจ้าแต่วันนี้ไป พระองค์จึงทรงเทน้ำในคนทีทองลงไปเป็นสำคัญ แล้วจึงเอาตะปูทองแดงใหญ่ ๓ กำ ๓ วา ๓ ตัว ปักไว้เป็นประธาน ครั้นพระองค์ปักแดนไว้ให้แล้ว ก็เสด็จขึ้นถึงเมืองแล้ว นางมลิกาลูกเจ้าเมืองเชียงใหม่มาต้อนรับเสด็จเข้าไปในเรือนหลวงแล้ว ท้าวพระยาอำมาตย์เสนาทั้งหลาย ก็กราบถวายบังคมแก่พระองค์เจ้าแล้ว

๏ แลขณะนั้น พระอรหันต์เจ้านับได้เป็นหลายพระองค์ แลพระมหากษัตริย์เจ้าจึงให้ไปว่านางมลิกาเทวีผู้นี้เป็นไฉน อำมาตย์จึงให้ไปถามพระอรหันต์เจ้า ๆ จึงเล็งด้วยทิพยจักษุรู้แล้ว จึงบอกแก่อำมาตย์ว่า อุบาสิกาเขาได้ให้ทานข้าวบิณฑบาต อันรายไป

ด้วยดอกมะลิแลทานเชื่อเองแล้ว อำมาตย์จึงไปทูลแก่พระองค์กชื่นชมยินดีนักหนา จึงราชาภิเษกเจ้าฤทธิกุมารให้เป็นพระยาลือกับด้วยนางมลิกาเทวี เมืองพิไชยเชียงใหม่จึงคิดกตัญญูแต่นั้นมา แลลาวผู้หญิงจึงสู่ขอเอาผัวเป็นจารีตสืบมา แลพระยาร่วงจึงกลับคืนลงมาเมืองพระองค์ดังเก่า

๏ แลพระยาร่วงขณะนั้นคนองนัก มักเล่นเบี้ยแลเล่นว่าว ไม่ถือตัวว่าเป็นท้าวเป็นพระยา เสด็จไปไหนก็ไปคนหนึ่งคนเดียว แลพระองค์เจ้าก็รู้ทั้งบังเหลือม รู้จักไตรเพททุกประการ ว่าให้ตายก็ตายเอง ว่าให้เป็นก็เป็นเอง อันหนึ่งขอมผุดขึ้นมา แล้วก็กลายเป็นหินแลง แลขอมก็ขึ้นไม่ได้ด้วยวาจาสัจแห่งพระองค์ ๆ ได้ทำบุญแต่ชาติก่อนมา แลเดชะแก้วอุทกประสาทพระยากรุงจีนหากให้มาแก่พระองค์ ๆ จะไปได้ ๗ วัน น้ำมิเสวยก็ได้

๏ ในกาลวันหนึ่ง พระองค์ก็ทรงว่าวคว้าลงขาดลอยไปถึงเมืองตองอู แลพระยาตองอูนั้นเป็นข้าพระร่วงเจ้า แต่ก่อนชื่อนายอู ไปคล้องลิงเผือกให้แล้วจึงเอาบ้านเมืองด้วยเดชะคล้องลิงเผือกอันเป็นทิพย์จึงได้เป็นพระยานั้น แลว่าวพระยาร่วงเจ้าขาดลอยไปตกอยู่บนปราสาท พระยาร่วงเจ้าตามไปถึงเมืองตองอู แลพระยาร่วงเจ้านั่งอยู่ในบรรณศาลานอกเมือง ครั้นค่ำพระองค์ก็ลอบเข้าไปทำชู้ด้วยธิดาพระยาตองอู อยู่ในปราสาทอันแล้วไปด้วยเหล็กดาดลงมาทุกชั้น แต่เมื่อพระร่วงเจ้าจะขึ้นเอาว่าวนั้น พระองค์เจ้าให้พระยาตองอูยืนขึ้น พระองค์ก็เหยียบบ่าพระยาตองอูขึ้นเอาว่าว ครั้นเอื้อมหยิบมีถึงพระหัตถ์พระองค์ก็เหยียบศีรษะขึ้นเอาว่าว ด้วยพระองค์คิดว่าเป็นข้ามิได้ถือความ แลพระองค์เอาว่าวได้แล้วพระองค์ก็หนีมา และลูกสาวจึงบอกแก่พระยาตองอูผู้บิดา ๆ จึงรู้ จึงให้ไปตามเอาตัวพระองค์คืนมา แลสาวไส้พระองค์ออกใส่พานไว้ จึงส่งตัวพระองค์มาจากเมือง แลพระองค์ก็ไม่รู้ว่าเขาเอาไส้ไว้ ด้วยกรรมที่พระองค์เป็นกา แลพระยาตองอูเป็นปลา แลกาลากไส้ออกไว้จะกินก็ยมกิน แต่นั้นมาลาวมักเป็นผีกินไส้กินพุงคนทั้งหลาย ครั้นพระร่วงเจ้ามาถึงเมืองสัชนาไลย แลมายังพระอัครมเหสีและพระสนมทั้งหลาย ถวายบังคมแล้วก็เปลื้องอาภรณ์ออกจากพระองค์ไว้แล้ว แลเจ้าพสุจกุมารก็เข้าไปถวายบังคม จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งเจ้าพสุจกุมารว่า กูจะไปอาบน้ำมีเหนื่อยมาเจ้าเป็นพระยาแทนพี่เถิด แลเจ้าพสุจกุมารก็ไม่รู้แลสำคัญว่า ๆ เล่น ครั้นพระองค์ลงไปอาบน้ำที่กลางแก่งเมือง

ก็อันตรธานหายไปไม่ปรากฏ ในพุทธศักราช ๑๒๐๐ พระยาร่วงสิ้นทิวงคต จุลศักราช ๑๕๗ ปีชวด สัปตศก

๏ เสนาอำมาตย์ท้าวพระยาทั้งหลาย ก็ร้องไห้ร่ำไรไปมา ทั้งพระสนมชาวแม่ทั้งหลายเป็นทุกข์หนักหนา แลเจ้าพสุจกุมารจึงให้ราชทูตถือสาส์นขึ้นไปทูลพระยาลือกุมารราชนครเมืองพิไชยเชียงใหม่ผู้เป็นน้องพระองค์ พระยาลือรู้แล้วจึงลงมาราชาภิเษกเจ้าพสุจกุมารให้เป็นพระยาในเมืองสัชนาไลยแล้ว ครั้นพระร่วงเจ้าทิวงคตวันหนึ่งแล้วช้างอันเกิดร่วมชาตินั้นก็ตายคนละวัน แลพระยาลือกุมารขึ้นไปเมืองพิไชยเชียงใหม่ดังเก่า

๏ แลมีเสนาคนหนึ่งชื่อไตรภพนาถ คิดอ่านราชการณรงค์สงครามรอบคอบนักจึงทูลแก่พระยาพสุจราชว่า เมืองเรานี้พระเจ้าข้าหาผู้มีบุญมิได้แล้ว แลอันตรายจะบังเกิดมีไปเมื่อภายหน้า ขอพระองค์ให้แต่งกำแพงและหอรบไว้ให้มั่นคง แล้วจึงมีพระราชโองการตรัสสั่งขุนไตรภพนาถรับพระราชโองการตรัสสั่งแล้ว จึงให้หาเสนาอำมาตย์ซ้ายขวา แลตำรวจนอกในไพร่พลโยธาทั้งหลาย ให้ย่อกำแพงเข้าไปเป็นป้อมให้รอบเมืองแลให้ย่อชาลาถมไว้ แลถมนั้นให้ไว้ปืนใหญ่ทุกแห่งทุกตำบล แลค่ายชั้นในแลค่ายชั้นนอก แลตั้งค่ายเชิงเรียงพนมแห่งหนึ่ง พนมหัวช้างแห่งหนึ่ง พนมบ่อนเบี้ยแห่งหนึ่งแลให้แต่งพระนครราชธานี แล้วตั้งป้อมและช่องปืนใหญ่ แล้วให้ตกแต่งหัวเมืองเอก ๕ หัวเมือง เมืองโท ๘ หัวเมือง แต่งสรรพยุทธทั้งปวงไว้สำหรับต่อสู้ข้าศึก แล้วให้แต่งคนเร็วม้าใช้แล่นหากัน จงฉับพลันทุกหน้าด้าน

๏ แล้วให้กำหนดกฎหมายไว้ทุกหน้าด้าน แล้วให้กำหนดกฎหมายไปถึงเมืองกัมโพชนคร ให้กำหนดกฎหมายสับ ๆ กันไปถึงเมืองคีรี เมืองสวางคบุรี เมืองยางคีรีนครคีรี เมืองขอนคีรี แลเมืองเหล็ก เมืองสิงเทา เมืองทั้งนี้ขึ้นแก่เมืองกัมโพชนครท้าวพระยาตกแต่งบ้านเมืองทุกแห่ง แลเมืองพิบูลย์นคร อันขึ้นแก่เมืองหริภุญไชย คือเมืองลำพูนทุกวันนี้ แลเมือง ๘ หัวเมืองนั้น ให้แต่งเครื่องสาตราอาวุธและตรวจด่านทางให้แต่งคนเร็วม้าใช้ไปฟังข่าวแก่กัน ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวทุกเมือง แลเจ้าพสุจราชให้พาพานิชพ่อค้าสำเภาลำหนึ่ง ให้ถือราชสาส์นไปถึงเมืองกรุงจีน ถึงพระเจ้ากรุงจีนผู้เป็นตา ทูลขอช่างหล่อปืน ๑๐ คน แลพระเจ้าตาก็ให้มาตามพระเจ้าหลานทูลขอ มา

ได้ ๗ เดือนก็ถึงเมืองสัชนาไลย เจ้าพสุจราชจึงให้ช่างหล่อปืนใหญ่ ๑๒๐ บอก ปืนนกสบ ๕๐๐ บอก จึงมีช่างหล่อสัมฤทธิถมปัดแต่นั้นมา พระองค์จึงให้ตั้งคนทั้งหลายรักษาไว้ตามช่องทั้งคืนแลลูกเป็นอันมาก ลูกนั้นให้เอาดินปั้นเผาเป็นเฉลียงให้เป็นลูกปืน

เรื่องพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก

๏ ครั้นถึงเดือนอ้ายขึ้นค่ำหนึ่ง พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก พระเจ้าเชียงแสนให้เสนาอำมาตย์แลมหาอุปราชตรวจจัดรี้พลโยธาช้างม้า เครื่องสาตราอาวุธทุกท้าวพระยา ปืนหอกดาบโล่ธนูหน้าไม้ เกราะเหล็กเกราะเขา แล้วจึงตั้งพระยาเชียงรายพระยาเชียงลือเป็นแม่ทัพหน้า ตั้งพระยาเชียงเงิน พระยาเชียงตุงเป็นปีกขวา ตั้งพระยาเชียงน่าน พระยาเชียงฝางเป็นปีกซ้าย

๏ เจ้าพสุจราชจึงให้อุปทูตขึ้นไปฟังข่าวได้รู้อาการทั้งปวงแล้ว จึงกลับมาทูลแก่พระยาพสุจราช ๆ จึงให้กฎหมายไปแก่พระยาพิไชยเชียงใหม่ อันเป็นพระญาติแห่งพระองค์แล้ว พระยาลือธิราชถึงทิวงคต ยังแต่บุตรชายผู้เป็นหลานแห่งพระองค์ ชื่อพระพรหมวิธีจึงให้ขับพลเมืองนคร เมืองแพร่ เมืองน่าน เข้าเมืองเชียงใหม่สืบเชิง ท้าวพรหมวิธีจึงให้ทหารอาสานั่งด่านทาง ให้รู้ว่าถึงตำบลใด พระยาพสุจราช จึงให้ขับครัวเข้าเมืองสัชนาไลยสืบเชิง แต่ครัวชายฉกรรจ์นั้น ให้อยู่ตั้งรบถอยหลังเข้ามาหาค่ายพระศรีธรรมไตรปิฎกจึงให้ขับพลเข้าในเมืองสัชนาไลย ให้ตั้งค่ายหลวงใกล้เมืองสัชนาไลยทาง ๕๐ เส้น จึงให้พลทหารโยธาล้อมเมืองสัชนาไลยเข้าไว้ จะเข้ามิได้ด้วยข้างในปืนใหญ่ปืนน้อยมาก จะเข้าข้างหัวเมืองพลโยธาอาสาสู้ตายลงเป็นอันมาก พระยาพสุจราชจึงให้พลโยธาโห่ร้องตีกลองใหญ่ทุกประตู ข้าศึกสะท้านสะเทือนด้วยเสียงกลองแลปืนใหญ่ อาสาข้างนอกตายเปล่าง

๏ พระพุทธโฆษาจารย์เจ้าวัดเขารังแร้งรู้อาการแล้ว จึงชุมนุมพระสงฆ์ทั้งหลายว่าเราทั้งหลายอย่าให้เขาทั้งหลายรบกัน ไพร่พลทั้งปวงจะตายเป็นอันมาก ครั้นคิดด้วยกันแล้ว พระพุทธโฆษาจารย์เจ้าจึงไปถวายพระพรแก่สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ๆ ก็ฟังอำนาจพระอรหันต์เจ้า แล้วพระพุทธโฆษาจารย์เจ้าจึงเข้าไปห้ามพระยาพสุจราช ๆ ก็ฟังคำพระอรหันต์เจ้า ด้วยพระยาศรีธรรมไตรปิฎก เป็นคู่กันกับนางประทุมเทวี แต่ชาติ

ก่อนให้ท่านมีร่วมใจกัน จึงมาเกิดไกลกัน จึงให้มารบกัน พระยาพสุราช รู้แจ้งเพราะพระอรหันต์เจ้าแล้วจึงมายังชาวเจ้าชาวแม่ นางเฒ่านางแก่ทั้งหลาย ให้ประดับประดานางประทุมเทวีแล้ว พสุราชจึงไปถวายบังคม แล้วก็เวนพระราชธิดาให้แก่พระยาศรีธรรมไตรปิฎก ๆ ก็ยินดีนักหนา แล้วอนุญาตแก่กัน แล้วพระยาศรีธรรมไตรปิฎกก็ให้ยกทัพถึงเมืองเชียงแสน แล้วท้าวพระยาก็ต่างคนต่างไปบ้านเมืองตน

๏ พระยาศรีธรรมไตรปิฎกก็ได้พระราชกุมารในสำนักนางประทุมเทวีสองคน ผู้หนึ่งชื่อเจ้าไกรสรราช ผู้หนึ่งชื่อเจ้าชาติสาคร เจ้ากุมารทั้งสองประกอบด้วยอานุภาพทั้งรูปทรงก็งาม ทั้งใจก็เป็นกุศล

๏ แต่ชาติก่อนพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกเป็นภิกษุ ได้สร้างพระไตรปิฎกเมื่อศาสนาพระกกุสันธเจ้า ครั้นพระองค์เกิดมาตรัสรู้ในไตรปิฎกทั้งสาม พระองค์จึงรู้ในพระทัยว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปบิณฑบาตทางตะวันตกตะวันออก แล้วเสด็จไปอาศัยฉันจันหันใต้ต้นสมอ แลควรจะไปสร้างเมืองไว้ในสถานที่นั้น พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกคิดแล้วจึงมีพระราชโองการตรัสสั่ง จ่านกร้อง จ่าการบุรณ์ ให้ทำเป็นพ่อค้าเกวียนไปด้วยคนละ ๕๐๐ เล่ม เต็มไปด้วยทุนทรัพย์ทั้งหลาย

๏ จ่านกร้อง จ่าการบุรณ์ รับพระราชโองการแล้วทูลลา พวกพานิชพ่อค้าตามส่งแล้ว จ่านกร้อง จ่าการบุรณ์ จึงมาจากเมืองเชียงแสน มาถึงเมืองน่านแล้วก็มาเมืองลิหล่ม พักพลไหว้พระบาทธาตุพระพุทธเจ้าแล้วจึงข้ามแม่น้ำตรอมตนิม แล้วจึงข้ามแม่น้ำแก้วน้อย แล้วจึงถึงบ้านพราหมณ์ ที่พระพุทธเจ้าไปบิณฑบาตบ้านพราหมณ์ข้างตะวันออก ๑๕๐ เรือน ข้างตะวันตก ๑๐๐ เรือนมีเศษ

เรื่องสร้างเมืองพิษณุโลก

๏ จ่านกร้อง จ่าการบุรณ์ คิดอ่านกันว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก เจ้าเราใช้เรามาที่นี้ชะรอยจะเป็นปริศนามาแก่เราทั้งสองนี้แล้วมีอาญา ฐานที่นี้เป็นอันรายคาบนักหนาทั้งสองฟาก มีบ้านพราหมณ์ก็อยู่ทั้งสองฟาก มาเราจะสร้างเมืองถวายแก่เจ้าเราเถิด ครั้นเจ้าทั้งสองคิดกันแล้ว จ่านกร้องจึงให้พ่อค้าเกวียน ๕๐๐ เล่มข้ามไปข้างตะวันตกก็ตั้งทัพประกับเกวียนไว้แล้ว จึงทำสารขาญชีชะพ่อพราหมณ์แลไพร่ของตนรวม

กันเป็นคน ๑๐๐๐ ทำอิฐ จำการบุรณ์ทำบาญชีชะพ่อพราหมณ์แลไพร่ของตน รวมกันเป็นคน ๑๐๐๐ เท่ากัน ทำอิฐได้เป็นอันมาก แล้วจึงให้หาชะพ่อพราหมณ์ อันเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ตามไสยศาสตร์จึงให้ชะพ่อพราหมณ์กินบวชถือศีล เขนง ๗ วันแล้วสระเกล้าแล้วขึ้นโล้ ถือมัพวายแก่พระอิศวรเป็นเจ้า จึงเอาพระอิศวรออกไปเลียบที่ตั้งเมือง จึงให้พราหมณ์ชักรอบที่ตั้งเมืองแล้ว จึงขึ้นหน้าที่ยาว ๕๐ เส้นสะกัดสิบเส้นสิบวา ขึ้นหน้าที่ไว้แก่พราหมณ์จะได้เท่าใด ไทยจะได้เท่าใด ลาวจะได้เท่าใด ครั้นขึ้นหน้าที่แล้ว พอได้ณ วันพฤหัสบดี เดือนสาม ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีฉลู ฉศก เพลาเช้า ต้องกับเพลาเมื่อพระพุทธเจ้าฉันจังหันใต้ต้นสมอวันนั้น พระอุบาลีเถรแลพระศิริมานนท์กินพพานในที่นั้น แต่ก่อนก็เรียกว่าพนมสมอ บัดนี้เรียกว่าเขาสมอแครง เขาบรรจุพระธาตุเจ้าทั้งสองไว้ในที่นั้นแลครั้นพระสงฆ์องค์ใดเข้ามาอยู่ที่นั้นก็ย่อมเรียกตามที่นั้นว่าเป็นอรัญวาสี จ่านกร้องสร้างข้างตะวันตก จำการบุรณ์สร้างข้างตะวันออกแข่งกัน ทำปีหนึ่งกับเจ็ดเดือนจึงแล้วรอบบ้านพราหมณ์ทั้งหลาย ทั้งคูก็รอบกันหนทางเดิกเลียงวัว ลูกชาวบ้านหริภูญไชยไปมาขึ้นพระนอนเล่นทั้งสองฟากเป็นประตูแปดอันตามอันดับกัน เจ้าทั้งสองจะให้ชื่อประตู ก็ถามคนอันเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลาย พราหมณ์ทั้งหลายจึงว่าทั้งสองสเป็นมหาเสนา การทั้งนี้ตามแต่ปัญญาเจ้าทั้งสองเถิด สร้างเมืองปีหนึ่งกับ ๗ เดือนจึงแล้วดังนี้แล ครั้นจ่านกร้องจำการบุรณ์ทำเมืองแล้วทั้งสองฟาก ทั้งทวารบานประตูบริบูรณ์แล้ว จึงสั่งชีพ่อพราหมณ์ให้รักษาเมือง ครั้นได้ฤกษ์ดีจึงนำเอาเกวียนแลคน ๕๐๐ เล่ม ขนไปสองเดือนจึงถึงเมืองเชียงแสนราชธานี จ่าทั้งสองเข้าไปถวายบังคม จ่าทั้งสองจึงกราบทูลพระกรุณาว่า พระองค์เจ้าใช้ตูเข้าไปถึงที่พระพุทธเจ้าฉันจังหันใต้ต้นสมอ สถานที่นั้นเป็นอันสนุกนักหนา ข้าพเจ้าชวนกับชะพ่อพราหมณ์ทั้งหลายสร้างเมืองถวายแก่พระองค์เจ้าแล้ว

๏ พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกยินดีนักหนา จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งแก่เสนาอำมาตย์ ให้ชมนมท้าวพระยาทั้งหลาย พระองค์จึงให้จ่าทั้งสองไปก่อนเป็นทัพหน้าท้าวพระยาทั้งหลายเป็นปีกซ้ายขวาเจ้าไกรสรราช เจ้าชาติสาคร พระราชโอรสทั้งสองเป็นกองรั้งหลังตามเสด็จพระราชบิดาพระราชมารดาออกจากพระนคร ณ วันอาทิตย์ เดือนอ้ายแรมหกค่ำเพลาเช้าไปได้สองเดือนจึงถึง พระองค์ให้ตั้งทัพพลับพลาทองริมน้ำ ไกลเมืองประมาณ ๑๐๐ เส้น สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก จึงให้ท้าวพระยาทั้งหลาย แล

เจ้าไกรสรราช เจ้าชาติสาคร ตามเสด็จเข้าไปในเมือง แล้วจึงให้ชื่อเมือง จึงมีพระราชโองการตรัสถามชะพ่อพราหมณ์ว่าเราจะให้ชื่อเมืองอันใดดี พราหมณาจารย์จึงกราบทูลตอบพระราชโองการว่าพระองค์เจ้ามาถึงวันนี้ในยามพิษณุ พระองค์ได้ชื่อเมืองตามคำพราหมณ์ว่าเมืองพิษณุโลก ถ้าจะว่าตามพระพุทธเจ้ามาบิณฑบาต ก็ชื่อว่าโอฆบุรี ตะวันออก ตะวันตกชื่อจันทบูร พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกจึงมีพระราชโองการตรัสสั่งท้าวพระยาทั้งหลายว่าเราชวนกันสร้างพระธาตุแลพระวิหารใหญ่ ตั้งพระวิหารทั้งสี่ทิศ ครั้นสร้างของพระยาแล้ว ต่างคนต่างก็สร้างคนละองค์

เรื่องสร้างพระชินสีห์ พระชินราช

๏ พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก จึงรำพึงในพระทัยจะใคร่สร้างพระพุทธรูปให้แล้วด้วยสัมฤทธิ ครั้นพระองค์รำพึงแล้วจึงให้หาช่างได้บาพิศณุคนหนึ่ง บาพรหมคนหนึ่ง บาธรรมราชคนหนึ่ง บาราชกุศลคนหนึ่ง ได้ช่างมาแต่เมืองสัชนาไลย ๕ คน มาแต่เมืองหริภุญไชยคนหนึ่ง เป็นช่าง ๖ คน จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งช่างทั้งหลายว่าท่านทั้งหลายให้ชวนกันรักษาศีล ๕ ประการอย่าให้ขาด ครั้นสั่งช่างแล้วจึงพระราชทานรางวัลแก่ไพร่ทงหลาย ให้ขนดินแลแกลบให้แก่ช่าง ๆ จึงประสมดินปั้นเป็นรูปพระพุทธเจ้าสามรูป ตามมีพระราชโองการตรัสสั่งนั้น ให้เหมือนพิมพ์เดียวแลใหญ่น้อยเท่ากัน ครั้นปั้นเข้าคุมพิมพ์แล้ว ท้าวพระยาทั้งหลายก็นำเอาทองสัมฤทธิมาถวายแก่พระองค์เจ้า ชวนกันหล่อพระพุทธรูปเป็นอันมาก แลช่างหล่อชวนกันกินบวชเจ็ดวัน ก็ทำพลีกรรมแก่เทวดาทั้งเจ็ดทิศ ครั้นได้ฤกษ์ดีจึงเอาพิมพ์เข้าเตา วันเธอหล่อนั้นวันพฤหัสบดีเพ็ญเดือนสี่ปีจอ ชุมนมพระสงฆ์ทั้งหลายมีพระอุบาลี และพระคิริมานนท์เป็นประธาน แลพระสงฆ์เจ้าทั้งหลาย หล่อให้พร้อมกันทั้งสามรูป แลรูปพระศรีศาสดาพระชินสีห์ทั้งสองพระองค์นั้นทองแล่นเสมอกันบริบูรณ์ ยังแต่พระชินราชเจ้านั้นมิได้เป็นองค์เป็นรูปหามิได้ แต่ช่างหล่อถึงสามทีก็มิได้เป็นองค์ แลพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ก็เกิดเป็นทุกข์ยิ่งนักหนา แลพระองค์ก็ตั้งสัจจาธิษฐานว่า ด้วยบุญเดชะอันกูได้เรียนพระไตรปิฎกแลได้ทำ พิธีกรรม ฐานสอนสงฆ์ทั้งหลาย ให้อยู่ทางมรรคผล แก่พระสงฆเจ้า อนึ่งจะปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตกาลนับมิได้ แต่พระองค์เจ้ารักษาศีลแลถือ

ความสัมมิได้ขาด แลมิใจกรุณาแก่คนแลสัตว์ทั้งหลาย ครั้นพระองค์ตั้งสัจอธิษฐานแล้ว จึงมีพระราชโองการว่าแก่เจ้าประทุมเทวี ให้ตั้งสัจอธิษฐานบ้างเถิด ครั้นนางตั้งสัจอธิษฐานแล้ว ก็อันถึงอาสน์พระอินทร์เจ้า ๆ จึงนฤมิตเป็นตาปะขาว ลงมาช่วยทำรูปพระคุมพิมพ์ขึ้นเข้า ถ้าจะนฤมิตเป็นไปทีเดียวก็ได้ แต่ว่าจะให้ปรากฏแก่ตาคนทั้งหลาย ช่วยทำเป็นช่าง นั่งก็มิกินข้าวก็มิกินตาก็มิหลับ ใจก็แข็งหาที่จะกลัวมิได้ แลมีรูปอันแก่กว่าคนทั้งหลาย แต่เที่ยวไปมาช่วยสองวันทีหนึ่งสามวันทีหนึ่ง จึงทำตรีศูลไว้ในพระพักตร์ให้เป็นสำคัญ ให้รู้ว่าพระอินทร์เจ้าสุราลัยลงมาช่วย ครั้นถึงเดือนหนึ่งพิมพ์พระพุทธรูปแห้งแล้ว จึงให้ช่างทั้งหลายตั้งเตาจะหล่อพระชินราช แต่ ณ วันพฤหัสบดี เดือนหกขึ้นแปดค่ำ ปีกุน ตรีศก เพลาเช้า พุทธศักราช ๑๕๐๐ ปีกุน สัมฤทธิศก ด้วยอานุภาพพระอินทราธิราชเจ้า ทองก็แล่นรอบคอบบริบูรณ์ทุกประการหาที่ติมิได้ ครั้นบริบูรณ์แล้ว พระอินทร์เจ้าเสด็จออกจากเมือง อำมาตย์จึงเข้าไปกราบทูลแก่พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกให้รู้อาการว่าตาปะขาวที่มาช่วยกันนั้นไปแล้ว พระองค์เจ้าจึงให้ไปตามแลดูให้รู้เหตุ อำมาตย์ตามไปถึงกลางหนทาง ก็อันตรธานหายไปในที่นั้น อำมาตย์จึงเอาไม้ไปปักไว้เป็นสำคัญ จึงเข้ามาทูลให้พระองค์เจ้ารู้เป็นอันแม่นมั่นว่าพระอินทร์เจ้ามาช่วย พระองค์เจ้าจึงให้ตีดินนั้นออก จึงเห็นตรีศูลในพระพักตร์แห่งพระพุทธรูปนั้น พระองค์เจ้าจึงให้ช่างทั้งนั้นช่วยกันขุดเกศาพระพุทธรูปนั้น ก็เป็นรูปอันงามบริบูรณ์แล้วทั้ง ๓ พระองค์ ๆ หนึ่งชื่อพระชินราช องค์หนึ่งชื่อพระชินสีห์ องค์หนึ่งชื่อพระศรีศาสดา พระองค์ฝากชื่อไว้ว่าราชด้วย ชื่อพระเจ้าพระองค์หนึ่ง ให้เอาไปตั้งไว้ในสถานสามแห่งไว้ เป็นที่เสี่ยงทายไว้ท่ามกลางเมืองพิษณุโลกแล้วพระองค์เจ้าจึงให้ตั้งพระราชวังฝ่ายตะวันตกบริบูรณ์แล้ว จึงให้เอาเจ้าสุลเทวีลูกพระยาสัชนาไลยมาแล้ว พระองค์จึงให้ราชาภิเษกกับด้วยเจ้าไกรสรราช ณ เมืองละโว้ แลพระองค์เจ้ากับท้าวพระยาทั้งหลาย ช่วยกันฉลองวัดวาอารามแลพระพุทธรูปเจ็ดวันแล้ว พระองค์ให้ตั้งบ้านส่วยสัดพระพุทธรูปทั้ง ๓ พระองค์นั้นบริบูรณ์แล้ว พระองค์จึงตั้งจ่านกร้องแลจ่าการบุรณ์ ให้เป็นมหาเสนาซ้ายขวาคนทั้งสองครั้นได้ฤกษ์วันคือเป็นวันอาทิตย์ พระองค์เจ้าจึงให้ยกพลเสนาท้าวพระยาตามลำดับมาจากวัง ทั้งนั้นหาภัยอันตรายมิได้ พระองค์เจ้าเสด็จไปสถานที่ใด ย่อมมีเงินแลทองเกิดทุกราวทาง ครั้น

ว่าอันใกล้ก็เป็นเงินเป็นทอง ทุกแห่งทุกหนทุกตำบล เสด็จขึ้นไปได้เดือนหนึ่งจึงถึงนครบุรีรมย์ แลเจ้าชาติสาครข่มเหงท้าวพระยาทั้งหลาย มิได้ให้ยิ่งกว่าตนได้ ย่อมรักษาตระกูลแห่งตนอยู่ด้วย

สร้างเมืองเสนาราชนคร

๏ สมเด็จพระเจ้าไกรสรราช จึงสั่งอำมาตย์เสนาในให้สร้างเมืองหนึ่งใกล้เมืองละโว้ทาง ๕๐๐ เส้น จึงแต่งพระราชวังแลคูหอรบเสาไต้เชิงเรียงบริบูรณ์แล้ว จึงให้อำมาตย์รับเอาดวงเกรียงกฤษณราชกับพระราชเทวี ไปราชาภิเษกร่วมเมืองนั้น ชื่อว่าเสนาราชนครแต่นั้นมา แต่พระพุทธศาสนาล่วงแล้วได้ ๑๕๐๐ ปี พงศาวดารนมแต่เมืองสัชนาไลยมาเป็นโบราณมายังไม่สิ้น ท้าวพระยาจะมีมาหน้านักยังมาก แลพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ให้แต่งเจ้าชาติสาครไปกินเมืองเชียงราย แลพระองค์มีพระชนม์ได้ ๑๕๐ ปี (ก็ทิวงคต) พระพุทธศักราช ๑๕๐๐ แลอำมาตย์ทั้งหลายจึงให้สาส์นนั้นไปบอกแก่เจ้าชาติสาครผู้เป็นลูกพระองค์นั้น ก็เสด็จลงมาจากเมืองเชียงรายแห่งตน กสงสการศพพระบิดาแล้ว แลจะได้บอกไปมาหากันญาติผู้เป็นพี่น้องให้รู้มิได้ แต่นั้นมาเมืองใคร ๆ อยู่ มิได้ไปมาหากันก็เป็นอันไกลกันแล้ว เจ้าชาติสาครก็ได้เสวยราชสมบัติ แทนสมเด็จพระราชบิดาเมืองพิไชยเชียงแสน แต่ตระกูลกษัตริย์ทิวงคต มาได้เจ็ดชั่วกษัตริย์ไปแล้ว พุทธศักราช ๑๕๐๑ ปี

เรื่องพระยากาฬวรรณดิศตั้งเมืองต่าง ๆ

๏ (อนึ่งเมื่อ) พระพุทธศักราช ๑๐๐๒ ปี จุลศักราช ๑๐ ปีระกา สัมฤทธิศกจึงพระยากาฬวรรณดิศราช บุตรของพระยากากะพัตรได้เสวยราชสมบัติเมืองตักกสิลามหานคร จึงให้พราหมณ์ทั้งหลายยกพลลงไปสร้างเมืองละโว้ได้ ๑๙ ปี เมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้ ๑๐๑๑ พรรษา จุลศักราชได้ ๑๐ ปีระกา สัมฤทธิศก แล้วพระยากาฬวรรณดิศราช ให้พระยาทั้งหลายไปตั้งเมืองอยู่ทุกแห่ง แลขุนนางขึ้นไปถึงเมืองทวารบุรีเมืองสันตนาหะ แลเมืองอเส เมืองโกสัมพีแล้วมานมัสการที่พระพุทธเจ้าตงบาตรตำบล

บ้านแม่ซ้องแม้วนั้น พระยากาฬวรรณดิศราช ก็ถอยลงมาเมืองสวางคบุรี ที่บรรจุพระรากขวัญของพระพุทธเจ้าไว้แต่ก่อนนั้น แล้วพระยากาฬวรรณดิศราช จึงอาราธนาพระรากขวัญกับพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้ามา ว่าจะบรรจุไว้เมืองละโว้ จึงพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้ามาทำพระอริยบาฏิหาริย์ลอยกลับขึ้นไปเหนือน้ำถึงเมืองสวางคบุรี แล้วก็อาราธนาลงมาแล้วกลับขึ้นไปถึงเจ็ดครั้ง พระรากขวัญกับพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าไม่อยู่ได้ในเมืองละโว้ จนพระพุทธศักราชล่วงได้ ๑๐๑๕ พรรษา จุลศักราชได้ ๑๗ ปีมะโรงสัปตศก แล้วพระยากาฬวรรณดิศราช กลับขึ้นไปทำนุบำรุงเมืองนาเคนทรแล้ว กลับลงมาเมืองสวางคบุรี จึงอาราธนาพระรากขวัญกับพระบรมธาตุ กับข้อพระกรของพระพุทธเจ้าที่บรรจุไว้ในพระเจดีย์แต่ครั้งพระอานนท์ แลพระอนุรุทธเถรเจ้า กับพระยาศรีธรรมาโศกราชท่านชุมนุมกันบรรจุไว้แต่ครั้งก่อนนั้นลงมาบรรจุไว้ในพระเจดีย์เมืองละโว้สิ้นสองปีพระองค์สวรรคต เมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้ ๑๐๔๓ พรรษา จุลศักราชได้ ๔๐ ปีเถาะสัมฤทธิศกลำดับนั้นพระยาพาลราช ได้ครองเมืองสุโขทัยสืบมา

เรื่องที่กัลปนา

๏ อนึ่งพระยาร่วงพระราชทานที่ไร่แลนาสัดวัดวาอารามไว้เป็นพระกัลปนาอุทิศไว้สำหรับวัดโคกสิงคารามตำบลนา ๕๐๐ ไร่ ตำบลโอทานำ ๒๕๐ ไร่ ตำบลคลองวัดกบไปถึงบ่าปูน ๑๕๐ ไร่ ตำบลนาคอนได้ ๔๖๐ ไร่ อันนี้ขึ้นแก่วัดโคกสิงคาราม แลที่ไร่แลนาสัดขึ้นแก่วัดแก้วราชประดิษฐาน ตำบลนาตะแคงได้ ๒๕ ไร่ ตำบลทุ่งขาลาได้ ๗๖๐ ไร่ ตำบลศรีษะกระบือได ๗๕๐ ไร่ อันนี้ขึ้นแก่วัดแก้วราชประดิษฐาน แลที่ไร่แลนาสัดขึ้นแก่วัดอุทยานใหญ่ ตำบลบ้านบ่าอ้อยเหลืองได้ ๑๒๕๐ ไร่ ตำบลม่วงถวายด่านระกาเป็นแดนไปถึงบ่เจ้าศาลตลงได้ ๕๒๐ ไร่ ขึ้นแก่วัดเขาหลวง แต่นาวัดเจ้าจันทร์มาถึงบ่อหิน มีคันนาใหญ่กลางทุ่งเป็นแดนได้ ๑๕๐ ไร่ ตำบลนามาได้ไร่แลนา ๓๕๐ ตำบลบ้านหนองจะเข้ได้ไร่แลนา ๕๖๐ ไร่ อันนี้ขึ้นแก่วัดเขาหลวง ที่ไร่แลนาสัดขึ้นแก่วัดเขาอินทร์อรัญวาสีกับต้นพระธรรมไตรโลก แต่โพธิ์เฒ่านอกวัดบ่าแก้วมาถึงถนนหลวงได้ไร่แลนา ๕๐๐ ไร่ แต่เชิงพนมน้อยมาถึงบ่อแก้วได้ไร่แลนา ๔๐ ไร่ ตำบลมานะกอกป่มได้ไร่แลนา ๕๖๐ ไร่ ตำบลตาลต้นเดียวทุ่งยั้งได้ไร่แลนา ๒๕๐ ไร่ อันนี้ขึ้นแก่วัด

เขาอินทร์ แลที่ไร่แลนาสัดไว้สำหรับวัดไตรภูมิป่าแก้ว ตำบลบ้านเชียงขางคชได้ไร่แลนา ๒๔๐ ไร่ ตำบลบานหนองอินทร์ได้ไร่แลนา ๕๗ ไร่ ตำบลบ้านพระยานนทภักดิ์ได้ไร่แลนา ๖๐๐ ไร่ ตำบลบ้านผ้ายต้นได้ไร่แลนา ๘๗๐ ไร่ มีเข้าเดือนเป็นแดน

ทำเนียบคณะสงฆ์

๏ อันนี้ขึ้นแก่วัดไตรภูมิป่าแก้ว แลอันนี้คณะวัดพระมหาธาตุหนขวาถ้าหาพระครูธรรมไตรโลกวัดเขาอินทร์แก้วมิได้ ให้พระครูยาโชดวัดอุทยานใหญ่ ขึ้นเป็นพระครูธรรมไตรโลกวัดอินทร์แก้ว ถ้าหาพระครูธรรมเสนามิได้ ให้เอาพระครูธรรมไตรโลก เป็นพระครูธรรมเสนา ถ้าหาพระสังฆราชามิได้ ให้เอาพระครูธรรมเสนาเป็นสังฆราชาวัดพระมหาธาตุ แต่คณะคามวาสีคณะฝ่ายซ้ายวัดไตรภูมิป่าแก้ว ถ้าหาพระครูญาณไตรโลกมิได้ ให้เอาพระครูญาณสิทธิเป็นพระครูญาณไตรโลก ถ้าหาพระครูธรรมราชามิได้ ให้เอาพระครูญาณไตรโลกเป็นพระครูธรรมราชา ถ้าหาพระสังฆราชามิได้ ให้เอาพระครูธรรมราชาเป็นพระสังฆราชาวัดไตรภูมิป่าแก้ว อันนี้ฝ่ายซ้ายเป็นประเพณีแต่โบราณมา

เรื่องพระร่วงเมืองสุโขทัย

๏ ขณะนั้นบุตรพระยาร้อยเอ็ดเป็นนายส่วยน้ำเงินถึงพิราลัย ขณะนั้นนายคงเคราเป็นส่วยน้ำเสวยเมืองละโว้ไปส่งเมืองกัมพูชาธิบดี สามปีส่งทีหนึ่ง แต่นั้นมานายคงเคราคุมไพร่ ๓๐๐ คนรักษาน้ำเสวยอยู่ในทุ่งทะเลชุบศร มีเรือเล็กร้อยหนึ่ง นายคงเครามีบุตรคนหนึ่งอายุ ๑๑ ขวบ ชื่อนายร่วง แต่ชาติก่อนเอาผลมะทรางทำน้ำอัฐบานถวายพระโกนาคมพุทธเจ้า จึงว่าไรเป็นนั้น ครั้นอยู่มานำมากเอาเรือพายเล่นในท้องพรหมมาศเหนือยแล้วขึ้นมา จึงว่าน้ำลงเชี่ยวนัก ให้ไหลกลับไปถึงเรือนเราเถิด พอตกค่ำลงน้ำก็ไหลกลับมาส่งถึงบ้าน นายร่วงเห็นดังนั้นก็นิ่งอยู่ ครั้นอยู่มานายคงคุมไพร่เป็นนายกองนั้นตาย ไพร่ทั้งปวงจึงยกนายร่วงบุตรนายกอง เป็นนายกองบังคับไพร่ต่อมา

๏ ครั้นอยู่มาครบคำรบ นักคุ้มคุมเกวียน ๕๐ เล่มกับไพร่ ๑๐๐๐ หนึ่งมาบรรทุกน้ำเสวยพระเจ้าพันธุมสุริยวงศ์สืบมา ลุ้งน้ำเล่มละ ๒๕ ใบ ครั้นมาถึงที่สระน้ำ

นั้นก็จอดเกวียนพร้อมกัน จึงให้หานายกองให้เปิดประตูจะตักน้ำ หาพบนายกองไม่ ถามไพร่ ๆ บอกว่านายร่วงบุตรนายคงเป็นนายได้รักษา จึงบอกนาย ๆ ก็มาพูดจากับนักคุ้มว่าลุ้งน้ำเอามาหนักเสียเปล่า ครั้งนี้ไขว่ชะลอมใส่ไปเถิด จะได้มากได้พอนานจึงมาตักนักคุ้มก็ตอบว่าตาห่างจะขังน้ำได้ฤๅ นายร่วงว่ากลัวจะไม่มีที่ใส่อีก นักคุ้มกลัวก็รับ จึงเกณฑ์สานชะลอมเล่มละ ๒๕ ใบ ให้นักคุ้มนำกราบทูลพระเจ้าละแวกเถิด ครั้นกำหนดจะกลับจึงเปิดประตู เอาชะลอมลงจุ้มน้ำยกขึ้นใส่เกวียนบรรทุกลงแล้ว นักคุ้มกลัวก็ยกไปจากที่นั้น ครั้นแรมรอนมาถึงแดนด่าน คนคุมน้ำมาสงสัยในใจอยู่ว่าชะลอมจะขังน้ำได้ฤๅ บันดาลให้น้ำในเล่มเกวียนนั้นไหลลงเห็นทั่วกันจึงสรรเสริญ ฉะนั้นจึงจารึกลงไว้ ที่นั้นจึงเรียกว่าด่านพระจารึก จึงยกไปทางตีกโซ ครั้นถึงเมืองเข้าแล้วผู้คนก็เล่าลือกันว่าเอาชะลอมบรรทุกมาไม่มีน้ำ พระเจ้ากัมพูชาจึงเอานักคุ้ม นายกองคุมเกวียนไปถามก็ทูลทุกประการ ยกชะลอมน้ำแกล้งเทลงในเพนียงจนไม่มีที่ใส่ เสนาอำมาตย์จึงกราบทูลพระเจ้ากัมพูชา ๆ ตกพระทัยว่าผู้มีบุญมาเกิดแล้วเราคิดว่าจะจับตัวฆ่าเสียให้ได้ เสนาพฤฒามาตย์ราชปุโรหิตพระยา พระเขมร ก็เห็นด้วยจึงเกณฑ์ทัพ เมืองขอม ไปตามจับชอมรับอาสามาตามจับ นายร่วงรู้ข่าวดังนั้นก็หนีไปถึงแดนเมืองพิจิตรไปอาศัยเขาอยู่ริมวัดขอข้าวชาวบ้านกิน ชาวบ้านเอาข้าวมาให้แก่นายร่วงกับปลาหมอตับหนึ่ง นายร่วงอดอาหารมาก็กิน หยิบปลาข้างละแถบแล้วโยนลงไปในสระให้ปลาเป็นว่ายไป จนคุ้มเท่าบัดนี้ นายร่วงก็หนีไปจากที่นั้นไปอาศัยอยู่วัดเมืองสุโขทัยพอได้อุปสมบทสมภารจึงเรียรายชาวบ้าน เอานายร่วงอุปสมบทเป็นภิกขุ จึงเรียกพระร่วงขอมดำดินมาถึงเมืองละโว้ที่สระน้ำเสวยนั้น ถามชาวบ้านว่านายร่วงนายกองส่วยน้ำอยู่ฤๅชาวบ้านบอกว่าขึ้นไปเมืองเหนือ ขอมรู้ดังนั้นก็ยกแยกกันไป ครั้นไปถึงเมืองสวรรคโลกถามชาวบ้านว่านายร่วงมาแต่เมืองใต้มาอยู่นี่ฤๅ ชาวบ้านบอกว่าเขาเล่าลือกันว่าไปอยู่เมืองสุโขทัยบวชเป็นภิกขุอยู่ ขอมได้ความดังนั้นก็ไปเมืองสุโขทัย ผุดขึ้นกลางวัด พอพระร่วงมากวาดวัดอยู่ ขอมจึงถามว่าพระร่วงอยู่ไหน พระร่วงบอกว่าอยู่นี่เถิดจะบอกให้ขอมก็อยู่ที่นั้นเป็นหินอยู่คุ้มเท่าบัดนี้

๏ พระพุทธศักราช ๑๕๐๒ ปี เจ้าเมืองสุโขทัยทิวงคต เสนาบดีประชุมกันว่า วงศานุวงศ์ไม่มีแล้วเราจะเห็นผู้ใดเล่า เห็นแต่พระร่วงบวชอยู่วัด ก็เห็นอยู่พร้อมกัน จึงเสนากรมการพร้อมกันไปวัดอัญเชิญพระร่วงเจ้าลาผนวชแล้ว รับพระร่วงเข้ามาครองกรุงสุโขทัยพระยาศรีจันทราธิบดี จึงยกพลขึ้นไปเมืองสาวัตถี จึงเอาอ่างแก้วที่วัดสุวรรคทารามไปลูกหนึ่งกับพระไตรปิฎก ครั้นไปถึงเมืองฉเชียงหลวง จึงให้เอางาช้างเผือกงาดำมาแกะเป็นรูปพระร่วง กับเขียวงูใหญ่ ทั้งพระไตรปิฎก กับพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ทั้งอ่างแก้วมาบรรจุไว้ที่หินปูนใช้ได้ ๑๐๒ ปี พระองค์สวรรคต

เรื่องพระยาแกรก

๏ พระมหาพุทธสาครเป็นเชื้อมา ได้เสวยราชสมบัติอยู่ริมเกาะหนองโสนจึงเรียกวัดเดิมกัน จึงมีพระมหาเถรไลยลายองค์หนึ่ง เป็นเชื้อมาแต่พระรามเทพมาแต่ก่อน ได้พระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ๖๕๐ พระองค์ กับทั้งพระศรีมหาโพธิสองต้น มาแต่เมืองลังกาสีหฬเธอจึงพาพระมหาสาครไปเมืองสาวัตถี จึงถ่ายเอาอย่างวัดเชตวนารามมาสร้างไว้ต่อเมืองรอ แขวงบางทานนอกเมืองกำแพงเพชร ชื่อวัดสังฆคณาวาสหนึ่ง แล้วจึงเอาพระศรีมหาโพธิใส่อ่างทองคำมาปลูกไว้ที่ริมหนองนากะเล นอกวัดเสมาปากน้ำ จึงเชิญพระบรมธาตุบรรจุไว้ด้วย ๓๖ พระองค์ จึงให้ชื่อวัดพระศรีมหาโพธิลังกา แล้วจึงบรรจุไว้ในพระเจดีย์บ้าง ในพระพุทธรูปใหญ่บ้าง ในพระปรางค์บ้าง เป็นพระบรมธาตุ ๓๖ พระองค์ด้วยกัน แล้วบรรจุไว้ในพระพุทธไสยาศน์วัดป่าโมกนั้น ๓๖ พระองค์ ในพระป่าเลไลยนอกเมืองพันธุมบุรีนั้น ๓๖ พระองค์ ในพระปรางค์วัดเดิมกันเมืองหนองโสนนั้น ๓๖ พระองค์ ที่พระพุทธบาท ๓๖ พระองค์ ในถ้ำเขานครสวรรค์ ๓๖ พระองค์ ในถ้ำขดคะสรรค์ ๓๖ พระองค์ ในเขาหินตั้งเมืองสุโขทัย ๓๖ พระองค์ ในเขาตุ้มแก้ว ๓๖ พระองค์ ในเมืองซองแก้ว ๓๖ พระองค์ ในพระเจดีย์วัดเสนาศน์ ๓๖ พระองค์ ในพระเจดีย์วัดคณะทาราม ๓๐ ในพระมหาธาตุ ๓๐ พระองค์ สามวัดนี้อยู่ในเมืองพิษณุโลก สิ้น ๙๗ ปี สวรรคต ศักราชได้ ๓๓๖ ปี พระยาโคดมได้ครองราชสมบัติอยู่ ณ วัดเดิม ๓๐ ปี สวรรคตมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามชื่อพระยาโคตรตะบอง ได้ครองราชสมบัติแทนพระราชบิดา ทรงอานุภาพยิ่งนัก

๏ อยู่มาโหราทำฎีกาถวายทำนายว่า ผู้มีบุญจะมาเกิดในเมืองนี้ พระยาโคตรตะบองจึงสั่งให้จับหญิงมีครรภ์มาฆ่าเสีย ทั่วขอบเขตทุกแห่ง ครั้นมานานโหรากราบทูลว่าผู้มีบุญเกิดแล้ว พระยาโคตรตะบองสั่งให้ป่าวร้องเอาทารกมาคลอกเสียให้สิ้น แต่ทารกผู้นั้นไฟคลอกไม่พอง ด้วยเทวดารักษาอยู่จึงมิตาย ครั้นเพลาเช้าสมณะไปบิณฑบาตพบทารกเอามาเลี้ยงไว้

๏ ครั้นอยู่นานมาราษฎรมาป่าวร้องกันว่า โหรทูลว่าผู้มีบุญ จะมาถึงกันเป็นโกลาหลจะไปดูผู้มีบุญ พระยาโคตรตะบองจึงตรัสแก่เสนาบดีว่า ถ้าเดินมาจะสู้ ถ้าเหาะมาจะหนี ชาวเมืองชวนกันไปดูผู้มีบุญ ทารกที่เพลิงคลอกนั้นอยู่วัดโพธิ์ผีให้อายุได้ ๑๗ ปีก็ถัดไปดูผู้มีบุญ สมเด็จอัมรินทราแปลงตัวลงมาเป็นคนชราจูงม้ามาถึงที่ทารกผู้นั้นอยู่จึงถามทารกว่าจะไปไหน ทารกตอบว่าจะไปดูผู้มีบุญ เจ้าของม้าจึงว่าจะถัดไปเมื่อไรจะถึงฝากม้าไว้ด้วยเถิดจะมาเล่าให้ฟัง ทารกก็รับเอาม้าไว้ เจ้าของม้าจึงว่าถ้าอยากข้าวเอาข้าวของเราในเพ็มกินเถิด อนุญาตให้แล้ว เจ้าของม้าก็ไป แต่ทารกคอยนานอยู่แล้วหารู้ว่าตัวเป็นผู้มีบุญไม่ จึงเปิดแพ็มดูเห็นของกินแล้วก็หยิบกินเข้าไป ด้วยเป็นเครื่องทิพย์ก็มีกำลังขึ้น จึงเห็นน้ำมันในขวดก็เอาทาตัวเข้า แขนขาที่ไฟคลอกงออยู่นั้นก็เหยียดออกได้หมดหายขาดแผลสิ้น จึงแลเห็นเครื่องกกุธภัณฑ์ ก็คิดในใจว่ากูนี้ผู้มีบุญฤๅ เอาเครื่องกกุธภัณฑ์ใส่เข้าแผ่นขึ้นหลังม้า ม้าก็เหาะมาพอถึงที่พระตำหนัก พระยาโคตรตะบองแลเห็นก็หวาดหวั่นไหวตกใจจึงหยิบตะบองขว้างไปหาถูกพระองค์ไม่ ไปตกลงเมืองล้านช้าง พระยาโคตรตะบองก็หนีไป พระยาแกรกครองราชสมบัติ ชะพ่อพราหมณ์ถวายพระนามชื่อพระเจ้าสินธพอัมรินทร์ ราษฎรเป็นสุขยิ่งนัก

๏ พระยาโคตรตะบองตามตะบองไปเมืองล้านช้าง เจ้าเมืองสัจจนาหะกลัวบุญญาธิการพระยาโคตรตะบอง จึงยกพระราชบุตรให้เป็นอัครมเหสี เจ้าเมืองสัจจนาหะรำพึงคิดแต่ในพระทัยว่า ที่ไหนคงจะคิดขบถต่อกูเป็นมั่นคง จะจับฆ่าเสีย มารำพึงคิดแต่ในใจว่าทำไฉนจะรู้แยบคาย จึงให้ไปหาลูกสาวมา ให้ลอบถามดูว่าจะทำอย่างไรจึงจะตาย นางก็รับคำพระราชบิดาแล้วก็กลับมาอ้อนวอนพระราชสามีว่า พระองค์ก็ทรงมหิทธิฤทธิ์ล้ำเลิศไม่มีผู้ใดจะเสมอ ทำไมพระองค์จึงจะตาย แต่นางร่ำไรอ้อนวอนเป็นหลายครั้ง พระยา

โคตรตะของจึงบอกว่าอันตัวเรานี้มีกำลัง หามีผู้ใดจะอาจเข้ามาทำร้ายเราได้ จะฆ่าด้วยอาวุธอันใดมิได้ตายถ้าเอาไม้เสียบทวารหนักจึงจะตาย นางปลอบประโลมถามได้ความดังนั้นแล้ว จึงบอกแก่พระราชบิดา ๆ ได้ฟังดังนั้นคิดพระทัยนัก จึงคิดแก่เสนาบดีทำกาจับหลักไว้ที่พระบังคนเอาหอกขัดเข้าไว้ทำสายใย ครั้นพระยาโคตรตะของเข้าที่พระบังคนอจาระตกลงไปถูกสายใยเข้า หอกก็ลั่นขึ้นมาสวนทวารเข้าไป พระยาโคตรตะของมานึกแต่ในใจว่าเสียรู้ด้วยสตรี จะอยู่ทำไมในเมืองนี้ จะกลับลงไปในแดนเมืองเราเถิด พระองค์ดำริดังนั้นก็หนีไป พอเข้าแดนกรุงพระนครแล้ว ก็ข้ามไปถึงที่นั้นก็สิ้นพระชนม์ลง เสนาบดีกราบทูล พระเจ้า สินธพอัมรินทร์ว่าพระยาโคตรตะของมา สิ้นพระชนม์ ลงที่ หลังวัด

๏ ฝ่ายพระเจ้าสินธพอัมรินทร์ สั่งให้ทำการศพพระราชทานเพลิงเสีย ที่พระราชทานเพลิงนั้นสถาปนาเป็นพระอารามขึ้น ให้นามชื่อวัดศพสวรรค์จนทุกวันนี้

๏ พระพุทธศักราช ๑๘๕๐ ปีมะโรง สัปตศก พระเจ้าสินธพอัมรินทร์เสวยราชสมบัติได้ ๓ ปี เสด็จออกยังพระที่นั่งสังเขตปราสาทจัตรมุขเบื้องบูรพทิศ ณ วันอาทิตย์ เดือนห้า ขึ้นสามค่ำ เป็นวันประชุมเจ้าพระยาแลพระยาพระหลวงขุนหมื่นข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย มารับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัจจาแต่ ณ วันพุธแรม ๑๓ ค่ำ ตามเมืองใกล้ไกล

๏ ยังมีพระไทยเถรองค์หนึ่งเป็นเชื้อมาแต่พระนาคเสน เอาเลข กหำปายา มาถวาย จึงลบพระพุทธศักราช ๑๘๕๗ เป็นจุลศักราช ๓๐๖ ปีมะโรง ฉศก เป็นจุลศักราชใหม่สำหรับอาณาจักรจะได้ใช้สืบไปกว่าจะสิ้นพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้า ๕๐๐๐ พรรษา แล้วพระองค์สร้างวัดวิหารแกลบไว้ เป็นหลักพระพุทธศาสนา พระเจ้าสินธพอัมรินทร์เสวยราชสมบัติ ๕๙ ปี พระองค์สวรรคต

(ต่อนี้กล่าวถึงบุพกรรมแห่งพระยาสุทัศน์ ซึ่งครองเมืองอินทปัตแลมีเรื่องพระยาแกรกความซ้ำกันกับที่กล่าวมาแล้ว)

๏ ยังมีบุรุษผู้หนึ่งทำบุญให้ทานแลรักษาศีล แลได้สร้างพระเชตุพนถวายแก่พระพุทธเจ้า ทั้งน้ำอาบแลน้ำฉันไม้สีฟันแลน้ำบ้วนพระโอษฐ์ ทั้งดอกไม้แลข้าวกระยาคู ข้าวปิณฑบาตเป็นอาหาร แลใจบุรุษผู้นั้นไม่รู้จักฉันทาโทษาแก่ท่านผู้อื่น ตั้งแต่ให้ทานรักษาศีลมิได้ขาด แต่ในศาสนาพระพุทธกัสสปทศพลเป็นเจ้า แลบุรุษนั้นครั้นตายได้ไปเกิดในสวรรค์ แล้วก็มีมาเกิดในศาสนาพระพุทธเจ้าเรานี้ ในตระกูลเศรษฐีมีในบ้านอโรชคาม

มีเศรษฐี ๕๐๐ เป็นบริวาร ชื่อเจ้าสุทัศนกุมาร จำเริญใหญ่ขึ้นมา แลเศรษฐีผู้บิดาให้มีเรือน จึงร้อนอาสนพระอินทราธิราช แลพระอินทรเจ้าจึงให้พระวิศสุกรรม มานฤมิตเป็นปราสาททองมีพื้นได้ ๗ ชั้น ประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ ทั้งโรงช้างม้าแลเรือนหลวง กำแพงแก้ว ๗ ชั้น สวนอุทยานแลสระโบกขรณีเต็มไปด้วยบัว ๕ ประการ แลกำแพงเมืองย่อมแล้วด้วยทอง ชื่อว่าเมืองอินทปัตนคร แลเศรษฐีทั้งหลายจึงราชาภิเษกเจ้าสุทัศนเป็นกษัตริย์ แต่พระพุทธเจ้ายังทรมานอยู่โปรดสัตว์ทั้งหลาย แลเที่ยวมาบิณฑบาตณเมืองนั้น แลยังมีพรรณพิกพิการผู้หนึ่ง ถือกะลาขอทานเขากินในกลางถนนกลางตลาด ก็มาพบพระพุทธเจ้าในหนทาง จึงเอาข้าวที่ในกะลานั้นใส่บาตรด้วยมืออันเน่าห้อยอยู่ แล้นวมอันนั้นขาดลงในบาตรพระพุทธเจ้า ครั้นพระพุทธเจ้ามาถึงที่ฉันจันหันพระพุทธเจ้าก็ยกเอานวมออันตกลงนั้นออกเสีย จึงฉันจันหัน ครั้นฉันแล้วพระพุทธเจ้าจึงแย้มพระโอษฐ์ แลพระอานนท์ทูลถาม พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าดูกรอานนท์พรรณพิกพิการอันให้บิณฑบาตเป็นทานแก่ตถาคตแล้วจะได้เป็นพระยาในเมืองนี้ จะได้ลบศักราชตั้งไสยศาสตร์ ครั้นพระพุทธเจ้าทำนายแล้วเท่านั้น แลพระยาสุทัศนแต่ได้เป็นพระยาในเมืองอินทปัตนคร แลมีชนมายุได้ ๑๕๐ ปี ก็ทิวงคตเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำวัน ๕ ปีมะเส็งพุทธศักราชได้ ๑๖๐๐ ปี ยังแต่บุตรหลานสืบ ๆ กันมา ปรางค์ปราสาทอันแล้วไปด้วยทองก็หายสิ้นทุกสิ่งทุกอัน ก็อันตรธานเป็นศิลาทุกประการ แลจำเดิมแต่นั้นมา พระยาโคตมเทวราชผู้หลาน ได้เป็นพระยาในเมืองนั้น แลชาวบ้านเล่าลือว่าผู้มีบุญมาเกิดแล้วแลบ้านเมืองเราสนุกสบายยิ่งนัก

๏ ยังมีบุตรพรรณพิกผู้หนึ่ง เกิดมามีรูปอันลามก หลังขดเอวคดแข้งโก่ง เป็นคนเน่าทั้งตัว เหตุมิได้รักษาศีลแลให้ทานดุจอานนทเศรษฐี แลบุตรพรรณพิกผู้นั้นคลานเข้าไปจะดูผู้มีบุญ แลสมเด็จพระอินทรเจ้าลงมาแต่สวรรค์ ทำเพศเป็นมนุษย์ขี่ม้าข้ามหนทางมาเห็นพรรณพิกนั้นจึงถามว่า ท่านจะคลานไปไหน พรรณพิกจึงขานว่าข้าจะอุตส่าห์คลานไปไหว้ท่านผู้มีบุญ แลพระอินทรเจ้าจึงว่าดูกรท่าน เราฝากม้าแลเครื่องทั้งนี้ไว้แก่ท่านบัดเดี๋ยวหนึ่งเถิด พรรณพิกจึงว่าท่านไปอย่าช้า แลพระอินทรเจ้าจึงส่งม้าแลเครื่องทั้งนั้นไว้ให้แล้ว จึงสั่งว่าถ้าเรานานมา แลของทั้งนี้เป็นของท่านเถิด ครั้นสั่งแล้วพระอินทรเจ้าก็ไปจากที่นั้น พรรณพิกจึงคิดว่า บุรุษผู้นี้เอาม้าแลเครื่องมาฝากเรา

ไว้ จะมีอันใดบ้าง จึงแลดูเห็นขวดน้ำมันยาทิพย์ จึงเอามาทาที่คดคอกก็เหยียดออกดู ตรงเป็นอันดี แลจึงทาทั้งตัวก็ระงับดับหายโทษสิ้น ทั้งตัวก็งามดังทอง จึงคิดในใจว่า ชะรอยตนนี้เป็นผู้มีบุญเที่ยงแท้ จึงเปลื้องผ้าเก่าที่ตนนุ่งห่มไปนนเสีย จึงทรงเครื่องทิพย์ แลมงกุฎพระขรรค์งามดุจดังเทวดา แลพระยาโคตมเทวราชรำพึงว่าถ้าผู้มีบุญมาในแผ่นดินจะต่อด้วยกัน ถ้ามาในอากาศจะเอาตัวหนีไปอื่น ครั้นพรรณพิกทรงม้าแก้วม้ากัพาเหาะไปในอากาศเวหา ครั้นพระยาโคตมเทวราชแลเห็นผู้มีบุญเหาะมาในอากาศ ก็สะดุ้งตกใจกลัวจึงพานางอัครมเหสีแลบุตรี ทั้งเสนาอำมาตย์ไพร่พลโยธา พลช้างม้าออกจากพระนครในวันนั้นทั้งแปดหมื่น ไปข้างฝ่าจิณทิศได้ ๑๕ วันแล้วแสวงหาที่จะตั้งเมืองแล พระอินทราเจ้าจึงเอาพรรณพิกอันงามนั้นตั้งเป็นพระยา ได้ชื่อว่าพระยาแกรก ยกนางอันเป็นเผ่าพันธุ์ของพระยาโคตมเทวราชให้เป็นนางอัครมเหสี แลพอจุลศักราชถ้วน ๑๐๐๐ พระอินทรเจ้าเป็นประธาน ให้สืบศักราชในเมือง แลมีลูกหลานสืบ ๆ กันมา ถอยจากกระกูลกษัตริย์แต่นั้นมา

๏ แลพระยาโคตมเทวราช เสด็จมาถึงบ้านโกณฑัญญคาม พราหมณ์ชื่อโกณฑัญญพราหมณ์ เป็นใหญ่กว่าพราหมณ์ทั้งหลายได้ ๕๐๐ ครั้นเห็นพระยาแต่ไกล โกณฑัญญพราหมณ์ทั้งหลายก็ไปต้อนรับพระมหากษัตริย์ ๆ จึงมีพระบรมราชโองการตรัสถามว่า ดูราชีพ่อพราหมณ์ทั้งหลาย บ้านท่านนี้ชื่อใด ชีพ่อพราหมณ์ทูลว่าบ้านนี้ชื่อโกณฑัญญคาม แต่ตูข้าเป็นชีพ่อพราหมณ์ได้ ๕๐๐ คน จึงมีพระราชโองการว่า เราจะสร้างเมืองในสถานที่นี้ ท่านทั้งหลายจะยินดีฤๅไม่ พราหมณ์ทั้งหลายก็ยินดีด้วยกันทั้งสิ้น พระเจ้าโคตมเทวราช จึงถามพราหมณ์แลเศรษฐีทั้งหลายว่า บ้านนี้เป็นโบราณมาฤๅสร้างขึ้นใหม่ เศรษฐีทูลว่าบ้านนี้เป็นบ้านโบราณมาได้สองชั่วสามชั่วผู้เฒ่าผู้แก่ พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จเข้ามาบิณฑบาตในบ้านนี้ พระยาได้ฟังดังนั้นก็ยินดี ให้เสนาอำมาตย์ตั้งพลับพลาทอง แล้วให้ชีพ่อพราหมณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ กับเศรษฐีประชุมพร้อมกัน จึงให้ชีพ่อพราหมณ์ตั้งพิธีกินบวชสิ้น แล้วเขนงเจ็ดวันแล้วสระเกล้าขึ้นโล้อมพวาย ถวายแก่พระอิศวรพระนารายณ์ แล้วไปเลือกที่จะตั้งพระราชวัง ให้พราหมณ์ป่าวเทวดา เป่าสังข์ทั้งสามรอบ แล้วปักไม้แลเชนสรวงให้พราหมณ์เสียจัญไร แล้วจ่ายหน้าที่ไว้ อำมาตย์เสนาแลคนทั้งหลายขุดคูแลพูนกำแพงถึงเจ็ดเดือน ทั้งพระราชวังแลเมือง ทั้งบ้านเศรษฐี

แลบ้านพราหมณ์ เข้าอยู่ในเมืองสัน ไพร่พลอยู่ชั้นนอกสามชั้นรอบเมือง พระเจ้าโคตมเทวราช ก็เอาบ้านพราหมณ์เป็นเมือง แลโกณฑัญญพราหมณ์มีบริวาร ๕๐๐ โกณฑัญญเศรษฐีมีบริวาร ๕๐๐ สมเด็จพระเจ้าโคตมเทวราชเสด็จอยู่สำราญเป็นสุขพุทธศาสนาได้ ๑๖๐๐ ปี จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งอำมาตย์ผู้หนึ่งว่า ท่านจงเคารพผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลาย แลอำมาตย์นั้นหูหนักไม่ได้ยินถนัดได้ยินไปว่าพระมหากษัตริย์สั่งว่า ท่านทั้งหลายสร้างพลาโอจงทุกคน ๆ เถิด เสนาบดีจึงทูลว่า พระองค์เจ้าสั่งให้ตูข้าพเจ้าสร้างพลาโอจงทุกคน พระองค์เจ้าจะต้องพระราชประสงค์อันใด จึงมีพระราชโองการว่า เราสั่งให้ท่านทั้งหลายเคารพผู้เฒ่าผู้แก่ สั่งสอนเท่านั้นมิว่าให้สร้างพลาโอเล่า แลมีพระโองการตรัสห้ามมิให้เอาเป็นอำมาตย์แต่นั้นมา แลพระยาโคตมเทวราช มีพระราชบุตรองค์หนึ่งชื่อเจ้ากาญจนกุมาร เป็นพระยาแทนพระบิดา นานมาจึงชื่อเจ้าไวยยักษา ครั้นใหญ่มาชื่อเจ้าโคตรตะบอง ไปสร้างเมืองพิจิตร จึงมีชื่อพระยาโคตรตะบอง เจ้าไวยยักษาไปสร้างเมืองพิชัย จึงได้ชื่อพระยามือเหล็ก

เรื่องพระนเรศวรหงสา

๏ จุลศักราช ๒๑๕ ปีเถาะ เบญจศก พระเจ้าจันทโชติกับเจ้าฟ้าปฏิมาสุดาดวงจันทร์ ขึ้นไปครองเมืองละโว้ ทั้งพระพี่นางทรงพระนามชื่อเจ้าฟ้าแก้วประพาฬขึ้นไปด้วยพระยาจันทโชติ เสวยราชสมบัติได้ ๕ ปี สร้างวัดกุฎีทองถวายพระอาจารย์ พระอัครมเหสีสร้างวัดคงคาวิหาร

๏ ศักราช ๒๒๐ ปีมะแม สัมฤทธิศก พระเจ้าอโนรธามังฉ่อเจ้าเมืองสเทิมปรึกษาเสนาบดีว่าเราจะยกไปตีเมืองละโว้ เดือนสิบสองให้เกณฑ์ช้าง ๓๐๐๐ ม้า ๕๐๐๐ พลแสนหนึ่ง สรรพไปด้วยเครื่องสรรพสาตราเสร็จ ให้พระยาเรืองจิตรตองเป็นทัพหน้าช้างเครื่องร้อยหนึ่งม้า ๑๕๐ พลหมื่นหนึ่ง นันทะกะยอซูเป็นปีกขวา ช้างร้อยหนึ่งม้า ๑๕๐ พลหมื่นหนึ่ง นันทะกะยอทางปีกซ้าย ช้างร้อยหนึ่ง ม้า ๑๕๐ พลหมื่นหนึ่งโปวิจารำทัพหลัง ช้าง ๗๐๐ พลสองหมื่นครั้นได้พิชัยฤกษ์ วันอังคาร เดือนสิบสอง ขึ้น ๑๓ ค่ำ ยกทัพหลวงออกจากพระนคร มาทางกลาง ๓๙ วันถึงเมืองละโว้นั้น ณ วันเดือนอ้าย แรม ๑๓ ค่ำ พระเจ้าอโนรธามังฉ่อ สั่งให้นายทัพนายกองเข้าล้อมเมืองไว้สี่

ด้านถึง ๗ วัน หามีผู้ใดออกมารับทัพไม่ พระเจ้าจันทโชติจึงปรึกษาเสนาบดีว่า ทัพมาล้อมครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก เสนาบดีจะคิดประการใดดี เสนาบดีก็นิ่งอยู่ หมื่นจะสูกราบทูลว่า ศึกครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก คิดจะใคร่เป็นไมตรี ด้วยทหารเรายังมีชำนาญศึก พระเจ้าจันทโชติก็เห็นด้วย จึงเข้าไปปรึกษาเจ้าฟ้าปฏิมาสุดาดวงจันทร์ ว่าศึกครั้งนี้ยกมามีรู้ตัวไพร่บ้านพลเมืองก็สะท้านสะเทือนอยู่ เราจะถวายพระพี่นางไปเป็นทางพระราชไมตรีเห็นศึกจะอ่อนลง เจ้าฟ้าปฏิมาสุดาดวงจันทร์ก็เห็นด้วย เสด็จออกสั่งให้เสนาบดีแต่งวอกับนางกำนัลร้อยหนึ่ง วันศุภมงคลฤกษ์ จึงเชิญเจ้าฟ้าแก้วประพาฬขึ้นสู่สีวิกากาญจนอลงกฎกับข้าสาว ออกไปกับพระราชสาส์น ถวายพระพี่นางเป็นทางพระราชไมตรี จึงให้เสนามุขมนตรีนำเอาพระเจ้าพี่นางมาถวาย ครั้นถึงค่ายพระเจ้าอโนรธามังฉ่อ เสนาอำมาตย์นำขึ้นเฝ้า ถวายพระราชสาส์นทราบแล้วก็ดีพระทัย สั่งให้รับนางมาตำหนักใน ทอดพระเนตรสีรวิลาศงามยิ่งนัก มีความประดิพัทธในนางยิ่งนัก จึงให้จัดทองสิบชั่ง ช้างร้อยม้าร้อย ให้เสนาบดีนำกลับลงไปถวายพระเจ้าจันทโชติ แต่นั้นมาเมืองละโว้กับเมืองสเทิม เป็นสุวรรณปฐพีเดียวกัน พระราชสาส์นไปมาหากัน

๏ ครั้น ณ วันพุธเดือนสามแรมสามค่ำ ยกทัพกลับไปถึงพระนครจึงแต่งการพิธี จึงอภิเษกเจ้าฟ้าแก้วประพาฬ เป็นพระอัครมเหสีเอกทั้งสองพระนครไพศาลสมบูรณ์ทั่วทุกหญิงชาย เจ้าฟ้าแก้วประพาฬทรงพระครรภ์ถ้วนคำรบประสูติพระราชกุมาร พระราชบิดาเสน่หายิ่งนัก ครั้นจำเริญใหญ่ขึ้น พระราชบิดาให้เอาช่างมาทำลูกขลุบให้พระราชกุมารเล่นเป็นนิจจนใหญ่ห้ากำ พระราชบิดาถวายพระนามพระราชกุมารชื่อพระนเรศวร ทุกประเทศธานีเกรงบุญสมภารยิ่งนัก

๏ เจ้าฟ้าปฏิมาสุดาดวงจันทร์ มีพระราชกุมารองค์หนึ่ง ครั้นพระชนม์ได้ ๑๔ ปี ลาพระราชบิดาจะขึ้นไปเยี่ยมเยียนพระเจ้าป้า ณ เมืองสเทิม พระราชบิดาจัดแจงพลทหารให้แล้วลายกไปถึง พระเจ้าอโนรธามังฉ่อให้รับพระราชนัดดาเข้ามา ก็ชื่นชมโสมนัส พระกุมารทั้งสองก็รักใคร่กัน

๏ ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พากันขึ้นไปเล่นบนปราสาท พระเจ้าอโนรธามังฉ่อเสด็จออกอยู่ที่พระแกล ทอดพระเนตรเห็นเจ้ากุมารทั้งสองขึ้นไปบนปราสาท เห็นพระราชนัดดาเป็นสกร จึงคิดแต่ในพระทัยว่า อ้ายลูกคนนี้มันจะเอามอญเป็นข้ามันเสียหมด คำรว่า

ฉะนั้นแล้วก็นิ่งอยู่ ครั้นอยู่มาพี่น้องวิวาทกันด้วยขี่ม้าตีคลีทีสนามเล่น พระนเรศวรแพ้พระราชกุมารเป็นหลายครั้ง คิดแค้นจะใคร่ฆ่าพระราชกุมารนั้นเสีย พระราชกุมารรู้จึงคิดกันกับพี่เลี้ยงจะหนีไป ให้เกลี้ยกล่อมมอญจะพามาด้วยครั้นพี่เลี้ยงไปเกลี้ยกล่อมพวกพลก็เข้ามา ครั้นพร้อมเสร็จให้ผูกพลายทองแดงออกเล่นทุกวัน ได้ทีเพลาค่ำประมาณยามเศษยกหนี พวกพลนั้นยกไปก่อนห้าวันหกวัน แล้วทำทีเป็นเที่ยวหากิน เพลารุ่งเช้าชาวพระนครพูดจากันแซ่ไปว่า พระราชกุมารหนีไป พาชาวเมืองไปด้วยเป็นอันมาก ทราบถึงพระนเรศวร ๆ เอากิจการกราบทูลพระราชบิดาว่า พระราชกุมารพาพลชาวเมืองไป จะขออาสาออกไปจับพระราชบิดาห้ามว่าอย่าไปเลยสู้เขาไม่ได้ พระนเรศวรก็มิฟัง ให้เกณฑ์ทัพ พระนเรศวรทรงช้างต้นพลายตุ่นสูง ๖ ศอกยกตามมาแดนไทยทัน ศักราช ๔๓๑ ปีจะเข้าชนพลายทองแดง ๆ เล็กทานมิได้ถอยมา พระนเรศวรได้ทีจับเอาลูกขลุบเงื้อขึ้นจะทิ้งเอาพระราชกุมาร ๆ ร้องว่าเจ้าพี่เล่นเป็นทารกหาควรไม่ พระนเรศวรได้ยินละอายพระทัยก็วางลูกขลุบลงเสีย พอพลายทองแดงได้ตันพุทราทุ่มนั้นยันถนัด หันรับช้างพระนเรศวรแปรไป พระราชกุมารบ่ายของ้าวจ้วงฟันเหนือเป็นสีกร พระนเรศวรตกพระทัยพระพักตร์เผือดไปเกี่ยวช้างพระที่นั่ง พระราชกุมารพาพวกพลมาพระนคร (พา) ครอบครัวมาถวายพระราชบิดา แล้วกราบทูลกิจจานุกิจทุกประการ ให้แต่งการสมโภชพระราชกุมารขนานนามพระนารายณ์ แต่นั้นมาเมืองสเทิมกับเมืองละโว้ ขาดทางพระราชไมตรีกันแต่นั้นมา มอญนเรศวรซึ่งได้มานั้นอยู่ที่เมืองข้าง อยู่บางขามโพชายข้าง คุ้มเท่าขัดนี้

๏ จุลศักราช ๒๔๒ ปีระกา โทศก มหาอำมาตย์ได้ครองราชสมบัติได้ ๑๒ ปีสวรรคต พระนารายณ์สร้างวัดปีหนึ่ง ศักราช ๒๔๙ ปีมะเมีย นพศก พระนเรศวรยกพล ๔๐ แสนมาล้อมกรุง ตั้งค่ายอยู่ตำบลนนตรี ทราบว่าพระนารายณ์ได้ครองราชสมบัติเกรงพระเดชเดชานุภาพเป็นอันมาก จึงให้แต่งหนังสือเป็นใจความว่าเรายกพยุหแสนยากรจะใคร่สร้างวัดพนันคนละวัด พระน้องเราจะเห็นประการใด ถ้าเราแพ้จะยกกลับ ถ้าพระน้องแพ้เราจะครองเมือง ครั้นแต่งเสร็จแล้วให้สมิงจาโปถือเข้าไปถวาย เสนานำแขกเมืองเข้าเฝ้ากราบทูลทุกประการ จึงตรัสว่าพระเจ้าพี่จะสร้างก็สร้างเถิด คนละมุมเมืองข้างทิศพายัพ เราอยู่ข้างทิศหรดี ไปทูลพระนเรศวร ๆ ก็สั่งนายทัพนายกองจัดการทำอิฐเป็นอันมาก ก่อพระเจดีย์กว้าง ๔ เส้น สูง ๙ เส้น ๑๐ วา พระนารายณ์ก่อพระเจดีย์

กว้าง ๓ เส้น สูง ๗ เส้น ๔ วา ๒ ศอก พระนเรศวรก่อ ๑๕ วันถึงบัวกลุ่ม ให้นามวัดภูเขาทอง พระนารายณ์จะแพ้ คิดเป็นกลอุบายทำโครงเอาผ้าขาวดาดพระนเรศวรเห็นดังนั้นคิดกลัวเลิกทัพกลับไป พระนารายณ์ให้ก่อจนแล้วให้นามวัดใหญ่ชัยมงคล

๏ แล้วพระนารายณ์ไปสร้างพระปรางค์เมืองละโว้ ขนานนามเมืองใหม่ชื่อว่าเมืองลพบุรี แต่นั้นมาเป็นเมืองลูกหลวง พระนารายณ์ทรงประชวรลงมา ครบถึงพระราชวัง ๓ วันสวรรคต ถวายพระเพลิงที่วัดพระองค์สร้างให้ชื่อว่าวัดนารายณ์อิศรา แต่นั้นมาเมืองว่างเปล่าอยู่ อำมาตย์ ๕ คนรบฆ่าฟันชิงราชสมบัติกัน โลหิตในเมืองนั้นประดุจหนึ่งท่วมท้องช้าง แต่ทำศึกสิ้น ๒ ปี ศักราชได้ ๓๑๑ ปีมะเส็ง เอกศก พระเจ้าหลวงได้ราชสมบัติเก้าปี จึงกำหนดตั้งพิกัดอากรขนอนตลาดไว้ทุกตำบล จึงสั่งให้ยกวังเป็นวัด เรียกว่าวัดเดิมแต่นั้นมา ศักราช ๓๖๐ ปีมะแม สัมฤทธิศกลงมาสร้างเมืองใหม่สร้างทำหนักวังอยู่ท้ายเมือง ไปสร้างวัดโปรดสัตว์ยังหาแล้วไม่ สวรรคตลงที่นั้น ศักราช ๒๗๓ ปีมะแม โทศก ครั้นสิ้นกษัตริย์หามีผู้ใดจะบำรุงพระพุทธศาสนาแลอาณาประชาราษฎรไม่ พราหมณ์ปโรหิตคิดกันว่า จะเสี่ยงเรือสุพรรณหงส์เอกไชยกับเครื่องกกุธภัณฑ์ไป

เรื่องพระเจ้าสายน้ำผึ้ง

๏ ขณะนั้นหมู่เด็กเลี้ยงโคอยู่ ณ ทุ่งนา ๔๗ คน เลี้ยงโคตำบลมีปลวกอันสูงใหญ่ศอกเศษ ตั้งตัวเป็นคนหนึ่งขึ้นว่าราชการบนจอมปลวกนั้น หมู่เด็กทั้งปวงหมอบราบอยู่เป็นนิจ จึงตั้งเป็นขุนอินทรเทพ ขุนพิเรนทรเทพ เป็นที่ขุนนางใหญ่ ว่าราชการบนปราสาทปลวก โกรธข้าราชการสั่งให้เพชฌฆาตเอาไปฆ่าเสียด้วยไม้ขีดอก ไปตัดศีรษะ ๆ นั้นก็ขาด เรียกว่าบ้านหัวปลวกแต่นั้นมา ครั้งนั้นพราหมณ์ปโรหิต โหราสโมสร เสี่ยงเครื่องกกุธภัณฑ์กับเรือเอกชัยสุพรรณหงส์ไปตามชลมารค ไปถึงบ้านเด็กเล่น เรือสุพรรณหงส์ก็หยุดอยู่ พลพายเรือมิได้ไป พราหมณ์เป่าสังข์แตรงอนแตรฝรั่งขึ้นพร้อมกัน รับเอานายหมู่เด็กมาครองราชสมบัติ จึงเรียกว่าบ้านเด็กเล่นแต่นั้นมา จึงเชิญขึ้นเสวยราชสมบัติ ให้เอาพวกเด็กเล็กเพื่อนกันลงมาตั้งให้เป็นข้าราชการ อยู่มาวันหนึ่ง

ลงไปสรงน้ำ เห็นลูกมอญมาขายผ้าพ่อลูกได้เบญจลักษณ์ จึงให้มหาดเล็กไปตามดูให้รู้ว่านางจะอยู่ที่ไหน มหาดเล็กก็ไปดูเห็นที่อยู่แล้ว ก็กลับมาทูลประพฤติเหตุทุกประการ อยู่มากาลวันหนึ่งนางนั้นมีระดูโลหิตติดผ้า เอาผ้าไปตากผึ่งจับเห็นเป็นอัศจรรย์ คนก็เห็นมาก ครั้นถึงวันศุกร์ขึ้น ๑๑ ค่ำเวลาเช้า จึงแต่งเรือลงไปรับกับคานหามถึงแล้ว ชาวบ้านตกใจเป็นอันมาก ก็รับนางขึ้นคานหามมาพระราชวัง แต่นั้นมาจึงเรียกว่าบ้านคานหามมาจนบัดนี้ ครั้นถึงพระราชวังจึงรับนางขึ้นราชาภิเษกเป็นเอกอัครมเหสีไพร่บ้านพลเมืองอยู่เย็นเป็นสุขทั่วไป

๏ ขณะนั้นพระเจ้ากรุงจีนได้บุตรบุญธรรมในจันหมากเอามาเลี้ยงไว้ ให้นามชื่อว่านางสร้อยดอกหมาก ครั้นวัฒนาการเจริญขึ้น จึงให้หาโหรมาให้ทำนายว่า ลูกกูคนนี้จะควรคู่ด้วยกษัตริย์เมืองใด โหรพิเคราะห์ดูหาเห็นว่าจะอยู่แห่งใดไม่ เห็นอยู่แต่ทิศตะวันตกกรุงไทย มีบุญญาภิสังขารมากนัก เห็นจะควรกับพระราชธิดา จึงกราบทูลว่าจะได้กับพระเจ้ากรุงไทยเป็นแน่ พระเจ้ากรุงจีนให้แต่งพระราชสาส์นเข้ามา ให้ขนแก้วการเวทถือเข้ามา ขุนนางผู้ใหญ่นำเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น จึงสั่งให้เบิกทูตานุทูตเข้าเฝ้า ในพระราชสาส์นนั้นว่า พระเจ้ากรุงจีนให้มาเป็นทางพระราชไมตรีถึงพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ด้วยเราจะยกพระราชธิดาให้เป็นพระอัครมเหสี ให้เสด็จออกมารับโดยเร็ว ครั้นได้แจ้งในพระราชสาส์นดังนั้นก็ดีพระทัย จึงตรัสว่าเดือน ๑๒ จะยกออกไป ให้ตอบแทนข้าวของไปเป็นอันมาก ทูตทูลลากลับไป จึงสั่งให้จัดเรือเอกไชยเป็นกระบวนพยุหะ

๏ จุลศักราช ๓๙๕ ปีมะเมีย เบญจศก ครั้น ณ วันเดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ ได้ศุภวารฤกษ์ดี จึงยกพยุหะไปทางชลมารคพร้อมด้วยเสนาบดี เสด็จมาถึงแหลมวัดปากคลองพอน้ำขึ้น จึงประทับพระที่นั่งอยู่หน้าวัด จึงทอดพระเนตรเห็นผึ้งจับอยู่ที่อกไก่ใต้ช่อฟ้าหน้าบัน จึงทรงพระดำริว่า จะขอนมัสการพระพุทธปฏิมากร เดชะบุญญาภิสังขารของเรา ๆ จะได้ครองไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎรด้วยกันเสร็จ ขอให้น้ำผึ้งย้อยหยดลงมากลั่วเอาเรือรีบขึ้นไปประทับแทบกำแพงแก้วนั้นเถิด พอตกพระโอษฐ์ลงดังนั้น น้ำผึ้งก็ย้อยลงมากลั่วเอาเรือพระที่นั่งรีบขึ้นไปถึงที่ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเห็นประจักษ์แก่ตาแล้ว เสด็จนมัสการจึงเปลื้องเอาพระภูษา ทรงสักการบูชาพระพุทธปฏิมากรนั้นเสร็จแล้ว เสด็จ

ลงเรือพระที่นั่งก็ถอยลงมาตามเดิม พระสงฆ์สมภารลงมาถวายชัยมงคลว่า มหาบพิตร พระราชสมภารจะสำเร็จความปรารถนา จะครองไพร่ฟ้าอยู่เย็นเป็นสุขทั่วทิศ จึงถวายพระนามว่าพระเจ้าสายน้ำผึ้ง ครั้นน้ำหยุดจะลง พระองค์ก็สั่งให้ท้าวพระยาพฤฒามาตย์ทั้งหลาย แลเสนามนตรีกลับขึ้นไปรักษาพระนคร แต่พระองค์เสด็จไปทรงเรือพระที่นั่งเอกไชยลำเดียว ด้วยอำนาจพระราชกุศลที่ได้สร้างมาแต่ปางหลัง ก็เสด็จไปโดยสะดวกจนถึงเขาไพ่ พอจีนทั้งหลายเที่ยวอยู่ในท้องทะเลนั้นเห็นเป็นอัศจรรย์นัก จึงนำเอาเนื้อความกราบทูลพระเจ้ากรุงจีน ๆ ก็สะดุ้งตกใจนัก จึงสั่งให้เสนาผู้ใหญ่ไปดูว่าจะมีบุญจริงฤๅ ๆ ประการใด ให้ประทับสองแห่ง ที่อ่าวนาคคืนหนึ่ง ครั้นเพลาค่ำจีนใช้คนสอดแนมดูว่าจะเป็นประการใด ครั้นไปฟังดูได้ยินเสียงดุริยางค์ดนตรีครึกครื้นไป จึงเอาเนื้อความดังนั้นกราบทูล จึงสั่งให้เชิญมาอยู่อ่าวเสือคืนหนึ่งจึงแต่งการรับ ครั้นเพลาราตรีกาลเทพยดาขับดาลดุริยางค์ดนตรี ครั้นรุ่งขึ้นจึงพระเจ้ากรุงจีนแต่งการกระบวนแห่รับพระเจ้าสายน้ำผึ้งเข้ามาพระราชวัง จีนทั่วประเทศสรรเสริญบุญทั่วไป พระเจ้ากรุงจีนให้ราชาภิเษกนางสร้อยดอกหมาก เป็นพระอัครมเหสีพระเจ้าสายน้ำผึ้ง พระเจ้ากรุงจีนแต่งสำเภา ๕ ลำ กับเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมาก ให้จีนมีชื่อ ๕๐๐ คนเข้ามาด้วย จึงพระเจ้ากรุงจีนให้เชิญพระเจ้าสายน้ำผึ้งไปเฝ้า ตรัสว่าบ้านเมืองหามีผู้ใดรักษาไม่ แลเกลือกจะมีศึกมาย่ำยี ให้พากันกลับไปพระนครเถิด พระเจ้าสายน้ำผึ้งก็ถวายบังคมลาพานางลงสำเภา สิบห้าวันมาถึงแดนพระนคร ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยกับพระราชาคณะราษฎร เทพนิกร ก็โสมนัสยินดีทั่วไปจึงแต่งการรับเสด็จ พระราชาคณะฐานานุกรม ๑๕๐ ไปรับที่เกาะ จึงเรียกเกาะพระแต่นั้นมา แล้วก็เชิญเสด็จมาท้ายเมืองที่ปากน้ำแม่เบย แลเสนาบดีราชาคณะจึงเชิญเสด็จเข้าพระราชวัง สั่งให้จัดที่ตำหนักซ้ายขวาสำเร็จแล้ว จึงให้เถ้าแก่กับเรือพระที่นั่งลงมารับนาง ๆ จึงตอบว่า มาด้วยพระองค์โดยยาก มาถึงพระราชวังแล้วเป็นไฉนจึงไม่มารับ ถ้าพระองค์ไม่ลงมารับแล้วไม่ไป เถ้าแก่เอาเนื้อความกราบทูลทุกประการ พระองค์แจ้งดังนั้นก็ว่าเป็นหยอกเล่น มาถึงนี่แล้วจะอยู่ที่นั่นก็ตามเถิด นางรู้ความดังนั้นสำคัญว่าจริงยิ่งเศร้าพระทัยนัก ครั้นรุ่งเช้าแต่งกระบวนแห่มารับ จึงเสด็จพระราชดำเนินมาด้วย ครั้นถึงเสด็จไปบนสำเภารับนาง ๆ ตัด

พ้อว่าไม่ไป พระเจ้าสายน้ำผึ้งจึงสัพยอกว่าไม่ไปแล้วก็อยู่นี่ พอตกพระโอษฐ์ลงนางก็กลั้นใจตาย พวกจีนไทยร่ำรักแซ่ไป จุลศักราช ๔๐๖ ปีมะโรง ฉศก จึงเชิญศพมาพระราชทานพระเพลิงที่แหลมบางกะจะ สถาปนาเป็นพระอารามให้นามชื่อวัดพระเจ้าพระนางเชิงแต่นั้นมา

๏ พระเจ้าสายน้ำผึ้งจึงยกพลลงไปขุดบางเตยจะสร้างเมืองใหม่ พระอาจารย์ห้ามว่าน้ำเค็มนัก ยังไม่ถึงพุทธทำนายสร้างไม่ได้ จึงสร้างวัดหน้าพระธาตุถวายพระอาจารย์ แล้วมาสร้างวัดมงคลบพิตร พระเจ้าสายน้ำผึ้งอยู่ในราชสมบัติได้ ๔๒ ปี สวรรคต จุลศักราช ๔๒๗ ปีมะเส็ง สัปตศก

๏ พระยาธรรมิกราชาพระราชบุตรพระเจ้าสายน้ำผึ้งได้เสวยราชสมบัติ มีช้างเผือกสองช้าง สร้างวัดมุขราช ประชาราษฎรสมณะชีพราหมณ์เกษมสุขทุกชายหญิงเล่นเต้นรำ มิได้มีวิวาทลักฉกกัน ทรงทศพิธราชธรรมบำรุงพระพุทธศาสนา ประเทศราชเกรงพระเดชานุภาพยิ่งนัก แต่ดอกไม้ทองเงินขึ้นเป็นอันมาก ขนอนอากรบ่อนเบี้ยช่วงเรือลำละ ๑๐ เบี้ย ๔๐ เบี้ย มิให้เรียกแก่ราษฎรลำเหลือ ฝนตกตามฤดูน้ำงามตามฤดู เสวยราชย์ ๔๒ ปี จุลศักราช ๔๕๘ ปีมะเมีย อัฐศก ให้ขุดคลองบางตะเคียนออกไปบางยี่หน

๏ จุลศักราช ๖๖๙ ปีขาล เบญจศก เมืองหงสาวดีใช้ให้ผีเป็นพระลอยลงมาทางเมืองเถิน ลงมาตามลำน้ำ คนทั้งปวงเห็นเป็นอัศจรรย์ จึงอาราธนาไว้บูชา พระลอยลงมามิได้อยู่เมืองใด แต่ทำปาฏิหาริย์สมาธิแก่ราษฎรบูชามาทุกเมือง จนเอาเนื้อความกราบทูลพระเจ้าอยู่หัว ครั้นลอยลงมาถึงหน้าตำหนัก ลอยอยู่นั้นน้ำก็ไหลลงเชี่ยวทวนน้ำอยู่ สั่งให้ตั้งฉัตรราชวัติสมโภช ชาวพระนครชมชื่นทุกคน เป็นโกลาหลทั่วทิศได้ ๗ วัน พระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงไป เชิญพระขึ้นมาประดิษฐานไว้ในกรุง กระยาจกชราผู้หนึ่งแอบอยู่ที่ทางเสด็จร้องขึ้นว่า อย่าเสด็จลงไปเลยมิใช่พระ เขาใช้ทำมาดอก เชิญเสด็จกลับเสียเถิด ก็เสด็จกลับขึ้นไป จึงให้หาตัวชายชราผู้นั้นหาพบไม่ ก็ตกพระทัย จึงสั่งให้เป่าร้องให้หาคนชรา

๏ ครั้นอยู่มาบุตรชาวบ้านบางน้ำผึ้งรบให้ตาพาไปไหว้พระลอยที่เขาลือกันนั้น จะใคร่ได้เห็น ตาพาลูกหลานมา ครั้นถึงกลางน้ำ ตาผู้นั้นทำให้เหมือนพระลอย ครั้นแล้วก็กลับมา ลูกหลานก็ว่า ตาแกทำพระลอยได้ ข่าวรู้ไปถึงกรุงกราบทูลพระเจ้าอยู่หัว ๆ ให้เอาตัวตาผู้นั้นมา ๆ กราบทูลว่ามิใช่พระ เป็นผีเขาใช้ให้มาดูบ้านเมือง จึงขอทำถวายพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงยอม จึงให้ทำสายสิญจน์มงคลเครื่องเซ่นข้าวเปลือกข้าวสารเสร็จแล้วก็ลงไปริมน้ำอ่านโองการ ซัดข้าวเปลือกข้าวสารสายสิญจน์วงพระนั้น ๆ ก็จมน้ำไป วุ่นวายเป็นอลหม่านขึ้นกลัวว่าจะเข้าคลองในเมือง จึงสั่งให้สวดพระพุทธมนต์สายสิญจน์กันไว้ทุกคลอง พระนั้นเข้ามิได้ ไปอยู่บางกะจะ ตาแก่นั้นตามไปได้กลิ่น บอกแก่ผู้กำกับว่าอยู่นี่ แต่จะขึ้นไปเมืองเหนือ จึงสั่งให้ทำจั่นดักไว้คลองสะแก แต่เที่ยวหากันอยู่นั้นถึง ๓ วัน ทันกันเข้าที่ปากน้ำประสบจับได้ มัดด้วยสายสิญจน์ ลงไปกราบทูลว่าได้แล้ว จะจัดแจงฆ่าถ่วงเผานั้นหามีพระเกียรติยศไม่ จะได้กลับคืนขึ้นไปหาเจ้าของ พระเจ้าอยู่หัวก็โปรดบัญชาตาม จึงสั่งให้ต่อโลงตอกหมันยาชันให้มั่นคงแล้ว เอาผีใส่ลงในโลง ผนึกยาชันมิให้น้ำเข้าได้ แล้วเอาสายสิญจน์วงพันเซ่นวักแล้ว ก็อ่านโองการกำชับว่าใครจะมาทุบตีอย่าให้ออก จึงไปถึงเจ้าของ ก็ยกโลงลงน้ำลอยทวนน้ำขึ้นไปถึงเมืองหงสาวดี พระเจ้าอยู่หัวให้หาตาผู้นั้นมาจะปูนบำเหน็จก็หาพบไม่ จุลศักราช ๖๗๑ ปีเถาะ เอกศก พระองค์ทรงสร้างวัดกุฎีดาววัด ๑ พระอัครมเหสีทรงสร้างวัดมเหยงคณ์วัด ๑ พระองค์อยู่ในราชสมบัติ ๕๗ ปี พระองค์สวรรคต ศักราช ๖๗๒ ปีมะโรง โทศก

เรื่องพระมาลีเจดีย์

๏ พระยาเชียงทองเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ว่ายังมีพระอาจารย์พระองค์หนึ่งมาถวายพรว่า สมเด็จพระพุทธเจ้ายังทรงพระทรมานอยู่นั้น เสด็จพระราชดำเนินไปสู่ลังกาทวีป เป็นเหตุด้วยพระภิกขุสององค์วิวาทกัน สมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองลังกาทวีปมาสู่พระเชตุพนเมืองสาวัตถี จึงตรัสธรรมเทศนาแก่พระอานนท์ว่า สืบไปเมื่อหน้าเมืองสาวัตถี จะกลายเป็นเมืองหงสาวดี เหตุว่าจะมีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามชื่อว่าพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช จะสร้างพระมาลีเจดีย์องค์หนึ่งในกลางพระนคร แล

พระมหากษัตริย์นั้นมีศรัทธายิ่งนักให้เปิดประตูเมืองทั้งสี่ทิศ ให้คนเข้าสองประตู ออกสองประตูจึงพระเจ้า ศรีธรรมาโศกราชตรัสสั่งชาวพระคลัง ให้เอาทองคำ มากองไว้ในพระนคร ถ้าคนเข้าไปช่วยทำพระมาลิเจดีย์นั้น ก็ให้รับเอาทองคำตำลึงหนึ่งก่อน จึงให้ช่วยทำการ แลทุกวันนี้ยังปรากฏมีอยู่ แลพระมาลิเจดีย์นั้นอยู่ทิศอุดร พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ครั้นแจ้งประพฤติเหตุแล้ว ก็มีพระทัยยินดีนัก จุลศักราช ๔๑๓ ปีชวด ตรีศก จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งขุนการเวก แลพระยาศรีธรรมราชา ภูดายราชวัตรเมืองอินทร์ ภูดายกินเมืองพรหม ยกกระบัตรนายเพลิงกำจาย นายชำนององครักษ์ นายหาญใจเพชร นายเด็จสงคราม ข้าหลวงแปดนายกับไพร่ ๕๐๐ คุมเอาเครื่องบูชาขึ้นไปถวายพระมาลิเจดีย์ แลข้าหลวงขุนการเวก ยกออกจากกรุงแต่ ณ วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้นสิบเอ็ดค่ำ ไปทางสุพรรณบุรีไปถึงบ้านชยา ยกแต่บ้านชยาไปถึงเมืองพระยาเจ็ดตนไปถึงบ้านรังงาม ยกจากบ้านรังงามไปด่านทราง ยกจากด่านทรางไปถึงเจ้าปู่หิน ยกแต่เจ้าปู่หินไปถึงแม่น้ำชุมเกรียวนน มีพระพุทธไสยาศน์องค์หนึ่งทองสัมฤทธิพระองค์ยาวห้าเส้น ขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวงก็ชวนกันเข้าไปนมัสการ จึงตั้งสัจจาธิษฐานว่า ขอเดชะพระบารมีพระพุทธไสยาศน์ให้ข้าพเจ้าทั้งปวงนี้ไปถึง ได้นมัสการพระมาลิเจดีย์ในเมืองหงสาวดีสำเร็จความปรารถนานั้นเถิด ข้าหลวงทั้งปวงกราบถวายบังคมนมัสการก็ลาออกจากแม่น้ำชุมเกรียวก็เข้าไปถึงเขาฝรั่งยางหิน ไปถึงตำบลเขาหลวง พอสิ้นแดนกรุงศรีอยุธยา ไปถึงเขาหลวงสิ้นเขตแดนนับได้ ๓๘ วัน ครั้นแล้วจึงตั้งสัจจาธิษฐานอีกครั้งหนึ่ง ยกออกจากด่านทุ่งที่ขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวง จึงตั้งนมัสการพระศรีรัตนตรัยแล้วก็ยกไปขาดระยะบ้านไม่มีผู้คนเดินเลย ป่ายหน้าต่อทิศอุดร เป็นป่าใหญ่เดินไปมาไม่ต้องแดด เป็นทุ่งอยู่กลางเป็นป่าละเมาะ คนทั้งปวงสิ้นอาหาร กินแต่ผลไม้เป็นอาหาร สิ้นหนทาง ๓๐ วัน จึงเข้าเมืองหงสาวดี มีด่านบ้านพราหมณ์รายไปข้าง ขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวงเดินต่อ ๆ กันไป สิ้นหนทางนั้น ๓๐ วัน จึงถึงเมืองหงสาวดีนั้น คิดเข้ากันสิ้นทาง ๒ เดือนกับ ๒๑ วัน จึงเข้าเมืองหงสาวดี ขุนการเวกกับพระยาศรีธรรมราชา ข้าหลวงทั้งปวงพากันเข้าไปในพระอาราม พบปะขาวรูปหนึ่ง ขุนการเวกจึงถามปะขาวว่าอารามนี้ท่านผู้ใดเป็นใหญ่ ปะขาวบอกว่าพระสังฆราชา ขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวง จึงเข้าไปนมัสการพระสังฆราชา ๆ จึงซักไซ้ไต่ถามว่าอุบาสกทั้งปวงนี้มาแต่สถานที่ใดฤๅ ขุนการเวก

กราบทูลพระสังฆราชาว่าข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงนี้ เป็นข้าทูลละอองสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงศรีอยุธยา ๆ มีพระกมลหฤทัยเลื่อมใสศรัทธาในพระมาลีเจดีย์ยิ่งนัก จึงตรัสใช้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงนี้คุมเครื่องสักการบูชาพอสมควร ขึ้นมานมัสการพระมาลีเจดีย์นั้น พระสังฆราชาปราศรัยว่า อาตมภาพขออนุโมทนา ด้วยพระราชทรัพย์แห่งพระองค์นั้นเถิด วันนี้ท่านไปอยู่สำนักให้สบายก่อนเถิด ต่อพรุ่งนี้จะให้ปะขาวนำไปนมัสการตามความปรารถนา

๏ ครั้นรุ่งเช้าพระสังฆราชา ให้ปะขาวนำข้าหลวงทั้งปวงเข้าไปในอาราม ทำประทักษิณพระระเบียงนั้นได้รอบหนึ่ง แลพระระเบียงนั้นเป็นสี่เหลี่ยมจตุรัส ขุนการเวกจึงให้นายน้อยหาญใจเพชรวัดระเบียงข้างหนึ่ง แต่ยาวได้ ๒๐ เส้น ขอพระระเบียงยาว ๒ เส้น ๑๐ วา มีพระพุทธรูปรายรอบหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ทั้งสิ้น เป็นพระพุทธรูปสูง ๑๐ วา เสาพระระเบียงแปดเหลี่ยม แต่ละเหลี่ยมนั้นวัดได้ ๙ ศอก สูงถึงท้องขอวัดได้ ๒๐ วา ก่ออิฐกระชับรักแล้วถือปูน หุ้มด้วยทองแดงหนาสามนิ้ว แลทแปกลอนระแนงระเบียงทำด้วยไม้แก่น พื้นพระระเบียงดาดด้วยดีบุกหนาสิบสองนิ้ว ขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวงก็เข้านมัสการในพระระเบียง พอเพลาพลบค่ำก็ชวนกันกลับมาที่อยู่

๏ ครั้นเพลารุ่งเช้าพระสังฆราชา ให้ปะขาวนำขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวงขึ้นไปนมัสการพระมาลีเจดีย์ คือองค์พระมาลีเจดีย์ธาตุขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวง ก็เข้าไปถึงตีนบันไดใต้พระมหาธาตุ นายหาญใจเพชรวัดฐานพระมาลีเจดีย์นั้น ด้านหนึ่งยาว ๓๕ เส้น ๕ วา ทั้งสี่ด้านยาว ๑๔๑ เส้น บันไดขึ้นพระมาลีเจดีย์นั้นทำด้วยทองแดงตั้งลงกับอิฐ แม่บันไดใหญ่รอบ ๓ กำกึ่ง ลูกบันไดใหญ่รอบ ๓ กำ ปะขาว ขุนการเวกข้าหลวงทั้งปวง ขึ้นไปดูประตูพระมหาธาตุนั้นกว้าง ๒ เส้นสูงได้ ๕ เส้น มีหงส์ทองคำสี่ตัวเข้าประชุมกันเป็นแท่นรอง พระพุทธรูปยืนหลังหงส์สองร้อยองค์ แต่ล้วนทองคำทั้งแท่ง สูงสองศอกแลข้อเท้าหงส์นั้นใหญ่รอบ ๑๑ กำ ตัวหงส์นั้นสูง ๑๖ ศอกทำด้วยทองคำทั้งแท่ง แลองค์พระมหาธาตุแผ่ทองคำเป็นแผ่นอิฐ หนานั้นสามนิ้วกว้างสามศอกยาวห้าศอก ทองคำหุ้มองค์พระมหาธาตุขึ้นไปจนถึงยอดแล้วเอาลวดทองแดงร้อยหูกันเข้าเอาสายโซ่คล้องเข้าเป็นตาข่ายหุ้มรัดข้างหน่วงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง แลยอดพระมาลีเจดีย์มีลูกแก้วใหญ่ได้ห้าอ้อมมัชฌิมบุรุษ ขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวง ขึ้นแต่เชิงบันไดนั้นแต่

เช้า ขนไปถึงประตูพระมาลีเจดีย์พอเพลาเที่ยงก็ได้นมัสการ แล้วกลับมาถึงเชิงบันไดก็พอค่ำ พื้นพระมาลีเจดีย์ซึ่งรองหงส์เหยียบอยู่นั้นดาดด้วยแผ่นเงินหนาสามนิ้ว กว้างสามศอกเป็นสี่เหลี่ยม ปะขาวบอกข้าหลวงว่า เหล็กกระดูกพระมาลีเจดีย์ทรอยลูกแก้วนั้น ใหญ่รอบ ๑๑ กำ ขุนการเวกจึงถามว่า พระมาลีเจดีย์ใหญ่นักหนาฉะนี้คือท่านผู้ใดสร้าง ปะขาวจึงบอกว่า พระพุทธศักราช ๒๑๑ ปี ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามชื่อพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชสร้างพระมาลีเจดีย์ไว้นั้น ให้เปิดประตูเมืองทั้งสี่ทิศให้คนเข้าสองประตู ให้ออกสองประตู เอาทองกองไว้ ถ้าผู้ใดรับเอาทองคำ ตำลึงหนึ่งนั้น จึงให้ผู้นั้นเข้าไปทำการ ถ้าผู้ใดมิรับเอาทองคำตำลึงหนึ่งนั้นก็มิได้ให้เข้าไปทำการเลยทำการพระมาลีเจดีย์นั้นแต่คนตกตายทำบัญชีไว้ได้ถึง ๙ โกฏิ แลคนตายครั้งนั้นพระอรรถกถาจารย์เจ้าผู้รู้วิสัชนาว่าได้ไปสวรรค์ทั้งสิ้น แลขุนการเวกจึงถามปะขาวว่าเมื่อก่อนนั้นก่อด้วยอิฐฤๅ ๆ ศิลา ปะขาวบอกว่าก่อด้วยอิฐ จึงนำขุนการเวกไปดูอิฐที่เหลือนั้นสักร้อยแผ่น ขุนการเวกก็ให้วัดแผ่นอิฐนั้นหนาสี่ศอกหกนิ้ว โดยกว้างห้าศอกโดยยาวห้าวาสองศอก ขุนการเวกจึงถามปะขาวว่าในเมืองหงสาวดีนี้ยังมีสิ่งใดประหลาดอยู่บ้าง ปะขาวจึงนำขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวงไปดูบ่อน้ำมันดินน้ำมันงา ขุนการเวกจึงให้วัดบ่อน้ำมันดินนั้น โดยยาวเส้นหนึ่ง กับ ห้าวาจตุรัสทั้งสอง บ่อ ขุนการเวกจึงถามว่าผู้ใดทำไว้ ปะขาวบอกว่าน้ำมันดินนั้นท้าวมหาพรหมประดิษฐานไว้ สำหรับพระภิกษุสามเณร ปะขาวนางชีทั้งปวง ให้เป็นยาทาแก้เมื่อยขบแก้เจ็บหลัง กับแก้ถีนะมิทธะเงียบเหงาหาวนอน แล้วก็ให้ทานสัตว์ทั้งหลายกินแก้โรคต่าง ๆ มีเรี่ยวแรงทำการได้สะดวกแลบ่อน้ำมันงานั้นพระอินทราชาธิราชใช้ให้พระเวศุกรรมเทวบุตรลงมาประดิษฐานไว้ให้พระสงฆ์ตามดูหนังสือแลบูชาพระศรีรัตนตรัยเจ้า แลให้ทานสัตว์ทั้งหลายตามแต่ผู้ใดจะปรารถนา ขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวงก็ กลับมาหาพระสังฆราช ๆ ว่าพรุ่งนี้จะให้ปะขาวนำไปนมัสการพระเชตุพนมหาวิหาร ข้าหลวงทั้งปวงก็กลับมาที่อยู่ ครั้นเพลารุ่งเช้าปะขาวก็นำขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวงไปที่พระเชตุพนมหาวิหาร แลบันไดนั้นขุนการเวกให้วัด บันไดก่ออิฐโดยกว้างได้ ๑๗ เส้นกับ ๑๐ วา แต่เชิงบันไดขึ้นไปบนถนน ๑๕ เส้น ถนนยาวได้ ๑๗ เส้นกับ ๑๐ วาปะขาวก็พาเข้าไปในพระเชตุพนชั้นในกว้าง ๓๐ เส้นกับ ๑๐ วา เสาก่อด้วยอิฐเป็นแปดเหลี่ยม วัดดูแต่เหลี่ยมหนึ่งได้เจ็ดวา แต่ประตู

พระเชตุพนเข้าไปจนถึงพระอาสนบัลลังก์ ที่ตรัสพระธรรมเทศนา วัดได้ ๓๗ เส้นกับ ๑๐ วา ด้านแปพระเชตุพนยาวได้ ๗๕ เส้น เสาสูงถึงท้องขื่อวัดได้ ๑ เส้น ๑๐ วา พระรัตนบัลลังก์อยู่ห่างกลางห้องหนึ่งนั้น พื้นขนดาดด้วยทองคำหนาสามนิ้ว มีพื้นลดลงมาอีกห้องหนึ่งดาดด้วยนากหนาสามนิ้ว มีพื้นลดลงมาอีกชั้นหนึ่ง ดาดด้วยเงินหนาสามนิ้ว รอบรัตนบัลลังก์ทั้งสี่ด้าน ที่อาสนพระสงฆ์กว้างสามเส้น พื้นนั้นดาดด้วยเงินหนาสามนิ้ว ที่พื้นบริษัทนั่งนั้น ดาดด้วยดีบุกหนาห้านิ้ว นับเสาพระเชตุพนได้ ๓๐๐๐ เสา มีกำแพงแก้วรอบพระเชตุพนสูงสิบวา ขุนการเวกจึงถามปะขาวว่า พระเชตุพนนี้ท่านผู้ใดสร้าง ปะขาวบอกว่าอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีสร้างถวายแด่สมเด็จพระพุทธเจ้า ที่อันนี้เป็นที่สวนเจ้าเชต จึงให้ชื่อพระเชตุพนมหาวิหาร ตามนามพระราชกุมารผู้เจ้าของสวน มหาเศรษฐีสร้างสิ้นทรัพย์ถึง ๔๔ โกฏิ สร้างพระเชตุพนขึ้นจนสำเร็จ มหาเศรษฐีจ้างแต่คนในเรือนแห่งมหาเศรษฐีนั้นเองให้ทำการ จ้างทองคำเสมอคนละตำลึงทอง คนในเรือนมหาเศรษฐีนั้น นับได้ ๑๒ อักโขภินี มหาเศรษฐีนั้นอยู่ปรางค์ปราสาทเจ็ดชั้น มีกำแพงแก้วสูงสองวา ขุนการเวกจึงถามปะขาวว่า เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนานั้น พระสงฆ์แลบริษัทนั่งเต็มพระเชตุพนฤๅมิได้ ปะขาวบอกว่าเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนานั้น พระสงฆ์แลบริษัทเต็มออกไปจนกำแพงแก้วแล้วยังมีพอ บริษัทยังเหลืออยู่นั้นก็เป็นอันมาก ปะขาวกับขุนการเวกแลคนทั้งปวงก็กลับมา ขุนการเวกให้วัดทางแต่พระเชตุพนมาถึงพระมาลีเจดีย์ เป็นทาง ๒๕ เส้น ก็พากันมานมัสการพระสังฆราชา ๆ ก็ปราศรัยว่า อุบาสกไปนมัสการพระเชตุพนเห็นสนุกดีอยู่ฤๅ ขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวงจึงกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงได้มาพบมาเห็นทั้งนี้ ก็เป็นบุญลาภแก่ข้าพระพุทธเจ้านักหนา ได้มานมัสการบูชาเกิดความยินดีหาที่สุดมิได้ พระสังฆราชาจึงสั่งให้ปะขาวนำไปตระฆังทองหล่อหนา ๑๑ นิ้ว ปากกว้าง ๕ วา ๒ ศอก สูง ๑๑ วา ไม้ตีระฆังใหญ่รอบ ๓ กำยาว ๓ วา โรงระฆังสูง ๑๕ วา เสานั้นไม้แก่น ข้าหลวงทั้งปวงก็กลับมานมัสการพระสังฆราชา ขุนการเวกจึงถามว่าพระสงฆ์เจ้ามีสักกี่อาราม เป็นพระสงฆ์มากน้อยสักเท่าใด พระสังฆราชาจึงบอกว่าพระสงฆ์มีแต่อารามเดียวเท่านี้มีบัญชีมีพระวรรษาเป็นพระสงฆ์ ๒๐๐๐๐๐ กับ ๓ พระองค์ พระสังฆราชาจึงถามขุนการเวกว่าพระสงฆ์เจ้ากรุงศรีอยุธยานั้น ผ้า

อันใดเป็นผ้าพระสมณะสำรวม ขุนการเวกกราบทูลว่า พระสงฆ์ในกรุงศรีอยุธยา ฝ่ายคันถธุระทรงผ้ารัตตกัมพลแดง ฝ่ายวิปัสสนายุ่อมทรงเหลือง พระสังฆราชาก็ว่า ทรงผ้ารัตตกัมพลแดงนั้นได้ชื่อว่าพระพุทธชิโนรสแท้จริง แลพระสังฆราชาว่าในเมือง หงสาวดีนั้นทรงผ้าแดงทั้งสิ้น พระสังฆราชาจึงเขียนอักษรส่งให้กับขุนการเวกนั้นตัว ๑ ถ้าจะว่าเป็นอักษรขอมเรียกว่าตี ว่าตามอักษร ไทยเรียกตามตัวว่าเลขเจ็ด ก็พิเคราะห์ โดยจงชัยก็ได้ทั้งสามตัวนั้นแล เลขเจ็ดตัวนั้นได้แก่เมืองลังกาทวีป ตะนั้นได้แก่ กรุงศรีอยุธยาเหตุว่าท่าน้ำ ต่ำกว่าเมืองเชียงใหม่ ๑๕๐ เส้นพระสังฆราชาจึงเขียน เป็นบาลีแปลตัดบทพิเคราะห์เป็นคำไทยส่งให้ขุนการเวก ให้เอาลงไปถวายสมเด็จ สมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาโพ้นเถิด ขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวงอยู่ได้ประมาณ ๒๕ วัน แลคนซึ่งไปด้วย ๕๐๐ นั้น ที่ประมาทไม่ตั้งอยู่ในศีลกล่าวมุสาทำปาณาติบาต ตายเสียที่ตามระยะทาง ๓๐๐ คน ที่เห็นสบายสนุกนั้นก็ลาบวชอยู่ ณ เมืองหงสาวดี ๕๐ คน ขุนการเวกพระยาธรรมราชาข้าหลวงแปดนาย กับไพร่ ๑๕๐ ก็กราบลาพระ-สังฆราชา กลับคืนมายังกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึงแล้วก็เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วก็กราบทูลแจ้งประพฤติเหตุ ซึ่งพระสังฆราชาจดหมายสั่งมานั้น ทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถวายหนังสือพระสังฆราชานั้น พระเจ้าอยู่หัวมีพระทัยปรีดาปิรมย์หรรษายิ่งนัก ทรงพระ กรุณาตรัสถามข้าหลวงทั้งปวงต่าง ๆ แล้วพระราชทานรางวัลต่าง ๆ ตามควร ขุนการเวก พระยาธรรมราชา ภูดายวัดเมืองอินทร์(๑) ภูดายกินเมืองพรหม นายเพลิงกำจาย นาย ชำนิองครักษ์ นายหาญใจเพชร นายเด็จสงคราม กับไพร่ ๑๕๐ คน บรรดามา ด้วยกันทั้งสิ้นนั้น ก็กราบถวายบังคมลาบวช ทรงพระกรุณาโปรดให้บรรพชา ตามเลื่อมใส ศรัทธา

เรื่องพระยากง

๏ ขณะนั้นพระยากง ได้ครองเมืองกาญจนบุรี พระอัครมเหสีทรงพระครรภ์ ให้หาโหรมาทำนายว่าจะเป็นหญิงหรือชาย โหรพิเคราะห์ดูก็รู้ว่าจะเป็นพระราชกุมาร โหรจึงกราบทูลว่า พระราชกุมารนี้มีบุญมากนัก ใจกล้ากรรจ์ จะฆ่าพระราชบิดาเสียเป็น

(๑) ในหน้า ๕๙ ว่า ภูดายราชวัตรเมืองอินทร์

มั่นคง ครั้นทรงพระครรภ์แก่ กำหนดจะประสูติพระราชกุมาร พระราชบิดาเอาพานรับพระราชกุมาร พระนลาฏกระทบขอบพานเป็นรอยขู้อยู่เป็นสำคัญ พระยากงมาคิดแต่ในพระทัยว่าจะเอากุมารนี้ไว้มิได้ พระยากงให้เอาพระราชกุมารไปฆ่าเสีย มารดารู้ว่าพระราชบิดาจะเอาบุตรไปฆ่าเสีย นางคิดกรุณาแก่บุตรยิ่งนัก จึงทำอุบายถ่ายเทปกปิดเสียให้กลบเกลื่อนสูญไปด้วยความคิดของนาง จึงลอบเอากุมารราชบุตร อายุ ๑๑ เดือนไปให้ยายหอมเลี้ยงไว้ ครั้นเจริญวัยใหญ่ขึ้น ยายหอมจึงเอากุมารไปให้พระยาราชบุรีเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม พระยาราชบุรีให้ดูแลการงานเบ็ดเสร็จทุกสิ่ง ครั้นถึงเทศกาลเอาดอกไม้ทองเงินไปถวายพระยากงทุกปีมิได้ขาด บุตรบุญธรรมจึงถามว่า ทำไมเอาดอกไม้ทองเงินไปให้พระยากาญจนบุรีด้วยเหตุอันใด พระยาราชบุรีบิดาเลี้ยงจึงว่าเราเป็นเมืองขึ้นแก่เขา พระราชบุตรตอบว่า ไม่เอาไปให้นั้นจะเป็นประการใด พระยาราชบุรีว่าไม่ได้ เขาจะว่าเราคิดขบถ จะยกทัพลงมาจับเราฆ่าเสีย พระราชบุตรว่ากลัวอะไร พระยาราชบุรีก็นิ่งอยู่ถึงปีแล้วหาเอาดอกไม้ทองเงินไปไม่ พระยากงเจ้าเมืองกาญจนบุรี เห็นว่าพระยาราชบุรีเป็นขบถ เกณฑ์พลลงมาจะจับพระยาราชบุรีฆ่าเสีย ครั้นพระยาราชบุรีรู้ดังนั้น จึงเกณฑ์คนประจำหน้าที่ ให้บุตรบุญธรรมเป็นแม่ทัพ ยกออกรับทัพพระยากาญจนบุรี ๆ ครั้นมาใกล้ประมาณ ๓๐ เส้น ให้ตั้งค่ายมั่นลงไว้แล้ว ให้มีหนังสือให้คนถือเข้าไปถึงพระยาราชบุรีออกมาหาเรา แม้นมิออกมาหาเราจะปล้นเอาเมือง พระยาราชบุรีทราบดังนั้นปรึกษากับบุตรบุญธรรมว่าจะคิดประการใดดี ราชบุตรจึงขออาสาชนช้าง พระราชบิดาก็จัดช้างพลายงางอนสูง ๖ ศอก ผูกเครื่องมั่น ให้บุตรบุญธรรมเป็นนายทัพ ครั้นได้ฤกษ์ก็ยกออกไป พระยากงเห็นดังนั้น ก็ผูกช้างพลายมงคลออกมาท่ามกลางพล เข้าโจมไล่ช้างพระราชกุมาร ๆ รับช้างพระยากง ๆ เสียทีขวางตัวทานขมีอยู่ พระราชกุมารจึงฟันพระยากงตายกับคอช้าง ไพร่พลนายทัพนายกองแตกระส่ำระสายหารับไม่ หนีไปเมืองพระราชกุมารขับพลไล่รุกขึ้นไป ถึงเมืองกาญจนบุรีเข้าล้อมเมืองไว้ แล้วเข้าปล้นเอาเมืองได้ โหราปุโรหิตจึงยกพระราชกุมารขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามชื่อพระยาพาน ครั้นเข้าปฐมยาม พระยาพานก็เข้าไปข้างใน ตั้งใจจะสังวาสด้วยมารดา ก็เข้าไปในตำหนัก วิฬาร์แม่ลูก ๆ ร้องจะกินนม แม่ห้ามลูกไว้ว่าอย่าร้องไป ดูลูกเขาจะเข้าหาแม่

พระยาพานก็สะดุดตกใจ ไฉนวิฬาร์มาร้องดังนี้ก็ถอยออกมา ครั้นถึงทุติยยามก็กลับเข้าไปอีก ม้าแม่ลูกอยู่ที่ใต้ถุน ลูกนั้นร้องจะกินนม แม่ม้าจึงว่า อย่าเพ่อกินก่อน ตลูกเขาจะเข้าไปหาแม่ พระยาพานก็ตกใจ เหตุไฉนม้าจึงว่าดังนี้ ก็ถอยออกมา ครั้นถึงตติยยาม ก็กลับเข้าไปอีก ถึงมารดา ๆ จึงถามว่าท่านเป็นบุตรผู้ใด พระยาพานบอกว่าเป็นบุตรพระยาราชบุรี มารดาจึงถามว่า พระยาราชบุรีได้มาแต่ไหน เจ้านี้เป็นลูกของข้าเมื่อประสูติบิดาเอาพานทองรับ พระพักตร์กระทบพานเป็นรอยยู่อยู่ ถ้ามิเชื่อส่องพระฉายดูเถิด พระองค์คือลูกของข้า โหรทำนายว่ามีบุญนัก บิดาให้เอาเจ้าไปฆ่าเสีย แม่จึงเอาไปฝากยายหอมไว้ พระยาพานได้สำคัญเป็นแน่ก็ทรงพระกรรแสงว่าได้ผิดแล้ว ฆ่าบิดาเสียดังนี้เศร้าพระทัยนัก จึงตรัสว่ายายหอมหามาบอกให้รู้ไม่ ก็ให้เอายายหอมไปฆ่าเสีย แร้งลงกิน จึงเรียกว่าท่าแร้งมาจนคุ้มเท่าบัดนี้

๏ ขณะเมื่อพระยาพานฆ่าบิดากับยายเลี้ยงคิดเป็นเวร ตั้งแต่ทำบุญให้ทานแก่ยาจกวรรณิพกมิได้ขาดเป็นนิจ พระอัครมเหสีมีครรภ์แก่ ประสูติพระกุมารพระองค์หนึ่ง พระองค์เสน่หาในพระราชบุตรเป็นกำลัง จึงทรงพระดำริว่าบิดารักเราผู้บุตร เหมือนหนึ่งเรารักพระราชโอรสเราฉะนี้ มิควรที่เราจะกระทำเลย เพราะว่าเราเป็นคนโมหะจิต มิได้คิดให้ผิด ด้วยเราหารู้ไม่ฉะนี้ ก็เสียพระทัยสลดลง จึงปรึกษากันว่าทำไฉนจึงจะล้างกรรมเวรอันนี้ได้ ทรงพระดำริว่ายังเห็นอยู่แต่องค์พระศรีมานนท์พอจะส่องสว่างได้ จึงให้อำมาตย์ราชเสวกาไปอาราธนาพระศรีมานนท์ แลพระองคุลิมาล มาฉันในพระมนเทียรสถานให้ได้โดยเร็ว อำมาตย์ก็ชวนกันไปเที่ยวอาราธนาพระศรีมานนท์ พระองคุลิมาลซึ่งได้พระอรหัตตรัสรู้ธรรมพิเศษ เข้ามารับบิณฑบาต ฉันในพระราชวัง ครั้นเพลาเช้าก็เข้าไปในพระราชวัง พระยาพานกราบนมัสการ ถวายเครื่องสูปพยัญชนะแล้วเสร็จ ยกพระหัตถ์ขึ้นนมัสการตรัสถามพระผู้เป็นเจ้าว่า โยมนี้เป็นคนมืดมนหารู้จักคุณแลโทษไม่ ฆ่าบิดาเสียฉะนี้ผิดนักหนาแล้ว โยมนี้ทำผิดคิดจะหาความชอบ ฉะนี้เห็นจะเป็นประการใด พระมหาเถรทั้งสองถวายพระพรว่า มหาบพิตรทำให้ผิดประเพณีให้เป็นครุกรรมถึงบิตุฆาต จะไปสู่มหาอเวจีช้านานนัก นี่หากว่าพระองค์รู้สึกตัวว่าทำผิดคิดจะใคร่หาความชอบ จะให้ตลอดไปนั้นมิได้ แต่ว่าจะบำบัดเบาลง ๑๐ ส่วนเท่า คงอยู่สักเท่าส่วน ๑ ให้ก่อพระเจดีย์สูงชั่วนกเขาเหินจะค่อยคลายโทษลง พระยาพานได้ฟังดังนี้ก็เลื่อมใสศรัทธา พระมหา

เถรทั้งสองก็ลาไปอาราม ครั้นพระมหาเถรไปแล้ว จึงดำรัสสั่งให้เสนาบดีคิดการสร้างพระเจดีย์ใหญ่สูงชั้นกเขาเหิน สร้างวัดเบื้องสูงท่าประธมทำพระวิหาร ๔ ทิศ ไว้พระจงกรมองค์ ๑ พระสมาธิทั้ง ๓ ด้าน ประตูแขวนฆ้องใหญ่ ปากกว้าง ๓ ศอกทั้ง ๔ ประตู ทำพระระเบียงรอบพระวิหาร แล้วบรรจุพระบรมธาตุพระเขี้ยวแก้วในพระเจดีย์ใหญ่เสร็จแล้ว ฉลองเล่นมหรสพครบ ๗ วัน ๗ คืน ให้ทานยาจกวรรณิพกแล้ว ให้บุรณะพระแท่นประดิษฐพระพุทธเจ้า ณ เมืองโกสินาราย

๏ จุลศักราช ๕๕๒ ปีเถาะ โทศก พระยาพานยกทัพขึ้นไปเมืองลำพูน ไปนมัสการพระบรมธาตุพระพุทธเจ้า ถึงสามปีแล้วก็ยกทัพกลับลงมาเมืองใต้ จึงปรายเงินทองต่างข้าวตอกดอกไม้ ถวายพระบรมธาตุมาทุก ๆ ตำบล มาแต่เมืองลำพูน ลำปางลงมาทางเดิมบางนางบวช จนถึงเมืองนครไชยศรีสันเก้าปี รู้ทั่วกันว่าพระยาราชบุรีเป็นขิดาเลยงจะมาจับ ก็ยกทัพหนีขึ้นไปยังประเทศราช เสนาบดีจึงเชิญขึ้นครองราชสมบัติ ๔๙ ปีสวรรคต จุลศักราช ๖๖๙

๏ มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง เสนาบดีมุขมนตรีทั้งหลายยกพระราชกุมารขึ้นเสวยราไชสวรรยาธิปัติ ถวายพระนามพระพรรษา ราษฎรเป็นสุขยิ่งนัก ตั้งแต่นั้นมาได้ ๙๐ ปี สร้างวัดศรีสรรเพชญ์ วัดสวนหลวง พระองค์เสด็จสวรรคต จุลศักราช ๙๐๖ ปีวอก ฉศก พระรามบัณฑิตย์ได้เสวยราชสมบัติ ถวายพระนามสมเด็จพระรามพงษ์บัณฑิตย์อุดมราชาบันเกล้าพระเจ้าอยู่หัว เสด็จยังพระที่นั่งจัตุรมุขเบื้องบูรพา จึงมีพระราชโองการ ตรัสแก่ขุนวิชาชำนาญธรรมเป็นนักปราชญ์ผู้ใหญ่ ว่าด้วยจุลศักราชนั้น มากำกับอยู่ด้วยพระพุทธศักราชนั้นหาควรไม่ ไปภายหน้า กลบตรจะเกิดมาเมื่อภายหลัง น้ำใจก็จะกระด้างทั้งปัญญาก็จะน้อย ทั้งมีจิตาทิฐิก็จะมากกว่าสัมมาทิฐิ ครั้นจะไว้จุลศักราชต่อไปบัดนี้ พระพุทธศักราชจะพ้นเพื่อนไป ด้วยมีจิตาทิฐิ จะยกย่องแต่ฝ่ายจุลศักราช พระพุทธจักรก็จะอยู่ในอำนาจอาณาจักร ทั้งอายุสัตว์ก็จะถอยจากเดือนปี ประเพณีจะแปรปรวนไปทุกที จึงมีพระราชโองการดำรัสแก่มหาโชติพราหมณ์กับขุนวิชาชำนาญธรรม ให้ยกจุลศักราชออกเสีย ให้ตั้งพุทธศักราชไว้เป็นกำหนดสืบไป พระพุทธศักราชล่วงได้ ๙๕๕ พรรษานักษัตรฤกกฎะสังวัจฉร ศรีทนนไชยสร้างวัดโลกสุธาพระใจร้าย พระพุทธศักราช

ได้ ๙๕๗ พรรษา นักษัตรสังวัจฉร พระสังฆราชลงมาแต่เมืองหงสาวดี จะลงมาถามถึงอรรถกถาจะเสื่อมสูญฤๅยัง ผู้ใดจะทรงไว้ได้ทั้งพระไตรปิฎก อยู่วัดโพธิหอม

ขณะนั้นองค์อินทร์เป็นเชื้อมาแต่พระยากาฬปักษ์ มาได้ราชสมบัติได้ ๓๕ ปี สร้างวัดหน้าพระเมรุ ไว้เป็นหลักพระพุทธศาสนา จุลศักราช ๕๐๐ ปีชวด สัมฤทธิศก เสด็จสวรรคต

เรื่องพระเจ้าอู่ทอง

๏ ขณะนั้นพระเจ้ากาแต เป็นเชื้อมาแต่นเรศร์หงสาวดี ได้มาเสวยราชสมบัติ แล้วมาบูรณะวัดโปรดสัตว์วัดหนึ่ง วัดภูเขาทองวัดหนึ่ง วัดใหญ่วัดหนึ่ง สามวัดนี้แล้ว จึงให้มอญน้อยเป็นเชื้อมาแต่พระองค์ ออกไปสร้างวัดสนามไชย แล้วมาบูรณะวัดพระปาเลไลยในวัดลานมะขวิด แขวงเมืองพันธุมบุรีนั้น ข้าราชการบูรณะวัดแล้ว ก็ชวนกันบวชเสียสิ้นสองพันคน จึงขนานนามเมืองใหม่ชื่อว่าเมืองสองพันบุรี แล้วพระองค์จึงยกนาเป็นส่วนสัดวัดไว้ พระองค์อยู่ในสิริราชสมบัติ ๔๐ ปี จึงสวรรคต จุลศักราช ๕๖๕ ปีขาลเบญจศก

๏ พระยาอู่ทองกับพระเชษฐา แลพระราชบุตรกับครอบครัวยกลงมาแต่เมืองฉเชียงหลวง มาณเมืองสวรรคเทวโลกลงมายังกรุง ครั้นลงมาถึงที่อันหนึ่ง ครั้นเห็นสงบเงียบอยู่ ก็ยกไปท้ายเมืองฝั่งใต้จึงตั้งที่ประทับพลับพลาอยู่ที่นั้น ราษฎรนั้นนับถือว่าเป็นผู้มีบุญ ก็เข้าประชุมสโมสรพร้อมกัน จึงยกให้เป็นเจ้าแผ่นดิน บังคับบัญชาราชการตามประเพณีอย่างธรรมเนียมมาแต่ก่อน ครั้นเรียบราบสำเร็จแล้ว จึงยกพระเชษฐาธิราชให้ครองเมืองสุคันธคีรี พระเจ้าท้องลันราชเป็นปฐมกษัตริย์สืบมา พระยาสุคันธคีรีเจ้าเมืองเชียงใหม่จะใคร่หาภรรยาให้แก่บุตรเป็นอัครมเหสี พระยาสุคันธคีรีให้หาโหรามาพิเคราะห์ดูจะอยู่ทิศใด โหรกราบทูลว่าคู่ต่างเมือง มีผู้มาบอกข่าวว่าบุตรพระยาอู่ทองคนหนึ่งงามดังนางสวรรค์ เจ้าไชยทัตจะใคร่ได้เป็นพระอัครมเหสี จึงเอาเพศเป็นเถรเจ้าไชยเสนผู้น้องเป็นภิกษุไปเพื่อน พากันมาสองคน ครั้นมาถึงราชธานีเข้าแล้วก็อาศัยอยู่ริมพระราชวัง ฟังดูคนทั้งหลายในเมืองจะพูดจากันเป็นประการใด ก็ลาเพศเป็นเถรแล้ว ก็ปลอมเข้าไปในวัง จะเข้าวังนั้นมิได้ เห็นแต่ต้นพิกุลอยู่บนกำแพงวัง ก็ขึ้นข้าม

กำแพงวังเข้าไป กำบังกายมิให้คนเห็นเจ้าจึงเข้าไปหานาง ๆ จึงถามว่าท่านนี้เป็นบุตรผู้ใด พระองค์จึงบอกว่าเรานี้เป็นบุตรพระเจ้าเชียงใหม่ พี่จะใคร่ได้นางเป็นอัครมเหสี แต่ไปมาหากันจนมีครรภ์แก่ พระยาอู่ทองพิจารณาดูเห็นผิดประหลาดอยู่ครั้นจะว่ากลัวลูกจะน้อยใจ พระทวารถึงเจ็ดชั้นยังเข้ามาได้ผิดประหลาดนัก เห็นอยู่แต่ท่อน้ำ ทรงพระดำริฉะนั้นแล้ว ก็สั่งให้ทำลอบเหล็กใบหนึ่ง ตักไว้ที่ท่อน้ำ เจ้าไชยทัตหาทันรู้ไม่ เคยประดาน้ำเข้าไปก็ติดลอบตาย พระยาอู่ทองใช้คนไปดู เห็นเจ้าไชยทัตตายอยู่ จึงว่าทำผิดคิดมิชอบเข้าลอบตายเอง จึงให้เอาศพนั้นมาเห็นรูปงามนักหนา จะเป็นเชื้อกษัตริย์องค์ใดเสียดายนัก จึงทรงดำริว่าจะมาแต่ผู้เดียวฤๅ ก็ให้เที่ยวหาดู ครั้นมาพบน้องชายเข้าที่วัดรามวาส เอาตัวมาถึงวังก็รู้ว่าเป็นบุตรพระเจ้าเชียงใหม่ จึงให้ลาผนวชออกแล้ว ก็ราชาภิเษกกับพระราชบุตรี

๏ พระยาอู่ทองตรัสแก่เสนาดีว่า พระตำหนักเวียงเหล็ก ให้หาที่ไชยภูมิจะสร้างเมืองใหม่ จึงให้อำมาตย์ข้ามไปฝั่ง ที่ฝั่งเกาะตรงวังข้ามเกณฑ์ไพร่ถางแผ้ว พอพบพระฤๅษีองค์หนึ่งอยู่ในดงโสนริมหนองน้ำ ทรงนามชื่อสักธรรมโคดม ๆ จึงถามคนถางว่าจะทำเป็นประการใด ในแว่นแคว้นของเราฉะนี้ คนแผ้วถางจึงบอกว่า พระมหากษัตริย์จะสร้างเมืองใหม่ พระฤๅษีจึงว่าเรามาอยู่สถานที่นี้นานมาแล้ว แต่พระพุทธเจ้ายังสร้างพระบารมีอยู่จนได้ตรัสได้ ๕๑๗ ปีแล้ว จะมาสร้างเมืองดีอยู่แล้ว เราก็จะลาไปอยู่เขาแก้วบรรพต แต่ที่อันนี้เป็นกองกุณฑ์อัคคี หาเป็นที่ชัยภูมิไม่ ให้ไปข้างทิศหรดีเป็นที่ชัยภูมิดี มีต้นหมันเป็นสำคัญอยู่ต้นหนึ่ง จึงให้อำมาตย์ไปเที่ยวดูได้เห็นเป็นแน่ ก็นำเอาทั้งนี้มากราบบังคมทูล ทรงทราบจึงให้หาเสนาพฤฒามาตย์มาสโมสร พากันไปหาพระดาบส ว่ามหากษัตริย์ราชาธิราชเจ้าให้อาราธนาเข้าไปในพระราชวัง พระดาบสเธอจึงตอบว่าเรายังหาเข้าไปไม่ ท่านจงจัดให้คนไปตัดไม้มากองกุณฑ์อัคคีดูให้รู้เหตุ จึงอำมาตย์เสนาบดีทั้งหลายทั้งปวงก็ใช้ให้คนไปตัดไม้มา ตามคำพระดาบสสั่งทุกประการ แล้วพระดาบสจึงให้จุดเพลิงเผาไม้พื้น ซึ่งกองไว้นั้นรุ่งโรจน์ เปลวเพลิงสูงเท่าต้นตาล รัศมีสว่างรุ่งเรืองไปทั่วประเทศ ครั้นเพลิงสงบเป็นปกติค่อยบรรเทาลงแล้ว พระดาบสก็เอาน้ำพระวิษณุมนตร์มาประพรมกองกุณฑ์อัคคีแล้ว พระดาบสจึงว่าแก่เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงว่า จะมีกษัตริย์ไปภายหน้านั้นเป็นอันมากจะเป็นเมืองท่าสำเภา แต่ทว่าจะเกิดยุทธนา

การไม่รู้วาย ครั้นว่าเท่าดังนั้นแล้ว จึงให้อำมาตย์เสนาบดีผู้ใหญ่ กลับมากราบทูลพระมหากษัตริย์เถิด เสนาบดีผู้ใหญ่ก็ชวนกันไปกราบทูลประพฤติเหตุ ซึ่งได้เห็นนั้นสิ้นทุกประการ ครั้นเพลารุ่งเช้าจึงให้อำมาตย์ผู้ใหญ่ออกไปอาราธนาพระดาบสเข้ามาในพระราชวัง อำมาตย์เสนาบดีผู้ใหญ่ก็ไปพร้อมกันตามรับสั่ง ครั้นถึงที่นั้นหาพบพระดาบสไม่ จึงให้คนเที่ยวค้นหาไปทุกแห่งทุกตำบลก็หาพบไม่ จึงสั่งให้เสนาบดีผู้ใหญ่ไปแผ้วถางให้ราบรื่นเป็นอันดี

(ตอนเป็นเรื่องท้าวอู่ทอง แลมีเรื่องเจ้าไชยทัตไชยเสน ความซ้ำกับข้างต้น)

๏ แลในเมืองพระยาแกรกมาอยู่ ครั้นสิ้นบุญพระยาแกรกแล้ว ก็ถอยลงมาถึงสามชั่วพระยาแล้ว ยังแต่ผู้หญิงอันสืบตระกูล แลเศรษฐีทั้งสอง คือ โชดกเศรษฐีแลกาลเศรษฐี ๆ ทั้งสองคนนี้คิดอ่านด้วยกันแล้ว จึงเอาเจ้าอู่ทองลูกโชดกเศรษฐีประสมด้วยกันกับพระราชธิดาให้ครองเมืองนั้นได้เจ็ดปี ห่าลงเมือง โคกระบือช้างม้าตาย แลคนทั้งหลายก็ตายวิปริตหนักหนา อำมาตย์จึงทูลแก่ท้าวอู่ทองว่าไพร่พลเมืองตายเป็นอันมากพระองค์จึงให้ยกพลช้างม้าออกจากพระนครเมื่อเที่ยงคืน ว่าสถานที่ใดสบายเราจะไปสร้างเมืองอยู่ในที่นั้น แลไปข้างฝ่ายทักษิณได้ ๑๕ วัน จึงถึงแม่น้ำอันหนึ่ง แลเห็นเกาะอันหนึ่งเป็นปริมณฑลงามแลจะข้ามมิได้ จึงให้ตั้งทัพตามริมน้ำทั้งไพร่พลทั้งหลาย ตรัสสั่งอำมาตย์ให้ไปตัดเรือจะข้ามน้ำเข้าหาเกาะ ครั้นได้เรือแล้ว เสนาอำมาตย์ไพร่พลช้างม้าข้ามมาหาเกาะแล้ว จึงยุกย่ำโสนเข้าไปกลางเกาะ เห็นดาบสตนหนึ่งอยู่ในใต้ต้นไม้พระยาก็ตรัสปราศรัยด้วยดาบส แลพระยาจึงถามว่าเจ้ากูมาอยู่ที่นี้ช้านานแลฤๅ ๆ พึงจะมาอยู่ พระดาบสจึงบอกว่าเรามาอยู่ที่นี้ แต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรมานมีพระชนม์อยู่อายุเราได้ ๑๕๐ ปีแล้ว แลอาจารย์เราสองคน คนหนึ่งไปตายในเขาสรรพลิงค์ คนหนึ่งไปตายในพนมภูผาหลวงยังแต่เราผู้เดียวนี้แล เมื่อพระพุทธเจ้ามาถึงนี่ เราได้นิมนต์ให้นั่งบนตอตะเคียน อันลอยมาค้างอยู่ในที่นี่ เราก็ถวายมะขามป้อมสมอแก่พระพุทธเจ้า ๆ จึงแย้มพระโอษฐ์ พระอานนท์จึงทูลถามพระพุทธเจ้า ๆ จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสแก่พระอานนท์ว่า ฐานที่นี้จะเป็นเมืองอันหนึ่ง แต่เรามาหกโยชน์ เขาก็เรียกว่าศรีอโยธยาพระพุทธเจ้ามีพระบัณฑูรไว้ดังนี้ ครั้นพระดาบสบอกแล้ว พระยายินดีนักหนา พระยาเสด็จ

ไปเลียบดูที่จะตั้งพระราชวังแลเรือนหลวงแลตั้งกำแพงแลค่ายคูไปรอบเมือง แลแต่งพระราชวังแล้ว พระองค์จึงเสด็จไปสู่เมือง กับด้วยสนมชาวแม่ แพทย์พราหมณาจารย์ทั้งหลายเข้ามาเมือง

๏ แลสมเด็จท้าวอู่ทองเมื่อเข้าไปในเมืองวันนั้น พระดาบสยังเข้าฌานสมาบัติบชากณฑ์ใต้ต้นไม้ สถานนอกอาศรม ครั้นพระยาไปพระดาบสก็ออกจากฌานในวันนั้นปีนั้น ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือนอ้ายขึ้นหกค่ำ ปีมะโรงโทศกเพลาเช้า พระดาบสจึงเขียนรูปเมืองด้วยถ่านเพลิงทั้งเพลิงขึ้นไปในอากาศตกลงมา แลบลิ้นออกเป็นทางสามแพร่ง แสดงให้เป็นอุบัติเหตุว่า ผู้ใดเกิดในที่นั้นย่อมมุสาวาท ความจริงน้อยไป พระยาอู่ทองได้ยินแล้วก็กำหนดไว้แต่ในใจ แลพระดาบสจึงบอกแก่พระยาอู่ทองว่า เราจะอยู่ด้วยบพิตรมิควรแก่เราสถานที่นี้เป็นของท่านเกิด เราจะลาท่านขึ้นไปรักษาพระพุทธบาทพระพุทธเจ้าอยู่กว่าจะสิ้นชีวิตเรา ครั้นพระดาบสว่าแล้วก็เข้าฌานสมาบัติ ออกจากฌานแล้วก็ขึ้นไปที่พระพุทธบาทก็เข้านิพพานในที่นั้น

๏ ท้าวอู่ทองก็ครองเมืองศรีอโยธยาเป็นสุข มีพระราชบุตรสามพระองค์ ๆ หนึ่งชื่อเจ้าอ้าย องค์หนึ่งชื่อเจ้ายี่ องค์หนึ่งชื่อเจ้าสามจำเริญใหญ่มามีรูปอันงามประกอบด้วยปัญญา แลท้าวพระยาทั้งหลายก็กลัวอานุภาพเธอนักหนา เจ้าอ้ายไปกินเมืองนคร เจ้าน้องยี่ไปกินเมืองตะนาว เจ้าน้องสามไปกินเมืองเพชรบุรี

๏ ฝ่ายพระเจ้าอู่ทอง มีพระราชบุตรีอีกองค์หนึ่ง เมื่อจะประสูตินั้น ท้าวอู่ทองฝันเห็นว่าดอกบัวลอยมา เธอจึงตรัสให้พราหมณ์มาทาย พราหมณ์จึงทายว่า พระองค์เจ้าจะได้บุตรเขยมาต่างเมืองข้างเหนือ พราหมณ์ได้พระราชทานรางวัลแล้ว ก็ออกมาจากพระราชวัง

๏ เจ้าพัตตาสจราช ผู้เป็นพระยาวรราช เสวยสมบัติในเมืองสัชนาไลยมีพระราชกุมารสองพระองค์ ๆ หนึ่งชื่อเจ้าธรรมไตรโลก พระองค์หนึ่งชื่อบรมไตรโลก แลสมเด็จพระเจ้าพัตตาสจราช ทรงพระชราภาพนักหนาแล้ว พระชนมายุได้ ๑๖๐ ปีถึงทิวงคต ณ วันศุกร์ เดือนสิบสอง ขึ้นห้าค่ำ ปีฉลู ครั้นทำสการศพพระบิดาแล้ว อำมาตย์เสนาทั้งหลายจึงราชาภิเษกเจ้าธรรมไตรโลก เป็นพระยาแทนบิดาเป็นช้านาน พระองค์เจ้ามาคิดในพระทัยว่า ท่านผู้ใดให้ทานเป็นอันพอใจแลรักษาศีลเป็นอันมาก แลพระองค์จะใคร่

ออกทรงบรรพชาให้ได้พระองค์จึงออกไปจากเมืองสัชนาไลยได้ ๒ ราตรี ถึงเมืองโอฆบุรี เป็นเมืองแห่งพระญาติ และพระยาญาติห้ามมิพึ่ง จึงออก ๆ ไปกับพระยาทั้งหลายแห่ห้อมล้อมไปยังท้ายเมือง ตัดพระเกศาโกนเกล้า จึงพระยาญาติทั้งหลายก็เอาพระเกศาใส่ผอบทองบรรจุไว้ แลพระองค์เจ้าก็อุปสมบทพระอุบาพิเถรเป็นพระอุปัชฌาย์ พระคิริมานนท์เป็นกรรมวาจา พระสเมธังกรเป็นอนุสาวนะ ชมนมพระสงฆ์ ๒๐๐ องค์ ทรงผนวช ณ วันพฤหัสบดี เดือนหก ขึ้นค่ำหนึ่ง เพลาเช้า กึ่งามนักหนา ประดุจดังภิกษุอันได้ ๖๐ พรรษา สมเด็จพระเจ้าโกรพราช ยังอำมาตย์เสนาชวนกันสร้างอารามถวายแก่พระองค์ ตามบทคาถาทั้งแปดบทดังนี้

ปฐมํ โพธิปลฺลํ	ทุติยํ อนิมิสฺสกํ
ตติยํ จงฺกมํ เสฏฺฐํ	จตุตฺถํ รตนาฆรํ
ปญฺจมํ อชปาลญฺจ	มุจฺจลินฺเทน ฉฏฺฐมํ
สตฺตมํ สิริเทวานํ	อฏฺฐมํ ปรินิพฺพุตํ.

ครั้นพระเจ้าโกรพราชสร้างอารามถวายแล้ว พระองค์เจ้าตั้งเมตตาปฏิบัติกรรมฐาน แลพระสงฆ์ทั้งหลายให้ชื่ออริยสงฆ์แต่นั้นมา แลพระเจ้าโกรพราชจึงให้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระเกศไว้ จึงให้ชื่อว่าวัดจุฬามณีแต่นั้นมาถึงบัดนี้แล

๏ สมเด็จพระยาสุคนธครีเจ้าเจ้าเมืองพิชัยเชียงใหม่ มีพระราชบุตรสองพระองค์ ๆ หนึ่งชื่อเจ้าไชยทัตกุมาร องค์หนึ่งชื่อเจ้าไชยเสนกุมาร สองพระองค์เป็นพระภิกษุขึ้นไปเรียนพระไตรปิฎกถึงเมืองภูกามได้สามพรรษาก็จบพระธรรมแล้ว เจ้าจึงไปเรียนไตรเพทข้างไสยศาสตร์ได้จบบริบูรณ์ก็กลับมาเมืองวิเทห์ รอมาเมืองหงสา แลมาอาศัยอยู่อารามแห่งหนึ่งจะใคร่ลองคุณความรู้อันตนได้เรียนมา แลพี่น้องทั้งสองชวนกันขึ้นไปถึงบนปราสาทพระยาแล้ว ฉวยอุ้มเอาพระราชธิดาลงมาจากปราสาทมาถึงวัดเวลาเที่ยงคืน หาผู้ใดจะรู้มิได้ แลพี่น้องทั้งสองยินดีนักหนา แต่อุ้มไปอุ้มมาได้สามวันแล้ว เจ้าก็เอาทวะดังสาการมาเป็นกรรมฐานปลงปัญญาญาณว่ารูปผี ครั้นเวลากลางคืนพระเจ้าหงสาย่องมาดูลูกสาวตน มิเห็นลูกสาวตนในกลางคืนนั้นก็คิดหลากพระทัย จึงเอาพันธุผักกาดใส่ผมไว้ ครั้นพันธุผักกาดตกลงก็งอกถึงกุฎี แลพระยาจึงให้อำมาตย์ไปกุมเอา

ตัวเจ้ากูทั้งสององค์นั้นมา พระยาจะให้เอาไปฆ่าเสีย เจ้ากูจึงว่ามหาบพิตรอย่าเพ่อฆ่าเรา ๆ จะลองวิชาคณอันเราได้เรียนมานั้นให้ท่านดูก่อน จึงให้คนตักน้ำใส่ขันอันใหญ่มาแล้ว เจ้ากูองค์หนึ่งเป็นนกยางองค์หนึ่งเป็นปลาว่ายอยู่ในขันนั้น แลนกยางจึงคาบเอาปลาพาบินไป พระยาหงสาเห็นหลาก จึงให้คนตามไปดูมิได้เห็นบาตรแลจีวรในกุฎี แลเจ้ากูทั้งสองก็เข้าไปถึงเมืองเชียงใหม่แล้ว แลพระบิดามารดาก็ยินดีนักหนา แลพระยาสุคนธคีรีจะใคร่ได้เจ้าไชยทัตมาเป็นพระยาแทนพระองค์ ๆ จึงให้ประจออกจากสมณะแล้ว แต่ว่ามิพอใจผู้หญิงคนใดคนหนึ่ง แลพระเจ้าสุคนธคีรีให้หาโหรมาทำนายดูจึงรู้ว่าคู่พระองค์เจ้าอยู่ต่างเมืองแลเขาก็เล่าลือว่าลูกสาวพระยาอู่ทองมีผู้หนึ่งงามดังนางฟ้า เจ้าไชยทัตจะใคร่ได้เป็นอัครมเหสีแลเอาเพศเป็นสามเณร กับเจ้าไชยเสนผู้น้องอันเป็นเจ้าพระภิกษุเป็นเพื่อนกันมาถึงเมืองศรีอยุธยาราชธานี มาอยู่อาศัยในวัดใกล้พระราชวังพึ่งกิติศัพท์คนทั้งหลายเล่าลือแก่กันครั้นรู้ตระหนักแล้วเจ้าก็ลาเพศออกจากสามเณร แล้วซ่อนกำบังกายเข้าไปในพระราชวังเข้ามิได้ จึงเห็นต้นพิกุลต้นหนึ่งอยู่ใกล้กำแพงวัง เจ้าจึงขึ้นข้ามเข้าไปได้ จึงให้นิทราไว้มิให้ผู้ใดรู้ แลเจ้าจึงเข้าไปหานางได้แล้ว นางถามว่าท่านนี้เป็นบุตรผู้ใด จึงบอกว่าเรานี้เป็นบุตรเจ้าเชียงใหม่ พี่หาภรรยาที่ชอบใจมิได้ พี่จึงมาหาเจ้า จะใคร่ได้เจ้าไปเป็นนางอัครมเหสีแต่เที่ยวไปหานางทุกวันจนนางทรงครรภ์แก่แล้ว สมเด็จพระเจ้าอู่ทองเห็นลูกดูหลากตาแต่มีออกปากกลัวลูกจะน้อยใจ แล้วคิดว่าพระทวารบานประตูได้ร้อยชั้นยังเข้ามาได้ จะมาในที่ใด ถ้าเว้นไว้แต่ท่อน้ำ ครั้นพระองค์เจ้ารำพึงแล้ว จึงตรัสสั่งคนทั้งหลายให้ทำเป็นลอบเหล็กดักไว้ที่ท่อน้ำนั้น

๏ ฝ่ายเจ้าไชยทัต เคยประดาน้ำเข้าไปทุกวัน ๆ นั้น ก็เข้าลอบเหล็กติดอยู่ช้านานก็ตายในที่นั้น ต้องคำโบราณว่าทำมิชอบเข้าลอบตายเอง พระเจ้าอู่ทองจึงให้คนไปดูก็เห็นคนตายอยู่ จึงเอารูปนั้นมาดูเห็นหลาก เป็นบัณฑิตรูปงาม แลพระองค์จึงเสียดาย พระองค์คิดว่าจะมาแต่ผู้เดียวฤๅ ๆ ว่ามีเพื่อน พระองค์จึงให้คนค้นหา จึงได้พบน้องชายอยู่อาราม ก็ให้คุมเอาตัวมาพระราชวัง จึงให้ถามดูรู้ว่าบุตรพระเจ้าเชียงใหม่ แลพระราชวังเทวีอันทรงครรภ์แก่ก็ทรงพระกรรแสงให้รักสามี ว่ากูจะเป็นม่าย แลลูกจะหาพ่อมิได้จะอายแก่ไพร่พลทั้งหลาย เขาจะทายประมาณครรภ์ เห็นหน้าพระเจ้าอาดูจดัง

เห็นหน้าผัวอันตาย พระเจ้าอู่ทองจึงให้เจ้าไชยเสนอันเป็นภิกษุนั้นลาพระผนวชแล้ว จึงราชาภิเษกให้เป็นพระยา

๏ แลสมเด็จพระเจ้าอู่ทองตรัสใช้คนทั้งหลาย ให้ไปเอาคนปล้ำพนันเมืองทั้งคู่แลรูปพระยาแกรกนั้น มาแต่เมืองอินทปัตนคร มาไว้ในเมืองศรีอยุธยา พระเจ้าอู่ทองมีพระชนมายุได้ ๑๐๐ ปีเศษ ก็ทิวงคต ณ วันศุกร์ เดือน ๘ ขึ้นหกค่ำ ปีฉลู ฉศกพุทธศักราชได้ ๑๖๐๐ ปี

๏ เจ้าไชยเสนได้เป็นพระยา ในเมืองศรีอยุธยาราชธานี ทำบุญให้ทานรักษาศีลเมตตาภาวนา ช้านานได้ ๒๗ ปี แลพระราชกุมารจึงมีวัยอันเจริญใหญ่มา แลพระเจ้าไชยเสนผู้เป็นอา จึงราชาภิเษกเจ้าสุวรรณกุมารเป็นพระยาแทนพระองค์แล้ว พระองค์เสด็จไปด้วยราชเทวี แลฝูงนางเป็นบริวาร ช้างม้าเป็นอันมาก ถึงเมืองพิชัยเชียงใหม่ แลพระยาญาติก็ชื่นชมนักหนา แลพระเจ้าสุคนธคีรีจึงราชาภิเษกเจ้าไชยเสน ให้เป็นพระยาแทนพระองค์เจ้า สมเด็จพระเจ้าสุวรรณราชา คิดถึงคุณพระบิดาอันมาแต่ไกลแลเกิดพระองค์ ๆ จึงให้ช่างทั้งหลายหล่อพระรูปสัมฤทธิ์รูปหนึ่งหน้าตัก ๔ วา แล้วพระองค์ทำบุญให้ทานแก่เจ้ากโยคาวจรฉลองพระพุทธรูปอุทิศไปแก่พระบิดาแล้ว พระองค์มีพระราชธิดาสองพระองค์ องค์หนึ่งชื่อเจ้ากัลยาเทวี องค์หนึ่งชื่อเจ้าสุนันทาเทวี มีรูปอันงามดุจดังนางเทพธิดาอันมีในสวรรค์นั้นแล

เรื่องพระบรมราชา

๏ จะกล่าวถึงพระเจ้าธรรมไตรโลก เสวยราชสมบัติ ณ เมืองสัชนาไลยราชธานี มีราชบุตรสามพระองค์ ๆ หนึ่งชื่อพระธรรมราชา พระองค์หนึ่งชื่อเจ้าบรมราชา พระองค์หนึ่งชื่อเจ้าราชาธิราช พระบิดาจะใคร่ให้พระธรรมราชาผู้เป็นพี่เจ้าทั้งสองนั้นเป็นพระยา แลพระองค์ก็รู้ว่ากษัตริย์ลูกด้วยกัน อันเนื่องกันสืบ ๆ มาแต่โบราณ พระธรรมราชาแลพระบรมราชาต่างคนต่างสัญญากัน ยกพลโยธาแลจัดเครื่องบรรณาการไปถวาย ขอพระราชธิดาพระเจ้าสุวรรณราช ณ เมืองศรีอยุธยา แลพระองค์จึงพระราชทานนางทั้งสองให้ธรรมไตรโลกแลนางกัลยาเทวีได้แก่พระธรรมราชา นางสุนันทาเทวีได้แก่พระบรมราชา แลกษัตริย์ทั้งสองได้แล้วจะคืนไปเมืองมิได้ หลงด้วยรูปทรงนางทั้งสอง แลสมเด็จพระเจ้า

สุวรรณราชาผู้เป็นพ่อตา จึงให้บุตรทั้งสองทำกำแพงคนละครึ่ง ทั้งหอรบทบท้าวให้มั่นคง อยู่เป็นสุขในเรือนหลวงแห่งพระองค์เจ้า แลสมเด็จพระเจ้าสุวรรณราชาให้ก่อพระมหาธาตุ สวมไม้ตะเคียนที่พระพุทธเจ้านั่ง แลสร้างอารามอโบสถ ที่พระธรรมศาลา พระพุทธรูป พระปฏิมากร กุฏิสถานให้เป็นทาน แล้วพระองค์เจ้ารักษาศีลเมตตาภาวนา พระชนมายุ ได้ ๙๘ ปี พระองค์ทิวงคต ณ วันพุธ เดือนหก แรมหกค่ำ ปีฉลูฉศก แลกษัตริย์ทั้งสอง พี่น้องคิดอ่านด้วยกันทำสการศพพระองค์แล้ว อำมาตย์ทั้งหลายจึงราชาภิเษกเจ้าธรรม ราชาให้เป็นพระยา จำเดิมแต่นั้นมาพระเจ้ากรุงจีนรู้ข่าวว่าพระเจ้าหลานได้เสวยราช สมบัติ ณ เมืองศรีอยุธยา พระองค์ให้แต่งจีนคนหนึ่งมีกำลัง จะให้เข้าไปปล้ำพนันเมือง จึงให้จีนใช้สำเภาเข้ามาสู้ด้วยไทย สู้ไทยมิได้แลแพ้แล้วก็หนีไป แลภายหน้าไปครั้นสิ้น บุญพระเจ้าธรรมราชาผู้พี่แล้ว อำมาตย์เสนาจึงราชาภิเษกพระบรมราชาเสวยราชสมบัติ ณ เมืองศรีอยุธยาราชธานี แลอัครมเหสีชื่อนางสุนันทาเทวี มีครรภ์พระราชบุตรคนหนึ่ง ครั้นถ้วนทศมาสจะประสูติวันนั้นก็เป็นอันมีดมนอนธการ แลจีนจามพราหมณ์นักเทศ คุลาฝรั่งอังกฤษญี่ปุ่นวิลันดา ก็แต่งสำเภาเข้ามาค้าขายถึงนครศรีอยุธยา ก็ถวายเครื่อง ราชบรรณาการแก่สมเด็จพระเจ้าบรมราชา ด้วยบุญญาธิการแห่งพระองค์ ๆ จึงให้พระ นามแก่พระราชกุมารชื่อวรเชษฐกุมาร ครั้นพระชนม์ได้ ๑๖ ปี สมเด็จพระบรมราชามี พระทัยจะใคร่มอบสมบัติให้แก่พระวรเชษฐกุมาร แลพระองค์จะใคร่ผนวชในพระศาสนา หวังจะเอานฤพานเป็นเบื้องหน้า จึงมีพระโองการตรัสสั่งแก่เสนาอำมาตย์ ให้ส่งข่าว สาส์นไปถึงพระยาญาติฝ่ายข้างเหนือข้างใต้ ให้รู้ว่าพระบรมราชาจะทรงผนวชบวชเป็น บวรณพสาครแล้ว ครั้นวันพุธ เดือนหก ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีฉลู ฉศก เสด็จไปจากพระนครด้วย พระยาวรเชษฐ ทั้งพระสนมชาวแม่ทั้งหลาย แลเสนามนตรี แห่ห้อมล้อมไปเป็นบริวาร ไปถึงวัดสมโณโกฏิ มีพระสังฆราชเป็นอุปัชฌาย์ มหาเทพโมฬีเป็นกรรมวาจา มหาธรรม ไตรโลกวัดสุทธาเป็นอนุสาวนะ ชุมนุมพระสงฆ์เจ้า ๑๐๐ พระองค์ นั่งหัตถบาสอุปสมบท เจ้าบรมราชาเป็นภิกษุ แลพระสงฆ์เจ้าทั้งหลายก็จะออกบวชใหม่ โดยประมาณมาก กว่า ๑๐๐ สมเด็จพระบรมราชาค่อยเจริญเมตตาภาวนา ณ วัดสมโณโกฏิ แลพระ มหาเทพโมฬีถวายอารามวัดสมโณโกฏิแก่พระองค์เจ้าแล้ว ก็ลาขึ้นมาอยู่ในอาราม วัดป่าหลวงนอกเมืองชลอน ตราบเท่าสิ้นชนมายุพระองค์เจ้าในอารามที่นั้นแล

เรื่องขุนสิงหฬสาคร

๏ ศักราชถ้วน ๑๐๐๐ พระร่วงเจ้าลบทีหนึ่ง แลพระยาธรรมิกราชจะได้ลบ แลโหราพฤฒาจารย์มิได้เอาทูลบอกกล่าว ก็ล่วงพ้นมาแล้วแล อันนี้ท่านพระเจ้าโคตมมหาราชแต่เมื่อยังเป็นพรรณิพก ยังมิได้เป็นพระยาแกรก และพระโคตมมหาราชยังอยู่เมืองอินทปัตนคร แลพระองค์ตรัสแก่ขุนสิงหฬสาคร ให้เอาสินค้าของหลวงออกไปขาย ขุนสิงหฬสาครรับพระราชโองการแล้วก็ทูลลา จึงนำพานิชพ่อค้าทั้ง ๕๐๐ ลงสำเภาลำหนึ่ง แลสิ่งของเป็นอันมาก ครั้นได้ฤกษ์ดีจึงใช้สำเภาออกไปจากเมืองอินทปัตนคร หวังว่าจะไปบริเฉทประภังยิหน แลไปช้านานได้เจ็ดเดือนก็หลงเข้าอับอยู่ เพราะว่าหาลมมิได้มิรู้ที่จะไปมาได้ช้านาน ๑๕ วัน อนึ่งเป็นอกุศลแก่ชาวพ่อค้าทั้งหลาย แลลมอันบังเกิดขึ้นมา มิใช่ลมจะโคสลาตันหามิได้ แลเป็นพายุพัดสายสมอขาด แลพายุพาเอาสำเภาไปจากทะเลแล่นตัดออกจากปากอ่าว แล้วก็ไปถึงมหาสมุทรอันใหญ่ ครั้นสำเภาลำใดไปถึงที่นั้นบ่ห่อนจะกลับคืนมาได้ แลแต่ไปช้านานได้เจ็ดเดือน จึงเห็นเมืองกุเวรนครเป็นเมืองพระกาลเจ้า ปราสาทแลกำแพงก็แล้วไปด้วยเงินทอง คนทั้งหลายแลเห็นก็ยินดีนักหนาว่าที่นี้เรามาพบเมืองแล้ว เรามิกลัวตายเลย จึงจอดสำเภาเข้าแล้ว ต่างคนต่างขึ้นไปซื้อขายกินกลางตลาดนั้น ก็ลงมาสำเภาแห่งตน แลข้าขุนสิงหฬสาครได้เห็นแม่นางคนหนึ่งเหมือนเจ้าผู้หญิงตน แลมันก็มาบอกแก่ขุนสิงหฬสาครนั้นว่าได้เห็นแม่นางคนหนึ่งเหมือนนายผู้หญิง ขุนสิงหฬสาครได้ยินก็ยินดีจึงขึ้นไปแลดูก็เห็นเมียตน ไม่รู้ว่าตายหามิได้ ครั้นเห็นแม่นาง ๆ เห็นผัวตนก็ยินดี แล้วก็ร้องไห้ร่ำไรไปมาต่อกันแล้ว แม่นางจึงบอกแก่ผัวตนว่า ท่านหลงมาเข้าเมืองพระกาลเจ้าแล้ว ยังอีกเจ็ดวันน่าที่พ่อค้าทั้งหลายแลตัวท่านก็จะตายด้วยกันสิ้น ข้าจะบอกให้รู้เอาตัวรอดเถิด แลข้าจะเล่าเนื้อความให้ท่านฟัง แลทานคาของหลวงแลทานมาจากขานั้น ท้องข้ายังอยู่นี้อยู่ ท่านมาช้านาน ท้องข้าแก่ขึ้นได้แปดเดือนจะคลอดลูก แลพระกาลเจ้าให้อำมาตย์ไปผูกรันฟัน แลผูกคอข้ามาจากที่นั้นข้าก็ตาย ก็ได้มาเกิดเป็นผีกินอยู่เมืองนี้ แลข้าจะบอกให้ท่านรู้ แลเงินข้าใส่หีบไว้ ๒๐ ชั่ง แลทองชั่ง ๑ แลข้าผู้ชาย ๕ คน ข้าผู้หญิง ๑๐ คน ทั้งของท่านของข้ารวมด้วยกัน แลทรัพย์ทั้งนั้นเมื่อจะขาดใจข้าให้น้องสาวท่านเอาไว้ ถ้าแลท่านไปถึงบ้านท่านถามน้องสาวท่านเอาเถิด แลท่านทำบุญหลั่งน้ำมาถึงข้าด้วยเถิด แลข้าจะบอกท่านให้ทำข้าวตาก

ข้าวตูใส่ถุงใส่ไถ้ให้จงมากแล้วพันเข้ากับตัว แลขึ้นไปปลายเสากระโดงคอยแลดู ถ้าแลปลายเสากระโดงพัดไปถึงต้นหมากเดือ อันโอนมาริมมหาสมุทรทะเล แลท่านจับกิ่งหมากเดือจงมั่นแล้ว จึงไต่ตามกิ่งหมากเดือเข้าไปต้นเถิดท่านจึงจะรอดตัว แลท่านเร่งไปเถิด พระกาลท่านร้ายนัก ครั้นเห็นท่านผู้ใดผู้นั้นก็จะตายทันใจ ถ้าผู้ใดทำสักการบูชาพระกาลเจ้าดีใจนักหนา ท่านเอยพระกาลพระกุลีเจ้าย่อมร้ายนักพัดดีเอาให้ได้ ถ้าผู้ใดทำรูปพระกาลพระกุลี ให้ไหว้นบนอบทำสักการบูชาจึงจะพ้นความตาย แลคนทั้งหลายมีทั้งเฒ่าทั้งแก่พัดเอามาไว้เป็นข้า ข้าท้าวข่าวพระยาก็ดี เข็ญใจก็ดี เป็นสัตว์เดียรฉานก็ดี ย่อมสูบเอาหัวใจแลเลือดทั้งหลายกินเป็นอาหาร แลทั้งตัวก็เอามาไว้เป็นข่าวเป็นข้าตามวิบากแล้ว เว้นไว้แต่บุญผู้นั้นมาก จึงจะเอามิได้ด้วยบุญผู้นั้นแล ข้าสั่งท่านเท่านี้ท่านจงไปเถิด แลขุนสิงหฬสาครก็ลงมาสู่สำเภาแห่งตน มิให้ผู้ใดรู้สักคน แลจึงทำข้าวตูข้าวตากใส่ไถ้เป็นอันมากแล้วก็พันเข้ากับตัวแล้ว ก็ขึ้นใบต้นหนด้วยตนเอง จึงให้พานิชชักสมอขึ้นแล้วก็ให้ข่ายหัวสำเภาไปตามริมมหาสมุทรตามคำเมียสั่ง แลลมต้องใบก็พาเอาสำเภานั้นไปเป็นอันเร็ว แลปลายเสากระโดงระกิ่งหมากเดือเข้าแล้ว ตนก็ฉวยจับเอากิ่งหมากเดือนั้นได้ก็โหนขึ้นอยู่ที่นั้น แลสำเภานั้นแล่นไปได้ ๗ วัน ก็ตกลงท้องมหาสมุทรอันใหญ่สู่มหาอเวจี แลพานิชทั้งหลายก็ตายฉิบหายสิ้น คือตกนรกทั้งเป็น แลขุนสิงหฬสาครก็ค่อยไต่ตามกิ่งหมากเดือนั้นลงมา ๗ วัน จึงถึงค่าคบอันใหญ่แล้วจะลงมามิได้เลย ด้วยค่าคบนั้นใหญ่ประมาณ ๑๐ วา กินแต่ลูกหมากเดือเป็นอาหารอยู่ช้านาน แลเห็นเชือกเขาพันต้นหมากเดือขึ้นไป จึงไต่ตามเครือเขามาได้ ๗ วันจึงถึงโคนต้น จึงเห็นราชสีห์ยืนอยู่ในที่นั้น ก็ตกใจกลัวนักหนาจึงเอาลูกหมากเดือทั้งแต่เช้าไปถึงตะวันเที่ยง จึงรู้ว่าราชสีห์ตาย จึงลงมาผลักให้ล้มลงแล้ว เอาดาบมาเถือเอาหนังราชสีห์พันเข้าแล้วก็แยกไต่ตามแนวป่าขึ้นมา แลกินแต่ข้าวตากข้าวตูมาเป็นเวลาช้านานได้ ๑๕ วัน จึงชาวด่านเขาได้ตัวเขาก็พาเอาตัวมาถึงเมืองพระยา ๆ จึงได้ถาม แลขุนสิงหฬสาครจึงบอกแก่พระยาว่า พระเจ้าโคตมมหาราชเมืองอินทปัตนครให้ไปค้าสำเภา ๆ ก็อับปางเสียสำเภาเหลือมาแต่ข้าผู้เดียว จึงได้หนังราชสีห์มาแต่ป่าพระหิมพานต์ แลพระยาจึงให้เลี้ยงดูแล้วจึงให้เถือเอาหนังราชสีห์ไว้หน่อยหนึ่ง แล้งจึงให้ส่งไปแก่พระยาให้เถือเอาหนังราชสีห์ไว้

ทุก ๆ เมือง กว่าจะถึงเมืองอินทปัตนั้น ยังหนังราชสีห์นั้นเท่าพรมปูนั้งนั้นแล ครั้นถึงเมืองอินทปัตนคร ขุนสิงหฬสาครจึงเอาหนังราชสีห์เข้าไปถวายแก่พระเจ้าโคตมมหาราช ๆ จึงถามหาเหตุ แลขุนสิงหฬสาครจึงกราบทูลอาการทั้งปวงแก่พระมหากษัตริย์เจ้า ๆ เห็นความจริง จึงให้พระราชทานเงินทองแก่ขุนสิงหฬสาครเป็นอันมาก แล้วขุนสิงหฬสาครก็ทูลลามาบ้านแห่งตน แล้วจึงถามข้าไทแลน้องสาวแห่งตนตามคำเมียตนสั่งมา ข้าไทแลน้องสาวบอกเนอความดังนั้นให้ฟังตนฟัง ก็สมคำเมียตนที่ตายบอกมานั้นทุกประการแล ฯ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยเขษม ถนนเฟื่องนคร นายชำพัน ฉายางกูร ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

พ.ศ. ๒๕๐๑

TUDC 22/04/2563